

J A A R B O E K J E

2016

VAN HET
OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP

‘NIFTARLAKE’

Ereleden en bestuur

<i>Erevoorzitter</i>	drs E. Munnig Schmidt
<i>Ereleden</i>	mw dr mr I. Dukes-Greup mw Sally Munnig Schmidt-Neubauer
<i>Lid van verdienste</i>	A.J.A.M. Lisman, Nieuwersluis
<i>Voorzitter</i>	Janine van Doesburgh-Ferwerda, Loenen aan de Vecht 0294-234825, janinevd@yahoo.com
<i>Secretariaat</i>	Jurgen Wasser, Straatweg 160, 3603 GT Maarssen 0346-550872
<i>Ledenadministratie en evenementen</i>	Godelief Hofman-van Miert, Zandpad 83, 3621 NG Breukelen 0346-261201, Hofman.breukelen@gmail.com
<i>Penningmeester</i>	mr Johan Buitenga, Rijksstraatweg 209 3634 AC Loenersloot
<i>Leden</i>	drs Juliette J.M.A.M. Jonker-Duynstee Anthony Lisman mr Onno Meerstadt drs E. Munnig Schmidt drs Rob Th. Schoenmaker
<i>Redactie 2016</i>	Juliette Jonker, E. Munnig Schmidt, Louise Woltering
<i>Contributie</i>	€15,- op NL66INGB 0000513805 t.n.v. Oudheidkundig Genootschap Niftarlake
<i>Website</i>	www.Niftarlake.com
<i>ISBN</i>	978-90-8704-639-2
<i>Erratum</i>	Jaarboekje 2015: p. 64 en 65 Frans van Veere (zonder -n). P. 70 regel 5 moet zijn 'In 1892 verenigden de gelovigen zich met de volgelingen van Abraham Kuyper ...'

Jaaroverzicht 2016

Voor u ligt het *Jaarboekje 2016 van het Oudheidkundig Genootschap 'NIFTARLAKE'*. Hopelijk zult u veel plezier ondervinden bij het lezen van de diverse artikelen over gevarieerde onderwerpen als Huys ten Bosch, de schilderijen die Jacob de Wit maakte voor Huijs te Loenen, de restauratie van de waterstoep van Herteveld, de Chappe-installatie op de kerktoren van Vreeland en de Ambachtsheren van ditzelfde mooie Vechtdorp en boerderij 't Hondert. Ook vindt u het jaarverslag van de Vechtplassencommissie in dit Jaarboekje.

Voor de leden hebben we, zoals ieder jaar, een activiteitenprogramma uitgevoerd, waarover ik u graag het volgende vertel.

Op 12 januari waren we te gast op buitenplaats VreedenHoff voor de Nieuwjaarsreceptie. Meer dan 175 leden kwamen het bestuur en elkaar het beste toewensen voor 2016. Het werd een prachtige zondagmiddag. Onder het genot van een glas wijn werden de mooie en recent gerestaureerde stucplafonds, de kunstwerken en de originele inrichting bewonderd. We voelden ons bevoorrecht hier met elkaar een glas te mogen drinken. Dank aan onze gastheer de heer Lisman voor zijn onovertroffen gastvrijheid!

Twee weken later was een aantal van ons weer te gast op VreedenHoff. Burgemeester Witteman (Stichtse Vecht) kwam lunchen in het kader van zijn 'aan tafel-project'. Vanzelfsprekend waren cultuurhistorie en behoud van onze unieke Vechtstreek belangrijke gespreksonderwerpen. Ons aanbod om de gemeente bij te staan met kennis over monumenten en cultuurhistorie werd enthousiast ontvangen.

Op 9 februari gaf ons lid mevrouw Jet Pijzel-Dommisse, conservator kunstnijverheid van het Gemeentemuseum Den Haag, een lezing over de Nederlandse eet- en tafelcultuur. Het werd zoals verwacht een zeer geanimeerde avond. We weten nu dat tafeldekken à la Française betekende dat alle gerechten op tafel stonden rond een centraal spiegelplateau. Het was verstandig als je je eigen

bediende meenam om te zorgen dat je van alle schalen ook iets te eten kreeg. Dit was gebruik tot ver in de 19de eeuw. Later ging men tafeldekken à la Russe, met enkele koude schotels op tafel, terwijl de warme gerechten werden rondgediend volgens een vaste volgorde. Het midden van de tafel werd vanaf toen gebruikt voor bloemstukken, kandelabers, vruchtenmanden en suikerwerk. Jet had prachtige foto's en verhaalde over belangrijke partijen en ondeugende tafereelen. Het boek *Nederland dineert. Vier eeuwen tafelcultuur* van uitgeverij Waanders is te koop op bol.com.

Op 12 april konden we luisteren naar een lezing van Hans van Bommel over de rijke historie van buitenplaats Doornburgh en het verdwenen buur-buiten Elsenburg. Zeker gezien de laatste ontwikkelingen rond Doornburgh een interessant onderwerp. De Priorij Emmaus heeft het landgoed immers verkocht aan vastgoedontwikkelaars Leeuwenpoort. Kennis van het historische perspectief is essentieel voor verdere ontwikkelingen. Niftarlake zal deze dan ook zo veel mogelijk volgen.

Het nuttige werd met het aangename verenigd op 3 mei. De leden waren uitgenodigd voor het jaardiner op de Koninklijke Zeil- en Roeivereniging Loosdrecht. We werden als vanouds hartelijk ontvangen en genoten van de traditionele zalm met asperges. Bestuurslid Juliette Jonker-Duynstee verhaalde over de Chappe-installatie die begin 19de eeuw op de kerktoren van Vreeland heeft gestaan; dit naar aanleiding van televisieopnames eerder die week over dit onderwerp. U leest er meer over in dit Jaarboekje. Aansluitend werd de jaarvergadering gehouden. De jaarrekening werd goedgekeurd en de contributie vastgesteld (afb. 1). Er volgde een geanimeerd verslag van de Vechtplassencommissie over de stand van zaken in de streek en er werd afgesloten met een glas wijn.

Op een mooie junidag was er een wandeling onder begeleiding van twee gidsen door de tuinen van buitenplaats Gooilust. De rijke geschiedenis van deze buitenplaats bleek een goede bron voor veel verhalen en de prachtig aangelegde siertuin was zeer de moeite waard. Het boek van Ton Coops, *Het Bos van Blaauw*, verhaalt over deze 's-Gravenlandse buitenplaats en zijn bewoners rond 1900. Indien u nog eens terug wilt gaan of de wandeling hebt gemist: de siertuin is geopend van 1 maart tot 15 september.

Op Open Monumentendag kon men luisteren naar een prachtige uitvoering van Händels Music for the Royal Fireworks in de overtuin van Bijdorp. Ruim honderd mensen zaten op zelf meegebrachte stoelen en kleden en werden verrast door het begeleidende vuurwerk. Veel dank aan Elfride Zeldenrust en Reinette Thiadens voor het mogelijk maken van dit concert. Na afloop werd er nog uitgebreid na-geborreld.

In oktober was er een uitgebreide rondleiding door slot Loenersloot. Deze burcht uit de 13de eeuw is zeer imponerend door onder andere zijn ligging en de ronde verdedigingstoren. Er werd uitgebreid ingegaan op de bouwgeschiedenis, de interieurstukken, de bijzondere behangsels en natuurlijk zijn kleurrijke bewoners. Ook de restauratie van het park werd uitgebreid toegelicht. Op 14 januari 2017 zijn we weer te gast op het slot voor onze Nieuwjaarsreceptie. Daar verheug ik mij nu al op!

Tot slot was er op 8 november de lezing 'De Vecht en Amsterdams Drinkwater' door Frank Smits. Frank is hydroloog en verbonden aan Waternet. Geboeid luisterden wij hoe de Vecht enkele eeuwen dienst heeft gedaan als drinkwaterleverancier van Amsterdam. Hoe het water steeds meer vervuilde en wat de

Afb. 1 De zaal tijdens de ALV.

drooglegging van de Bethunepolder ermee te maken had. Slot Zuylen bood zoals altijd weer een prachtige achtergrond voor deze informatieve avond.

De klassieke cursus door mevrouw Visser is ook dit jaar weer gehouden in het Trefpunt te Maarssen. Mocht u geïnteresseerd zijn, de teksten en onderwerpen die besproken worden kunt u vinden op onze website www.niftarlake.com. Er is altijd nog ruimte voor belangstellenden.

Tot zover dit verslag. Ik wens u veel leesplezier met dit prachtige jaarboekje. De honderd en vierde editie, met passie voor u gemaakt. Wij kijken vooruit naar 2017, ons 21ste lustrumjaar! Dat zullen wij niet ongemerkt voorbij laten gaan. Het feestelijke programma ontvangt u in het jaarprogrammaboekje en kunt u vinden op onze website. Net als het afgelopen jaar zult u halverwege het jaar een digitale nieuwsbrief krijgen als reminder voor het programma in de tweede helft van het jaar. Deze digitale ontwikkeling zal gevolgd worden door meer digitale zaken die uw aanmeldingen en betalingen en onze administratie zullen vereenvoudigen. U hoort daar natuurlijk meer over zodra het zover is. Zo ziet u, ons 104-jarige Genootschap blijft met zijn tijd meegaan!

Janine van Doesburgh-Ferwerda
voorzitter

Waterstoep bij buitenplaats Herteveld geeft haar geheimen prijs

E.J. Bos

Diep verscholen tussen struikgewas, bedekt met grasplaggen en geheel aan het oog onttrokken, verborg de Vechtoever tot voor kort een belangrijk onderdeel van de roemrijke geschiedenis van de Vechtstreek (afb. 1). Wat voor de opletende waterrecreant wellicht oogde als een vervallen stapel bakstenen waar geen eer meer aan te behalen viel, bleek een zwaar gehavende waterstoep die grotendeels aan het oog onttrokken in de vergetelheid was geraakt.

Het bakstenen obstakel kwam weer onder de aandacht tijdens de aanleg van de voor de Vechtoevers zo karakteristieke dakpanbeschoeiing. De reconstructie van deze beschoeiing maakte deel uit van de onlangs afgeronde grootschalige bodemsanering van de Vecht die werd uitgevoerd door de provincie Utrecht en het waterschap Amstel, Gooi en Vecht. Voor nader onderzoek werd een deel van de waterstoep vrij gegraven. Maar het dijklichaam gaf zijn geheim niet zonder slag of stoot prijs. Zware regenval en voortrazend verkeer bemoeilijkten de inventarisatie van de bakstenen restanten. Na het weggraven van de klei ontvouwde zich langzaam maar zeker een bijzonder samenspel van restanten baksteen en natuurstenen bloktreden.

De waterstoep

Waterstoepen werden voor diverse doeleinden aangelegd. Hierbij valt te denken aan de functie als uitstapplaats voor aanmerende sloepen, jachten of de trekschuit, maar ze werden ook gebruikt als visstek, als locatie om aan het water te verpozen of als hulpmiddel om de waterkant te bereiken als men water ging halen bij gebrek aan een pomp of waterput. Bij boerderijen treft men eveneens waterstoepen langs een watergang. Dergelijke stoepen werden gebruikt als boenstoep voor het schoonmaken van melkgerei of om pramen aan te meren voor de aan- en afvoer van goederen. Overwegend waren ze in particulier bezit, maar waterstoepen werden in dorpen en steden ook aangelegd en onderhouden door het plaatselijk bestuur, bedoeld voor openbaar gebruik.

Afb. 1 De waterstoep voor aanvang restauratie. (Foto: Boonzaaijer Aannemingsbedrijf B.V. Loosdrecht)

Afb. 2 Detailopname waterstoep tijdens het vooronderzoek. (Foto: EJBouwadvies Ederveen)

De waterstoep kenmerkt zich door een vlak bordes en is indien van toepassing voorzien van treden om het hoogteverschil van het talud te overbruggen. Een waterstoep maakte het zo mogelijk om het waterniveau of de aanmerende scheepvaart op een veilige wijze te bereiken en had bovendien de functie om vervuiling van schoeisel en kleding te voorkomen. Er zijn diverse verschijningsvormingen bekend in metselwerk, natuursteen, aangevuld met hout en combinaties hiervan. Mogelijk bestonden er ook tussenvormen waarbij de voor de Vecht zo kenmerkende dakpanbeschoeiingen in de waterstoep werden geïntegreerd.

Gouden Eeuw

In de Gouden Eeuw ontstonden grote buitenplaatsen langs de Vecht. De buitenplaatsen werden veelal gesticht door rijke Amsterdamse kooplieden die vanwege het slechte leefklimaat de stad in de zomerperiode ontvluchtten. Een aangenaam verblijf buiten de stad genoot sterk de voorkeur want de leefomstandigheden en het voedselaanbod waren buiten de stad immers veel beter. Bovendien fungeerde de grachtengordel van Amsterdam destijds als open riool waardoor met name bij warm weer de stank ondraaglijk werd en de slechte kwaliteit van drinkwater, dat veelal uit de gracht werd betrokken, herhaaldelijk zorgde voor de uitbraak van besmettelijke ziekten. De grote rijkdom maakte het voor de kooplieden mogelijk om langs de Vecht grote buitenverblijven met bijbehorend landgoed te stichten. De Vechtstreek was uitermate populair want de frisse buitenlucht in combinatie met goed drinkwater en een gezond voedselaanbod van vers vlees, vis en groenten waren ruim voorhanden. Ook bood de Vecht een goede scheepvaartverbinding met een relatief korte reistijd tussen de steden Utrecht en Amsterdam. Het veer met de trekschuit zorgde ervoor dat men binnen enkele uren vanuit de stad op het landgoed kon verpozen. De welvaart werd breed gedragen en mocht ook voor de omgeving niet onopgemerkt blijven. Er werd ruimhartig met de weelde gepronkt en belangrijke gasten werden uitgenodigd om de luxueuze levensstijl van hun gastheer te komen aanschouwen.

Waterstoep bij Herteveld

De Vechtoever behoorde tot één meter in de Vecht aan de aanpalend grondeigenaar. Het is dan ook aannemelijk dat de waterstoep ter hoogte van buitenplaats **Herteveld** privébezit was en is aangelegd vlak na de bouw van deze buitenplaats. Vermoedelijk werd de waterstoep aangelegd in combinatie met de

tuinaanleg en werd ze hoofdzakelijk gebruikt als aanlegplaats voor het vervoer van goederen en personen per schip. Een kopergravure van Daniel Stoopendaal, afkomstig uit *De Zegepraalende Vecht*, gaf tijdens het vooronderzoek een indicatie hoe de situatie van huis **Harteveld** (thans **Herteveld**) omstreeks 1719 moet zijn geweest (afb. 4). Op de illustratie is de façade van de buitenplaats met bijbehorende tuin en Vechtoever te zien. De weergave op de gravure strookt alleen niet met de huidige situatie vanwege het feit dat de voorgevel in 1870 geheel werd gemoderniseerd door aan weerszijden van de middenrisaliteit op de verdieping een kamer te maken.

Uit de prent valt op te maken dat de stoep toentertijd werd gebruikt als aanlegplaats voor kleinere binnenvaartschepen. De prent geeft de ontvangst van belangrijke gasten weer die bij de buitenplaats aankomen. Achter de zojuist aangelegde sloep of jacht, voorzien van een kleine kajuit, is een aanlegplaats of waterstoep waarneembaar. Uit een detailopname van de illustratie kunnen we opmaken dat de aanlegplaats bestond uit penanten, met daartussen mogelijk gestapelde dakpannen of verticaal gemetselde bakstenen stroomlagen. Gezien de verticale arcering en de voorname buitenplaats op de achtergrond is het aannemelijk dat de afdekklaar van de weergegeven stoep oorspronkelijk uit natuursteen bestond en was verlevendigd met een verticaal gefrijnde rand.

Onderzoek

Tijdens het bouwhistorisch onderzoek op locatie zijn in het dijklichaam restanten aangetroffen van een massieve baksteen gemetselde fundering daterend uit de bouwperiode van landgoed Harteveld (afb. 2). Bijzonder om te vermelden is dat er eveneens restanten van een neuslijst van Namense steen werd gevonden die vermoedelijk bij de oorspronkelijke aanleg van de waterstoep behoorde. Het is dan ook niet ondenkbaar dat deze fraai bewerkte en zorgvuldig gedetailleerde neuslijst deel uitmaakte van de waterstoep die werd afgebeeld op de voorgenoemde gravure van huis Herteveld. Bovenop de vrijgegraven stoepplaat werden eveneens drie hardstenen bloktreden aangetroffen die hoorden bij de tweede aanleg van de waterstoep daterend uit het midden of tweede helft van de 19de eeuw. Onderzoek vanaf de waterzijde wees uit dat de tweede aanleg van de waterstoep bestond uit drie gemetselde dwarsmuren. In het achterliggende metselwerk van de eerste aanleg bevonden zich smeedijzeren trekankers die vanwege corrosie sterk in omvang waren gereduceerd. Bijzonder om te vermelden is dat het ijzer van de trekankers ter plaatse van het

Afb. 3 Overzichtsfoto van de gerestaureerde waterstoep. (Foto: Boonzaaijer Aannemingsbedrijf B.V. Loosdrecht)

metselwerk door het alkalische milieu van de kalkmortel veel minder was aangetast. Eveneens opvallend was de lage waterstand ten opzichte van de stoepplaat. Door de aanleg van het Amsterdam- Rijnkanaal werd het waterpeil van de Vecht met circa 30 centimeter verlaagd. Vanwege het huidige kadeprofiel en het noodzakelijke behoud van de bouwhistorisch waardevolle restanten van de eerste aanleg van de waterstoep, is ervoor gekozen om niet over te gaan tot verlagening van de stoepplaat, waardoor de stoep haar oorspronkelijke hoogte heeft behouden.

Restauratie

De waterstoep bij buitenplaats **Herteveld** (afb. 3) vervulde een belangrijke rol in de geschiedenis als onderdeel van de ontsluiting van een buitenplaats naar de Vecht en verdiende het daarom om weer in ere te worden hersteld. Vermoedelijk raakte de waterstoep zwaar beschadigd na een aanvaring, waarna geen herstel plaatsvond en het verval zijn intrede deed. De stoepplaat en het onderliggende metselwerk werden decennia lang geteisterd door weer en wind,

Afb. 4 Kopergravure van Daniel Stoopendaal uit 1719 in *De Zegepraalende Vecht*. De gravure geeft een indicatie van de situatie van huis Harteveld (thans Herteveeld), lustplaats van de Heer Jan Meijn, Vrijheer van Spanbroek, Heer van Spierdijk en Zuydermeer. Ontleend aan google.nl.

deformeerden langzaam maar zeker tot een niet meer herkenbaar geheel en raakten in de vergetelheid. De overwoekerde stoepplaat was vanwege breuk en zware vorstschade in een zeer deplorabele staat en kwam helaas niet meer in aanmerking voor restauratie. Ook de achterliggende bloktreden waren op diverse plaatsen gebroken, gescheurd of beschadigd, maar zijn in verband met de grote bouwhistorische waarde weer samengesteld en gerestaureerd. Bij de ontmanteling van het losliggende metselwerk werden in de bagger voor de waterstoep nog diverse restanten bakstenen aangetroffen die zorgvuldig werden schoongebikt, vervolgens zijn schoongemaakt en konden worden hergebruikt in het front. Ook de restanten van de smeedijzeren trekankers zijn zo veel als mogelijk hergebruikt en geconserveerd compleet met merktekens van de smid.

Na het aanbrengen van het metselwerk werd de nieuwe stoepplaat aangebracht en maakten de gerestaureerde bloktreden het geheel weer compleet. Met de restauratie van de waterstoep in combinatie met de bijbehorende gereconstrueerde dakpanbeschoeiing zijn een aantal beeldbepalende en kenmerkende elementen van de Vecht niet meer aan het oog onttrokken maar in ere hersteld!

De waterstoep bij buitenplaats Herteveld werd gerestaureerd door J. Boonzaaijer Aannemingsbedrijf B.V. uit Loosdrecht. EJBouwadvies, adviesbureau voor monumentenzorg, uit Ederveen verzorgde de bouwhistorische opname en het restauratievoorstel.

Bronnen

Jonker-Duynstee, J. en S. de Clercq, *Gouden bochten, Amsterdam en de Vechtstreek* (2015 Maarssen). RCE, mon.reg. nr. 508199 (Herteveld).

Het Huys ten Bosch Maarssen

Bouwgeschiedenis van het classicistische buiten nader beschouwd

L. Wevers

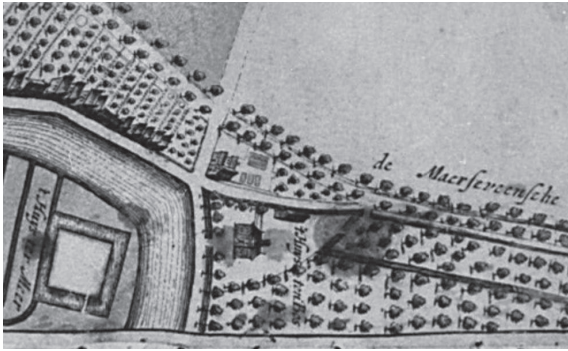
Een van de vroegste voorbeelden van classicistische architectuur in Nederland bevindt zich in Maarssen: het **Huys ten Bosch**. Het huis werd gebouwd in opdracht van Pieter Belten en Constantia Coymans in 1628-'29 en wordt toegeschreven aan bouwmeester Jacob van Campen. Het huis is derhalve een unieke 17de-eeuwse buitenplaats en behoort daarmee tot de belangrijkste architectonische monumenten van ons land. In 1966 publiceerde R. Meischke het artikel 'De Vroegste Werken van Jacob van Campen', waarin hij uitgebreid Huys ten Bosch behandelde. In 2009 werden aan het huis onderhoudswerkzaamheden uitgevoerd, waarbij tevens een bouwhistorisch onderzoek door ondergetekende is uitgevoerd. Dit artikel vormt een samenvatting van dat onderzoek, waarbij naast de periode 1628-'29 tevens aandacht is besteed aan de periode ervoor en aan de latere bouwfasen.

Ontstaansgeschiedenis

Reeds in de 9de eeuw was de ligging van het huidige buiten **Huys ten Bosch** van belang, aangezien er een versterking tegen de Noormannen was opgericht, vermoedelijk vanwege de strategische ligging in een bocht van de Vecht.¹

In 1316 kwam het 'Goed ten Bossche' aan het geslacht Van IJsselstein. De bisschop van Utrecht, Guido van Avennes, had voor zijn priesterwijding een wettig huwelijk gesloten en zijn dochter Maria was gehuwd met Arnoud van IJsselstein. De bisschop gaf in 1316 aan zijn dochter als leen 'al 't goed dat Eggert van den Bosce en zijne ouderen hielden en nu leedig geworden was'.²

Het **Huys ten Bosch** te Maarssen en dat bij het Uitermeer in Weesp (verwoest in 1672) hoorden vermoedelijk oorspronkelijk als één bezit bij elkaar en werden daarbij in oorsprong door de ministerialenfamilie Van Amstel in leen gehouden van de bisschop van Utrecht.³ Op 8 maart 1430 wees Herbaren van IJsselstein, ridder, die zetelt op zijn **Huys ten Bosch** te Uitermeer, dat belegerd werd door de hertog van Bourgondië, het Goed Ten Bosch in Maarssen toe aan zijn broer Johan van IJsselstein.⁴

Afb. 1 Detail van de kaart van Jacob Colom van Maarsse in 1660 met één van de vroegste afbeeldingen van 't Huys ten Bosch' en zijn directe omgeving. (Foto: coll. RCE, inv.nr. 109.207)

Afb. 2 Detail van de kadastrale minuut, Gemeente Maarsse, Sectie A blad 3, ca. 1832. Het Huys ten Bosch omvat de kavels 571 t/m 585 en is geheel links gesitueerd. Rechts – ten zuiden – van het huis liggen achtereenvolgens de buitens 'Vecht Wensch' en 'Luxenburgh', beide in het bezit van Jeremias van Diepenbruggen, 'Overkerk' van Elias Canneman, en 't Goed ten Bosch', in eigendom van Hendrik Klokkener Brousson. Brousson staat in de kadastrale legger vermeld als steenbakker. De plattegrond van het hoofdgebouw – kavel 637 – is typerend voor de steenovens uit de 18de eeuw met enkele aanbouwen rondom. De kleine huisjes op het voorplein waren vermoedelijk arbeiderswoningen van de steenbakkerij. Uiterst rechts is nog juist het buiten 'Vechtenstein' te zien, dat in 1823 in bezit was van Joan Frederik van Reede.

Het Goed ten Bossche besloeg de gehele oostelijke Vechtoever onder Maarsen. Het werd in 1593 in leen gegeven aan Aart ten Grotenhuys en Cornelisz van Heemskerck, die het ‘alinge goed ten Bossche’ in tweeën deelden. Het noordelijke deel kreeg de naam ‘Het Huys ten Bosch’, terwijl het zuidelijke ‘Het Goed ten Bosch’ bleef heten. Later – in de loop van 17de eeuw – verkavelde men het zuidelijke deel van de buitenplaats **Huys ten Bosch** (afb. 1), waarop de buitens **Overkerk** en **Luxenburgh** verrezen. Deze situatie, met ligging van **Huys ten Bosch**, Goed ten Bosch en de afgesplitste kavels van **Overkerk** en **Luxenburgh**, is nog geheel intact op de kadastrale minuut uit 1832 (afb. 2).

Het Huys ten Bosch omstreeks 1600

Pieter van Belten kocht op 17 november 1627 van Dirk Cornelis van Heemskerck het deel van het ‘Goed ten Bosch’ waarop het oude huis had gestaan.⁵ Er zijn diverse aanwijzingen dat dat huis er bij de koop nog stond en dat het door Pieter Belten en zijn vrouw Maria Constantia Coymans werd gemoderniseerd. Zo zijn er resten van oudere kelders onder de huidige keuken en onder de zaal van het pand, een bouwnaad in de fundering van de zuidelijke wand van de hal, de dichtzetting van een oudere doorgang in de zuidelijke muur van de kelder onder de opkamer (afb. 3) en restanten van een oudere schouwfundering onder de zaal aangetroffen (afb. 4); bouwsporen die vermoedelijk verband houden met een ouder buiten van vóór de modernisering in 1628-’29.

Ook de toepassing van hergebruikt ouder metselwerk van de fundering onder de schouw van de rechter voorkamer en het gegeven dat zowel het metselwerk in deze oudere funderingen als het opgaande werk van de achtergevel van de toren in hetzelfde steenformaat van 24-25 x 11,5-12 x 5-5,5 cm met een tienlagenmaat van 62-64 cm uitgevoerd zijn, duiden op baksteenwerk van of afkomstig van een ouder bouwvolume (afb. 5).

Een markant bouwspoor wordt gevormd door de kap achter het uit 1628-’29 daterende fronton van de voorgevel. Deze kap werd uitgevoerd met een normale 60 graden helling, zodat er een fors verschil tussen de kaphelling en bovenzijde van het fronton (30 graden) ontstond. De ruimte ertussen werd van meet af aan sinds de bouw met grote platte delen – oorspronkelijk bekleed met lood – uitgevoerd. Dit merkwaardige detail wijst erop dat het fronton waarschijnlijk secundair voor een bestaande gevel geplaatst werd. De achterliggende steekkap zou mogelijk eerder door middel van een Vlaamse geveltop kunnen zijn afgesloten (afb. 6).

Afb. 3 Zicht vanuit de kelder naar de bouwmuur van het voorhuis. Detail van de secundaire dichtzetting van een doorgang naar een voormalige trap of kelderruimte onder het voorhuis. De kelder werd vermoedelijk gedicht in 1628.

Afb. 4 Zicht op de funderingen van de linkerschouwvang in de kruipruimte onder de zaal. Deze bestaat uit twee fasen.

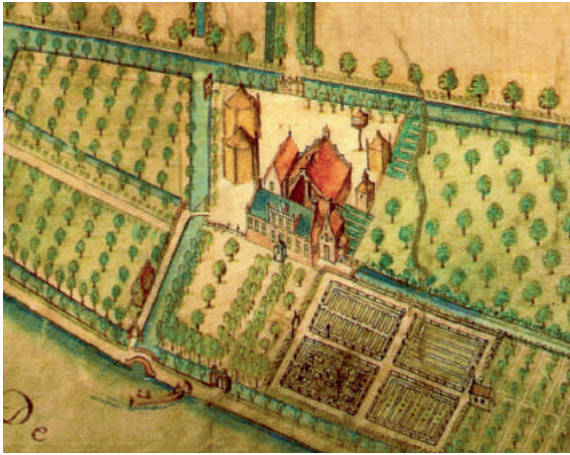
Afb. 5 Aansluiting tussen de achtergevel van het voorhuis en de toren. Het metselwerk is in verband gemetseld.

Afb. 6 Zicht op de geveltop met het zadeldak achter het fronton van de voorgevel. Tegen het witgepleisterde muurdeel bevond zich oorspronkelijk de toren.

Tenslotte zijn er in het interieur nog aanwijzingen die duiden op een oudere voorganger vóór de bouwactiviteiten van 1628-'29, zoals het gebruik van zowel moer- en kinderbinten als de toepassing van enkelvoudige balklagen. Verder bevinden zich in het pand – naast de rankenschilderingen uit 1629 – (afb. 8) nog twee afwijkend beschilderde plafonds met gemarmerde panelen en cartouches in de opkamer en de slaapkamer boven het voorhuis. Deze schilderingen passen stilistisch eerder in de Vlaamse Renaissance van de 16de eeuw. Anderzijds zijn in Nederland dergelijke schilderingen alleen uit de 17de eeuw bekend, zodat – uitgaande van een faseverschil tussen beide soorten schilderingen – de schilderingen met de cartouches niet veel ouder dan 1600 zouden kunnen zijn.⁶

Op basis van bovengenoemde bouwsporen wordt thans verondersteld dat in 1627 het huidige buiten grotendeels bestond, en dat dit 'slechts' werd aangepast door het echtpaar Belten-Coymans. In 1628 zou dan de tussenmuur tussen het voorhuis en de rechter voorkamer gemaakt zijn en wellicht werd een oudere keldertoeegang vanuit het voorhuis dichtgezet. Verder zou alleen de middenrisaliet met fronton zijn toegevoegd, waardoor het merkwaardige verschil tussen de dakhelling (60 graden) en het fronton (30 graden) kan zijn ontstaan.⁷ De middenrisaliet lijkt hier geheel als een schijngevel voor een bestaande gevel geplaatst te zijn. Het zou verder betekenen dat de voorganger tevens van een toren voorzien was. Op basis van de gangbare architectuur van

Afb. 7 Goudestein, detail van de kaart van Balthasar Florisz. van Berckenrode uit 1629. Hierop zien we het zojuist door Joan Huydecoper voltooide huis, dat direct vóór de oude boerderij gebouwd werd. Dit huis werd uitgevoerd met de voordien gebruikelijke architectuur met zadeldaken en topgevels. Aangenomen mag worden dat ook de voorganger van Huys ten Bosch in plaats van schilddaken zadeldaken kende, voorzien van topgevels met schoorstenen tegen de kopgevels. (HUA, archief Huydecoper)

Afb. 8 Detail met één van de vogels op het plafond van de bibliotheek.

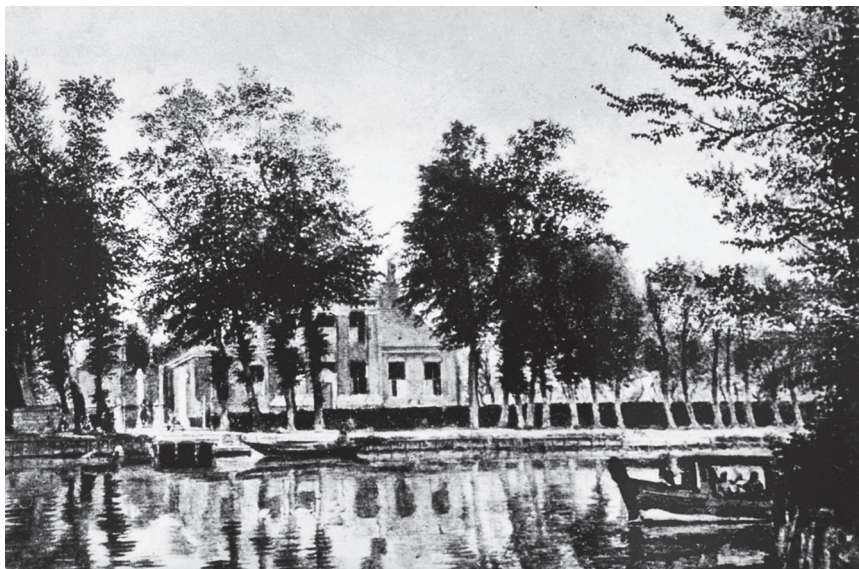
vóór 1628 mag aangenomen worden dat er in plaats van schilddaken zadeldaken waren, voorzien van topgevels met schoorstenen tegen de kopgevels, een situatie zoals bijvoorbeeld bij oudere deel van Goudestein bestond.

Wat betreft de datering van de voorganger van het huidige **Huys ten Bosch** kan gesteld worden dat deze niet veel ouder dan het laatste kwart van de 16de eeuw zou kunnen zijn, gezien het voorkomen van de toren, het hergebruik van grenen balklagen, alsmede het steenformaat, dat in Utrecht als begin 17de-eeuws gedateerd kan worden. Volgens deze hypothese zou het huis grotendeels in 1593 bij de opsplitsing van het oude Goed ten Bossche door Cornelisz. van Heemskerk nieuw zijn opgetrokken, dan wel door zijn zoon Dirk Cornelis van Heemskerk in 1618. In het huis uit 1593 of 1618 zouden dan nog weer twee oudere elementen zitten, namelijk het keldertje onder de huidige keuken-eetkamer en de scheeflopende fundering onder de zaal (afb. 9). Beide elementen zouden restanten kunnen zijn van oudere bebouwing van vóór 1593 of 1618, mogelijk van een boerderij of ander gebouw. De onder de zaal aangetroffen kelder zou dan in 1628 of later zijn toegevoegd.

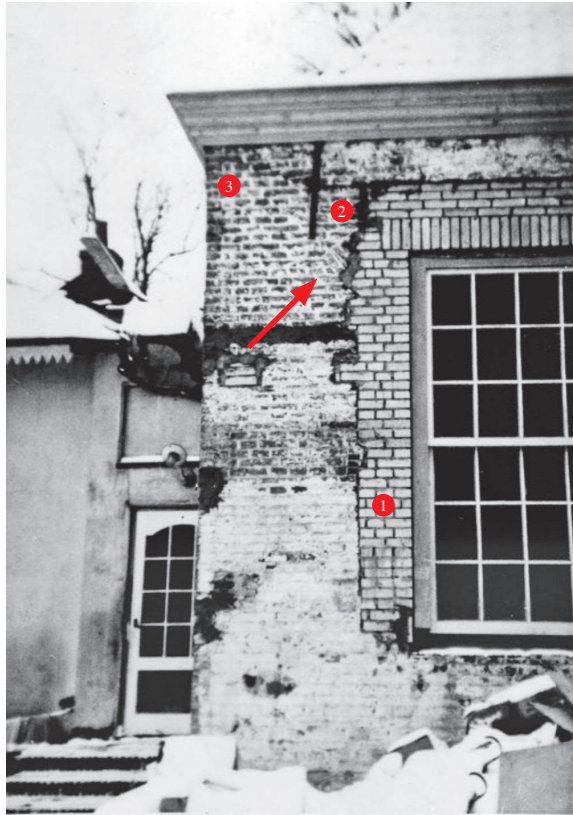
Afb. 9 Zicht in de kruipruimte tussen de noordelijke keldermuur onder de zaal (links) en de scheidingmuur tussen de zaal en de gang (rechts). Halverwege links is een schuin lopende fundering aanwezig, waarschijnlijk van een voorganger van het huidige gebouw.

De hiervoor beschreven voorganger van het huidige **Huys ten Bosch** moet voornamelijk als een hypothetische bouwfase beschouwd worden, omdat er enkele waarnemingen zijn die hierop niet goed aansluiten, dan wel tevens op een andere wijze verklaard zouden kunnen worden. Zo is het niet geheel uitgesloten dat het huis grotendeels in 1628 nieuw werd opgetrokken. Voor deze hypothese pleit het gebruik van slechts één steenformaat, waarbij ook de tussenmuur van de fundering tussen het voorhuis en de rechter voorkamer ondanks de bouwnaad in hetzelfde formaat en lagenmaat zijn uitgevoerd. De tegenstrijdigheid blijft de kap achter het fronton met de afwijkende kaphelling, een constructie die vrijwel zeker niet in één fase zo tot stand zal zijn gekomen.⁸ Deze onregelmatigheid zou slechts verklaard kunnen worden, indien een lokaal bouwmeester het huis reeds had ontworpen en het in 1628 in uitvoering

Afb. 10 Huis ten Bosch gezien vanuit het westen, detail, ca. 1668. Op het schilderij is het huis nog in zijn oorspronkelijke toestand te zien met gevels in schoonmetselwerk, kruiskozijnen, ontlastingsbogen en de toren, die als contour juist door de bladeren van de bomen herkenbaar is. Links lijken zowel een hoog toegangshek met natuurstenen zuilen en ionische kapitelen, als twee lagere piëdestallen afgebeeld. (Schilderij door Jan van der Heijden 46 x 55 cm. Uit *Collection de Madame la Marquise d'Aoust, tableaux anciens et modernes, vente le jeudi 5 juin 1924, Galerie Georges Petit Paris, 35*).

Afb. 11 De noordoostelijke hoek van de keuken in 1962. Rechts is het nieuwe raam met metselwerk in kalkzandsteen aangebracht (1). Verder is de aanzet van de ontlastingsboog van het 17de-eeuwse raam zichtbaar (pijl, 2), alsmede de oorspronkelijke hoekbeëindiging van het 17de-eeuwse metselwerk met klezoren (3). (Foto: J. Gieling, coll. RCE, inv.nr. 32.341)

was, waarna gedurende de bouw Jacob van Campen nadere aanpassingen ontwierp voor de middenrisaliet en het achterliggende voorhuis. Deze mate van betrokkenheid van Van Campen werd door Meischke bij de bouw van het **Coymanshuis** in 1625 verondersteld en bij **Huys ten Bosch** door hem vermoed.⁹ Een andere mogelijkheid zou kunnen zijn dat slechts het achterste deel van het huis zou dateren uit een eerdere bouwfase, respectievelijk 1618 of 1593. Het is mogelijk dat behalve de fundering van de muur tussen het voorhuis en de rechter voorkamer ook de kelder met de opkamer en het uitstekende deel van de achtergevel van de rechter voorkamer later tegen het achterliggende bouwvolume zijn aangebouwd. Het oudere volume zou dan een traditioneel

16de-eeuws tweebeukig huis zijn onder een dubbel zadeldak met topgevels. Echter, ook dit veronderstelde huis zou qua steenformaat niet veel ouder kunnen zijn dan 1600.

Vóór deze hypothese pleit het verschil in ontlastingsbogen boven de ramen, waarbij de op het schilderij van Jan van der Heijden afgebeelde korbogen met aanzet- en sluitstenen van het voorhuis afwijken van de overige – ongedecoreerde – segmentbogen (afb. 11).¹⁰ De asymmetrische plaatsing van de middenrisaliet ten opzichte van de achterliggende toren zou hiermee eveneens verklaard kunnen worden, doch de afwijking tussen de 60 graden kaphelling van de steekkap en het fronton van de middenrisaliet blijft ook in deze hypothese merkwaardig.

De bouw van het classicistische Huys ten Bosch (1628-'29)

Pieter Belten (1606-'40) kocht het goed op 17 november 1627 van Dirk Cornelis van Heemskerk. Hij huwde kort na de dood van zijn vader op 22 juni 1627 de 20 jaar oudere Maria Constantia Coymans, zuster van Maria Coymans (1603-'47) die op haart beurt gehuwd was met Joan Huydecoper (1599-1661). Pieter Belten was de zoon van Pieter Belten de Oude (1565-1626), een zeer rijke koopman die uit Antwerpen afkomstig was. Constantia Coymans was een dochter van Balthasar Coymans (1545-1634), eveneens een rijke uit Antwerpen afkomstige koopman. De koop van **Huys ten Bosch** in 1627 zal mede verband houden met de erfenis die Pieter Belten van zijn vader ontving. Via zijn vrouw Constantia, zijn schoonvader Balthasar Coymans en zijn zwager Joan Huydecoper kwam hij in contact met Jacob van Campen.¹¹

Joan Huydecoper (1599-1661) was heer van Maarsseveen en burgemeester van Amsterdam. Zijn vader heette oorspronkelijk Jan Jacobusz Bal en is zich later Huydecoper gaan noemen. Joan Huydecoper was een architectuurliefhebber. In 1627 had hij voor fl. 9 het boek *De Huysen van Italien in print* gekocht.¹² Zowel architecten als opdrachtgevers hadden op dat moment de voorliefde tot het navolgen van Italiaanse architectuurvoorbeelden. In 1628 had hij aan timmerman Frans Mersen de nieuwbouw van **Goudestein** opgedragen voor fl. 2250 (afb. 7).¹³ In hetzelfde jaar zou ook **Huys ten Bosch** gebouwd worden; beide huizen zijn waarschijnlijk door Jacob van Campen ontworpen c.q. aangepast.

Een van de bronnen met betrekking tot het **Huys ten Bosch** is een schilderij van Jan van der Heijden. Jan van der Heijden (1637-1712) werd als jonge schilder uit

Amsterdam door Huydecoper (II) gevraagd om diverse door hem en zijn vader recent ontwikkelde buitenplaatsen te schilderen, vermoedelijk om daarmee ‘reclame’ te kunnen maken voor zijn projecten. De schilderijen dateren voornamelijk uit de periode 1665-’68. Van der Heijden schilderde het buiten van Huydecoper, **Goudestein**, veelvuldig. Voorts schilderde hij onder andere **Nijenrode**, **Harteveld** en **Spruytenburg**. **Huys ten Bosch** werd eveneens door Jan van der Heijden geschilderd, waarschijnlijk omstreeks 1668 (afb. 10). Hierdoor beschikken wij over een belangrijke vroege topografische afbeelding van het huis.¹⁴

Jacob van Campen was kunstschilder van origine, die zich vanaf de jaren ’20 van de 17de eeuw als architect ging ontwikkelen. In 1625 was hij betrokken bij het **Coymanshuis** aan de Keizersgracht te Amsterdam. Hier was hij verantwoordelijk voor het ontwerp van de voorgevel.¹⁵ De werkzaamheden geschieden in opdracht van Balthasar Coymans, de vader van Constantia Coymans, de bouwvrouw van **Huys ten Bosch**.

Bijzonder is dat Van Campen bij de navolging van de tractaten van Palladio, Vignola en Scamozzi zich niet primair richtte op de rijkdom van de ornamenten doch veeleer de maatverhoudingen van het gebouw van belang vond.¹⁶ Zonder meer kan gesteld worden dat het ontwerp van de middenpartij van **Huys ten Bosch** door Van Campen als één van de meest zuivere en evenwichtig ontworpen gebouwen in Hollands Classicistische stijl van Nederland geldt.

Van Campen voorzag **Huys ten Bosch** van een opbouw met een verhoogde middenpartij, voorzien van kolossale Ionische pilasters en een driehoekig fronton. Dit was een element dat Van Campen ontleend had aan Scamozzi of aan Palladio, bij wiens villaontwerpen in de Veneto dit veelvuldig voorkwam.¹⁷ De toepassing van de verhoogde middenpartij zou later elders en in de Vechtstreek nog bij diverse buitens plaatsvinden.¹⁸ De Ionische kapitelen op rechte pilasters zouden door Van Campen later nogmaals bij het **Mauritshuis** (1633) en de binnenplaats van het meisjesverblijf van het **Burgerweeshuis** te Amsterdam (1634) worden gebruikt. Ook het gebruik van rijk gedetailleerde schoorstenen op de uiteinden van de schilddaken als zuivere beëindigingen van het bouwvolume was een noviteit, en zou later nog veelvuldig worden toegepast.¹⁹

Van Campen gebruikte in 1625 voor de maatvoering van zijn ontwerp van de voorgevel van het **Coymanshuis** voorbeelden uit de *Quattro libri* van Andrea Palladio.²⁰ Voor de detaillering volgde hij echter Scamozzi. Volgens Meischke werd de voorgevel van **Huys ten Bosch** eveneens volgens het Ordeboek van

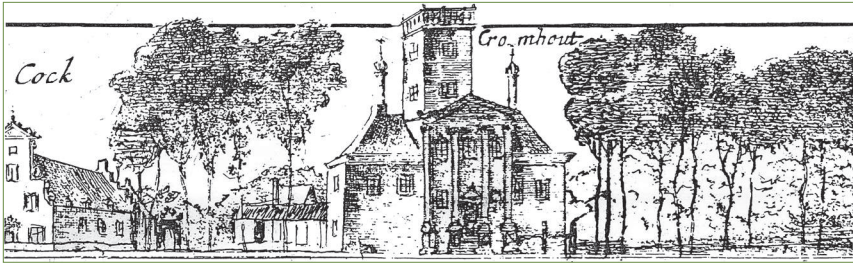
Scamozzi ontworpen, waarbij de piëdestallen volgens de Ionische orde werden vormgegeven; daarbij werd het voorbeeld met piëdestallen van folio 71 van het ordeboek gebruikt.²¹ Bijzonder is de fraai gedetailleerde gootlijst op consoles, waarbij geen borstwering in de kap werd gerealiseerd. Verder werd de kaphelling van de schilddaken aan weerszijden van de middenrisaliet exact 60 graden, hetgeen op het volgen van een nauwkeurig ontwerp duidt.

Exterieur

Het schilderij van Jan van der Heijden van omstreeks 1668 geeft een goed beeld van het exterieur van huis kort na de bouw c.q. verbouwing van 1628-'29. Hoewel het exterieur in grote lijnen sindsdien ongewijzigd is gebleven, zijn er enkele details aanwijsbaar die wezenlijk anders waren, waaronder het schoonmetselwerk. De toren was, blijkens de litho van Lutgers uit 1836, twee verdiepingen hoog boven het dak en was op dat moment voorzien van een flauw hellend tentdak (afb. 12). De toren is op het schilderij van Jan van der Heijden vaag door de bomen zichtbaar. De gravures van de oostelijke Vechtoever – gedateerd tussen 1649 en 1654 – tonen **Huys ten Bosch** met de toren voorzien van een balustrade; de toren fungeerde derhalve als belvédère (afb. 13).²² Het dak van het huis is sinds de bouw in 1628 nauwelijks gewijzigd en kent de rijke kroonlijst met modillions, de blauw geglazuurde pannen en de schoorstenen met ronde beëindigingen en ijzeren bekroningen. Deze schoorstenen passen in de vroeg 17de-eeuwse traditie van de moderne buitenplaatsen, zoals onder andere **Akerendam** (1639), **Duivenvoorde** (1631) en **Nijenrode**. Gezien de

Afb. 12 Huis ten Bosch omstreeks 1836 door P.J. Lutgers. (Lithografie Desguerrous & Co. coll. HUA, Top. Atlas, inv. nr. L 125 nr. 78)

Afb. 13 De gravures van de oostelijke Vechtoever – gedateerd tussen 1649 en 1654 – tonen Huys ten Bosch met de toren voorzien van een balustrade. (Coll. Universiteit Bibliotheek Leiden, coll. J.T. Bodel Nijenhuis)

bouwtijd van de verbouwingen van deze huizen – alle na 1630 – concludeert Meischke terecht dat de toepassing van hoekschoorstenen op schildkappen bij **Huys ten Bosch** voor buitenplaatsen een noviteit was.²³

Interieur

Mogelijk kende het huis een indeling in tweeën, met links van het voorhuis de dagelijkse vertrekken – opkamer, aanbouw, bijkeuken en keuken – en rechts de representatieve vertrekken met de kamer aan de Vecht en de zaal van het huis. Een dergelijke indeling was in het vroeg 17de-eeuwse stadhuis in Amsterdam zeer gangbaar en was onder andere toegepast in het **Coymanshuis** aan de Keizersgracht.²⁴

Bijzonder bij **Huys ten Bosch** is dat de schilderijen in de zaal gedateerd en gesigneerd zijn “Antoni Hendricks 1629” (afb. 14). In de zaal is bij de moerbalk voor de voormalige schouw aan de oostzijde nogmaals het jaartal 1629 weergegeven (afb. 15). De schilderijen van Hendricks zijn uitgevoerd in de zogenaamde ‘knorpelstijl’, een variant op de rankenschilderingen waarbij deze een iets barokker aanzien hebben. De blaadjes zijn dik en rond en lijken op het eerste gezicht soms iets op de gotische ranken. De ‘knorpelstijl’, met zich verdikkende kraakbeen-, deeg-, of oorachtige vormen, is typisch voor de 17de eeuw.²⁵ Behalve de schilderijen in **Huys ten Bosch** zijn van zijn hand nog schilderijen bekend in een bijgebouw van de Oude Kerk te Amsterdam (1628) en het pand Westhaven 65 te Gouda (1630). In 1629 werkte Hendricks van maart tot april op **Goudestein** voor Joan Huydecoper, zodat aangenomen mag worden dat hij aansluitend op **Huys ten Bosch** de schilderijen realiseerde.²⁶

Afb. 14 Strijkbalk van het moer- en kinderbintenplafond van de zaal met het opschrift 'Antoni Hendricks', het wapen van Zuylen en het jaartal '1629'.

Afb. 15 Centrale voorstelling met twee bacchanten met druiventros op de meest oostelijke moerbalk, juist vóór de voormalige schouw. In de bladranken is – aan weerszijden van de voorstelling – nogmaals het jaartal 1629 vermeld.

De schilderijen van de opkamer (afb. 16) en de slaapkamer boven het voorhuis werden uitgevoerd in een andere stijl. Hier werden in plaats van de ranken meer architectonische elementen op de plafonds geschilderd, zoals gemarmerde panelen, cartouches en vergulde gedraaide knoppen. Vanwege de compleet afwijkende stijl is het aannemelijk dat de schilderijen door een andere schilder aangebracht werden, en mogelijk zelfs op een ander tijdstip.²⁷

Afb. 16 Detail van het schilderwerk van het plafond in de opkamer. Hier zijn architectonische elementen op de plafonds geschilderd, zoals gemarmerde panelen, cartouches en vergulde gedraaide knoppen.

Afb. 17 De vloer van de zaal. Bouwspoor met de aftekening van de haardplaat van de oorspronkelijke schouw tegen de achterwand van de zaal.

Afb. 18 De balklaag boven de haard van de zaal, aan de oostgevel. De vloerdelen verspringen ter plaatse van het voormalige rookkanaal. De stippellijn geeft de plaats van de voormalige schouw aan.

Afb. 19 Zicht in de gang naar de oostzijde. Rechts is een smallere strijkbinde zichtbaar, de oorspronkelijke eindwand van de keuken. Links een normale balkmaat, waartegen de 18de-eeuwse gangwand werd geplaatst.

De zaal had een zeer forse schouw tegen de oostelijke eindgevel. De bouwsporen in de vloerdelen (afb. 17) en op de balklaag (afb. 18) geven de exacte maatvoering nog weer. De oorspronkelijke gang was korter dan de huidige en liep slechts tot de keuken. Zowel de bouwsporen met diverse afwijkingen in de balklaag van de gang en een afwijkend steenformaat in de gang als architectuurhistorische voorbeelden geven aan dat de gang niet tot aan de achtergevel doorliep (afb. 19).²⁸ Aangenomen wordt thans dat de spiltrap (afb. 20) op zowel de begane grond (afb. 21) als de eerste verdieping opgenomen was in een houten portaal, hetgeen gebruikelijk was in het begin van de 17de eeuw.²⁹ De raveling met consoles op de begane grond wijst hierop, evenals de sporen van de stijlen in de vloer van de overloop op de verdieping en de kepen op de balklaag erboven. De trap naar de uitkijktoren of belvédère ging vermoedelijk niet via de voortzetting van de spiltrap, maar waarschijnlijk via een eenvoudige steektrap met een luik in

Afb. 20 Zicht vanuit de gang naar het voorhuis met de balklaag. Waarschijnlijk was de spiltrap in een apart portaal opgenomen, en is de console links naar achteren verplaatst, op het moment dat de gang naar de tuinkamer werd doortrokken.

Afb. 21 Detail van de vloerdelen nabij de spiltrap. Op de vloer zijn sporen van een tweetal wandstijlen en een spijkerlijn van een oudere – genagelde – vloerbedekking in dit portaal.

Afb. 22 Detail van de plafondschildering boven het trappenhuis. (Foto: G.Th. Dellemare april 1963, coll. RCE, inv. nr. 80.210)

de plafonddelen boven de huidige spiltrap op de overloop. Dit kan namelijk geconcludeerd worden uit het feit dat de beschilderde plafonddelen – nog zichtbaar in 1963 – over het plafond doorlopen (afb. 22).

De verbouwing omstreeks 1720

Omstreeks 1720 ondergaat de 17de-eeuwse buitenplaats een grote modernisering. Aangenomen mag worden dat Godefridus Cromhout, gehuwd met Johanna Elisabeth Blesen, zijn in 1717 geërfde bezit heeft aangepast en uitgebreid. De belangrijkste wijziging vormt de aanbouw van de tuinkamer aan de achterzijde van het huis. Deze is uitgevoerd in Lodewijk XIV-stijl, en was voorzien van een open haard en een fonteintje met hardstenen bassin in één van de afgeschuinde wanden (afb. 23). In de wanden waren mogelijk beschilderde panelen opgenomen en het geheel was vermoedelijk in een blauwe kleur geschilderd.

Afb. 23 Detail van de buffetnis in de tuinkamer met het zwart marmeren bassin, twee laadjes en een uitschuifplank. Hierop bevindt zich een grijsblauwe afwerklaag, een afwerking die – hoewel later aangebracht – mogelijk gebaseerd is op de oorspronkelijke kleurstelling van de tuinkamer.

Afb. 24 Detail van de tuinkamer met het schuifraam bij de trap en duimen van luiken in de neggen van de blindnis. (Foto: A. van der Wal, september 1966, coll. RCE, inv.nr. 106.245)

Het plafond was uitgevoerd als een stucplafond.³⁰ Zowel over de 18de-eeuwse vorm van het stucplafond als die van het dak ontbreken thans de gegevens. Mogelijk was het in 1962 gesloopte tentdak de opvolger van een ouder tent-of koepeldak en was de tuinkamer van een gestucte koepel in het interieur voorzien. Een ander voor de 18de eeuw markant detail werd gevormd door de tuindeur aan de oostzijde, die bestond uit een schuifraam met daaronder kleine draaideuren in de borstwering. De afgeschuinde wanden van de tuinkamer waren vermoedelijk van meet af aan met blindnissen met gesloten luiken aan de buitenzijde ontworpen, gezien de aanwezigheid van duimen in de neggen in het pleisterwerk (afb. 24).

Zoals eerder vermeld wijzen diverse bouwsporen erop dat bij de aanbouw van de tuinkamer tegelijkertijd de middengang werd verlengd tot aan de achtergevel. De genoemde verschillen in de balklagen van de gang en het afwijkende

steenformaat in het achterste deel van de gang zijn daarbij de belangrijkste bouwsporen. Om voldoende licht in de gang te krijgen werd de deur in de voormalige achtergevel voorzien van een bovenlicht met roederaam. Uit de detaillering van dit raam en het onderliggende kalf kan afgeleid worden dat het portaal tussen de tuinkamer en de middengang mogelijk van meet af aan van een lager plat dak voorzien was, vermoedelijk afgewerkt met een loden bekleding. De rijke detaillering van de gangdeur in de oude achtergevel, voorzien van een weldorpel, is wat merkwaardig voor een binnendeur.³¹ Uit het houten plafond van het huidige portaal blijkt dat dit aan weerszijden van de middengang oorspronkelijk van twee kleine vertrekken voorzien was. Eén van die twee vertrekken, het huidige toilet, fungeerde vermoedelijk van meet af aan als privaat.

Afb. 25 Het voorhuis met de opgang naar de opkamer. Detail van de – hergebruikte – hardstenen treden, getuige het forse mortelbed onder de treden.

In combinatie met het doortrekken van de middengang zijn nog enkele andere wijzigingen doorgevoerd. Om de spiltrap aan het zicht te onttrekken werd de gangwand tot aan het voorhuis doorgetrokken en werd voor de spiltrap een paneeldeur geplaatst. Het oude trapportaal zal verwijderd zijn waarbij de huidige merkwaardige oplossing met de balklagen ontstond.³² In de gang werd nog een tweede deur aan de oostzijde naar de zaal aangebracht.³³ Met het doortrekken van de middengang is vermoedelijk ook een nieuwe plavuizen vloer aangebracht of werd het achterste deel van de gang en het portaal met hergebruikte plavuizen van elders aangevuld. Ook de vermoedelijk hergebruikte 18de-eeuwse hardstenen treden van het voorhuis naar de opkamer zouden op wijzingen in de vloer kunnen duiden (afb. 25).

Mogelijk werden tijdens deze bouwfase de leuning en het voluutvormige eindbalusters op de stoep van de entree geplaatst, een datering die gebaseerd is op stilistische gronden.³⁴ Over verdere bouwkundige wijzigingen zijn geen gegevens voorhanden, maar alles wijst erop dat het echtpaar Cromhout-Blesen de buitenplaats grondig heeft gemoderniseerd. Vermoedelijk werden alle belangrijke vertrekken van nieuwe (stuc)plafonds en nieuwe schuiframen voorzien.³⁵ Het nog behouden bovenlicht in de middengang toont een zeer fijne roedeverdeling met vijf ruitjes in de breedte, een formaat dat de vroege 18de-eeuwse datering bevestigt. Uit het feit dat deze in de achtergevel nog behouden zijn, kan afgeleid worden dat het gehele pand van nieuwe schuiframen voorzien werd.³⁶

Moins et Content (1780)

In 1780 wordt het buiten verkocht aan Maria Johanna Bicker. Zij noemde het huis **Moins et Content** (minder en tevreden). Maria Johanna Bicker (1728-1807) was in 1754 te Abcoude gehuwd met Jacob Hop Hendriksz (1720-'76), doch scheidde van hem in 1769.³⁷ Het echtpaar Hop-Bicker had geen kinderen en woonde op **Schaep en Burgh** te 's-Graveland. Na het overlijden van haar man vestigde Johanna zich op haar buitenplaats in Maarssen en in 1801 volgde de verkoop van **Schaep en Burgh**.

Van Maria Johanna Bicker is een testament uit 1781 bewaard gebleven, waarin zij **Huys ten Bosch** legateerde aan een zekere marquis de Saint Simon de Sandricourt, mogelijk haar nieuwe levensgezel, aangezien hij als eerste genoemd werd en hij de buitenplaats als belangrijkste onderdeel van haar nalatenschap kreeg toebedeeld.³⁸ In het testament kreeg de markies

de Buitenplaats 't Huijs ten Bossche, nu genaamd Moins et Content, gelegen onder Maarssen en dit zodanig aan haar Wel:Geb: in eigendom competeert en bij dezelve gepossideert wordt, met alle de

Banken, Broijbakken, Tuin Cieradien en gereedschappen, als mede nog een grenacet met diamanten omzet, vastgezet aan een swart koordje.³⁹

Architectuurhistorisch zijn verder nog twee andere erfgenamen interessant, te weten de rijke koopman en bankier Henry Hope, de bouwheer van het bijzonder grootse buiten **Welgelegen** te Haarlem – die zij ‘het portrait van de heer marquis de St. Simon’ legateerde⁴⁰ – alsmede de heer Triquetti, consul van Sardinië, die door Goetgebuer in de 19de-eeuwse literatuur als architect van **Welgelegen** wordt genoemd. Aan hem laat zij overigens haar ‘Vrouwe Comparante beste Snuijfdoo, en die waar op een portrait staat’ na.⁴¹

Maria Johanna Bicker woonde tot haar dood in 1807 op **Huys ten Bosch**. Het is mogelijk dat bepaalde interieurs gemoderniseerd werden of dat zij vóór de komst van Johannes Buijs de tuin reeds verlandschappelijkte, doch over tuinplannen, bouwactiviteiten of interieurmodernisering uit deze periode zijn geen gegevens bekend.

Volgens Meischke werd in de periode 1780-1816 de theekoepel aan het Zandpad gebouwd.⁴² Blijkens de kadastrale minuut is deze gebouwd op een rechthoekige grondslag, doch de koepel was hogerop voorzien van afgeschuinde zijden aan de Vecht, hetgeen op de litho van Lutgers uit 1836 goed te zien is (afb. 12).

Het huis van Buijs (1816)

Nadat het huis in de periode 1809-'16 had leeggestaan⁴³ werd het in 1816 zeer voordelig aangekocht door Johannes Buijs, een Amsterdamse makelaar. Johannes Buijs kocht het huis uit een veiling, waarbij de buitenplaats, die eens 10 morgen groot was, in vier delen werd geveild zodat het huis, het bos, de boerderij en de moestuin in verschillende handen kwamen.⁴⁴ Blijkens de Kadastrale Minuut uit 1832 kocht Buijs in totaal 3,46 hectare, iets minder dan de helft van de oorspronkelijke 10 morgen.⁴⁵

Zowel de leegstand als de litho van Lutgers uit 1836 wijzen erop dat Buijs kort na de aankoop het buiten gemoderniseerd zal hebben. Het huis werd daarbij voorzien van een pleisterlaag, terwijl de kozijnen een empire roedeverdeling met achtruits schuiframen in de opkamer en rechter voorkamer kregen en zesruits schuiframen in het voorhuis. De oude voordeur werd gewijzigd in een deur met glasdeuren en een halfroond bovenlicht. De ramen werden voorzien van persiennes ter hoogte van het schuivende deel van de ramen. Op de litho van Lutgers zijn tevens dakkapellen op de eerste verdieping – boven de opkamer – afgebeeld; mogelijk hebben ook hier interieurwijzigingen plaats-

Afb. 26 Zicht op de zuidgevel en oostgevel van de zaal omstreeks 1904 met de kinderen van Anton August van Vloten (1864-1920) en Constantia Catherina Felicia Dronsberg (1866-1936). De gevels van de achterbouw waren niet gepleisterd, doch slechts wit geschilderd. Ook de gootlijst is hier veel eenvoudiger dan die van de vleugel aan de Vechtzijde. De ramen zijn hier nog van een 19de-eeuwse zesruits roedeverdeling voorzien. Links is nog een 19de-eeuwse serre te zien. (Foto: coll. RCE, inv. nr. 32.348)

gevonden. De 17de-eeuwse toren was nog intact. De wijzigingen van de schuiframen vonden waarschijnlijk in alle gevels plaats en hielden verband met een interieurmodernisering. Mogelijk werd bij deze modernisering de zaal in drie kleinere vertrekken opgedeeld (afb. 26).⁴⁶

Voor zover de tuinaanleg niet door Maria Johanna Bicker was verlandschappelijkt, zal dat zeker door Johannes Buijs zijn uitgevoerd. De kadastrale minuut van 1832 met de bijbehorende kadastrale legger geeft een goed beeld van de toenmalige tuinaanleg, bijgebouwen en de grootte van de buitenplaats (afb. 27). Na het overlijden van Johannes Buijs in 1839⁴⁷ wisselt het huis diverse keren kort achter elkaar van eigenaar. Het werd verkocht aan Martinus Adrianus

Afb. 27 Detail van de kadastrale minuut uit 1832 met de toenmalige parkaanleg en bijgebouwen. Naast het huis met diverse aanbouwen aan de noordzijde en het koetshuis met de langgerekte aanbouw aan de achterzijde langs het Maarsseveense Grachtje, zijn nog de rechthoekige koepel (572) en de orangerie met schuur en bijbehorende tuin aan de zuidzijde van het huis afgebeeld (584). Verder was er een zichtlaan in de as van huis, die een doorzicht naar de weilanden van Maarsseveen bood. Tevens waren er een lustbosch (580) en terrein van vermaak (581bis), alsmede een menagerie met vijver (576), twee moestuinen (578 en 582), een boomgaard (583), en diverse waterpartijen (581 en 585). Het eiland in het park is mogelijk een verlandschappelijke formele tuinaanleg uit de 17de of 18de eeuw.

Harteveld,⁴⁸ die het buiten vervolgens in 1845 aan Jhr Edzard Tjarda van Starckenborgh Stachouwer tot Wehe verkocht. Deze had **Huys ten Bosch** slechts een jaar in bezit en zou zich later – omstreeks 1855 – op het buiten **Vegt en Hoff** te Breukelen vestigen. De nieuwe eigenaar, Mr J.H.F. van Ewijk, heer van Oostbroek en de Bilt, kocht het huis in 1848 en bleef er wonen tot in 1886.⁴⁹

1887

Het is mogelijk dat een van de hiervoor genoemde eigenaren het huis heeft aangepast, maar concrete aanwijzingen daarvoor ontbreken. Vooralsnog wordt daarom – mede op stilistische gronden – aangenomen dat een belangrijke modernisering pas kort na 1886 plaatsvond. In dat jaar werd Isaïc Jan van der Helm, notaris te Maarsseveen, eigenaar van **Huys ten Bosch**. Uit de kadastrale hulpkaart van 1887 blijkt dat hij aan de zuidzijde langs de Vecht drie percelen van de buitenplaats afsplitste ten behoeve van verkoop en nieuwbouw van

woonhuizen.⁵⁰ Na de verkoop van deze percelen beschikte Van der Helm in ieder geval over voldoende middelen om het huis te moderniseren. Dat gebeurde dan ook, waarbij onder andere een zinken tentdak op de tuinkamer werd aangebracht, voorzien van een dakranddecoratie met een geschubde rand typerend voor het laatste kwart van de 19de eeuw. Verder werd het huis aan de zuidzijde vergroot met een aanbouw in de vorm van een serre met ijzeren roeden. Deze bezat een aan die van de tuinkamer identieke dakrand met geschubde randdecoratie. Uit de topografische afbeeldingen blijkt het huis rond deze tijd eveneens een vereenvoudiging van de empire roedeverdeling naar die van T-ramen in de voorgevel te hebben ondergaan. Hierbij werden de wisseldorpels van de achtruits schuiframen van de opkamer en huidige bibliotheek niet aangepast, zodat hier een vierruits schuifraam ontstond. De drie kamers van de zaal behielden de ramen met empire roedeverdeling. Er van uitgaande dat deze aanpassingen alle tot dezelfde modernisering van notaris Van der Helm behoorden, kan gesteld worden dat de representatieve vertrekken van het huis – voorhuis, opkamer, bibliotheek, tuinkamer, alsmede de slaapkamer boven het voorhuis – gemoderniseerd zijn, waarbij tevens de ramen vernieuwd werden. Mogelijk werd tijdens deze periode de blonde eikenimitatie als schilderwerk in het interieur aangebracht.⁵¹

Het is niet exact bekend wanneer de toren van het huis werd afgebroken. In de literatuur wordt aangenomen dat dit omstreeks 1880 geschiedde, namelijk ná de litho van Lutgers uit 1836 en voor de foto's van omstreeks 1900.⁵² Het is daarom zeer wel mogelijk dat de sloop van de toren tezamen met de renovatiewerkzaamheden van kort na 1886 plaatsvond. Na de sloop van de toren werd op de oude torenromp een aankapping door een lessenaarsdak met flauwe dakhelling gerealiseerd en bleef het muurwerk van de opgaande gevelpartijen van de toren aan de achterzijde van het dak van het voorhuis door middel van een pleisterlaag herkenbaar.

Na het vertrek van Van der Helm gaat het huis over in handen van Anton August van Vloten (1864-1920), die gehuwd was met Constantia Catherina Felicia Dronsberg (1866-1936). Enkele kinderen zijn omstreeks 1904 gefotografeerd aan de achterzijde van de huidige zaal (afb. 26). De familie Van Vloten bleef tot 1912 op **Huys ten Bosch** wonen, waarna ze verhuisden naar het huis **Nimmerdor** te Maarsseveen. Het is onbekend wie het huis bewoonde in de periode 1912-'22. Tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn er militairen in het huis gehuisvest geweest. In die periode werd het huis totaal uitgewoond en sterk verwaarloosd.⁵³

Verbouwing tot raadhuis (1924)

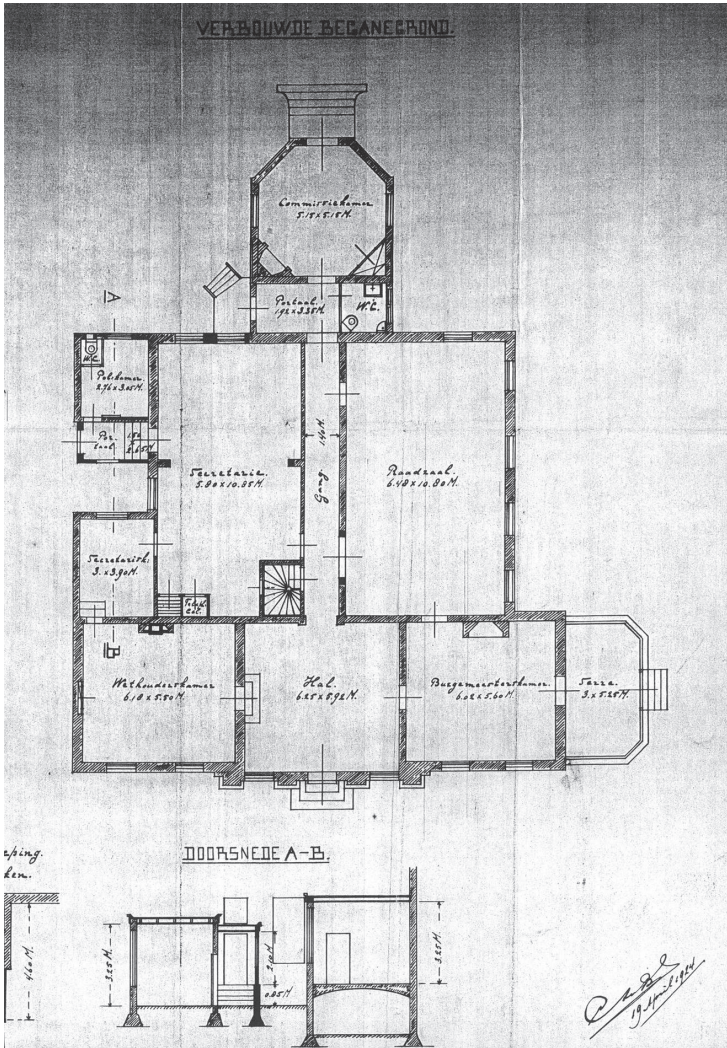
In 1922 werd de buitenplaats aangekocht door de gemeente Maarssen om te verbouwen tot gemeentehuis. De bouwtekeningen en het bijbehorende bestek uit 1924⁵⁴ geven een goed beeld van de werkzaamheden die in dat jaar werden uitgevoerd (afb. 28).

Het bestek vangt aan met de werkzaamheden aan de noordzijde. Hier diende de scheidingswand tussen de keuken en voormalige bijkeuken ten behoeve van de secretarie te worden doorgebroken. In de secretarie werd de kelderkast en toegang uitgebroken om plaats te maken voor een telefooncel. In de oostmuur van de voormalige keuken werden de schouw en het fornuis weggebroken en werden twee nieuwe ramen aangebracht. In de secretariskamer – de oude aanbouw tegen de opkamer aan de oostzijde – werd een schuifdeur met roede-verdeling aangebracht. Vóór de secretarie werd aan de noordzijde een nieuw entreepoortaal gebouwd in halfsteens muren en voorzien van een mastiekbedekking.

De aanbouw aan de opkamer – de secretariskamer – kreeg een nieuwe balklaag met plat dak, waarbij de – mogelijk oorspronkelijke – kapconstructie gesloopt werd. Verder werden ook hier de ramen gewijzigd en kreeg het interieur nieuw pleisterwerk en plinten.

Ten behoeve van de raadzaal dienden de tussenwanden van de vroegere drie kamers gesloopt te worden. Hiervan was er één een houten wand – de meest westelijke – en één gemetseld. Verder werden hier de stucplafonds gesloopt en diende het moer- en kinderbintenplafond ‘als oorspronkelijk’ te worden opgeleverd. Verder werden de deels aanwezige lambriseringen gesloopt en vervangen door een nieuw doorgaand 1,5 meter hoge lambrisering in grenen. Voorts werden twee van de drie deuren naar de gang dichtgemetseld en vervangen door één 1,60 meter breed kozijn met dubbele deuren.

In de noordoostelijke aanbouw tegen de oude keuken werd de politiekamer ondergebracht. Ook hier werd een nieuw plat dak aangebracht en werd alles inwendig gemoderniseerd, inclusief een WC ter plaatse van het oude privaat. De oude privaatruimte werd geheel gemoderniseerd, waarbij in plaats van het privaat een WC, urinoir en wastafel werden aangebracht. Hier staat over de wanden vermeld ‘voor zoover deze met tegels bezet zijn, verder met bijpassende verglaasde tegels bijwerken’. Hieruit kan afgeleid worden dat deze aanvankelijk met witjes betegeld waren.

Afb. 28 Plattegrond van de begane grond, nieuwe toestand 1924. De tekening toont de wijzigingen met links de nieuwe secretarie met zijingang, en rechts de tot Raadzaal bestemde grote zaal. De kamers aan weerszijden van de hal werden tot burgemeesterskamer (rechts) en wethouderskamer (links) ingericht. (Tekening: coll. Gemeente Maarsse, archief BWT)

Het pand werd voorzien van een centrale verwarming. Hiertoe diende het bestaande rookkanaal vanaf de kelder tot aan het dak geheel vernieuwd te worden, aangezien de ketel in de kelder werd opgesteld. Voorts dienden ook beide monumentale schoorstenen buitendaks geheel te worden vernieuwd. Waarschijnlijk werden daarbij tegelijkertijd de schoorstenen aan de tuinzijde gesloopt, daar deze vanwege de centrale verwarming hun functie verloren hadden.⁵⁵ In het pand werden diverse zware ledenradiatoren geplaatst.

In het schildersbestek staat vermeld dat de muren van de hal en gang gerepareerd en gewit werden. De burgemeesterskamer – de rechter voorkamer – werd behangen en het bestaande stucplafond werd gerepareerd. De aangrenzende serre werd éénmaal afgeschilderd in ‘standolieverf’. Ook de wethouderskamer – de opkamer – werd behangen en het stucplafond werd gerepareerd.

Interessant is de vermelding van de afwerking in de secretarie en het portaal, waarbij de balken ‘in eikenhout-kleur’ geschilderd dienden te worden. Deze eikenhout-imitatie is nagenoeg overal op de begane grond aangetroffen, waaronder op de deuren in de hal, opkamer, bibliotheek en gang.

De raadzaal werd behangen met het duurste behang – namelijk à fl. 1,50 per rol in plaats van fl. 1 en hier werd het schilderwerk mat afgeschilderd ‘z.g. temponeeren’. De nieuwe lambrisering werd gebeitst en mat afgelakt. Bijzonder is dat niets over het schilderwerk van de plafondschilderingen in de hal en zaal in het bestek is opgenomen, terwijl het toch aannemelijk is dat deze schilderijen niet geheel ongeschonden onder de stucplafonds te voorschijn kwamen en gerestaureerd dienden te worden.

Tenslotte is de tuinkamer – de toenmalige Commissiekamer – in het bestek vermeld. Hier diende het gestukadoorde plafond schoongemaakt en gewit te worden. Verder was de kamer voorzien van ‘eikenhout-verfwerk’ dat bijgewerkt en eenmaal geheel overgelakt diende te worden.

In het proces-verbaal van de aanbesteding van 2 juni 1924⁵⁶ is vermeld dat de werkzaamheden werden gegund aan de laagste inschrijvers, te weten de firma H.J. Prikhof te De Meern die het bouwkundig werk aannam voor fl. 5225 en de firma J.W. van den Heuvel te Utrecht die het behang- en schilderwerk uitvoerde voor fl. 922. Volgens de bepalingen in het bestek diende het werk uiterlijk op 1 augustus 1924 geheel in- en uitwendig te worden opgeleverd op straffe van een boete van fl. 15 per dag.

In 1937 – relatief kort na de ingebruikname van het raadhuis – werd het oude bijgebouw tussen de opkamer en de eetkamer gesloopt en vervangen door een nieuw kluisgebouw. Blijkens de bouwtekeningen werd dit geheel uit gewapend beton opgetrokken, dat wil zeggen dat behalve de wanden ook de vloer en het plat dak in beton uitgevoerd werden. De ruimte werd ten behoeve van de archieffunctie voorzien van stalen rekken en kreeg centrale verwarming.

Uitbreidingsplannen van het raadhuis (1954)

In 1954 waren er nog plannen om het koetshuis te slopen en een groter L-vormig gebouw ter vervanging te bouwen ten behoeve van de gemeentesecretarie. De bouwtekeningen van de architecten G.H. Kleinhout en Ir J.A. van der Steur zijn bewaard gebleven.⁵⁷ De uitbreidingsplannen werden gelukkig niet gerealiseerd, aangezien de gemeente in 1955 overging tot aankoop en herbestemming tot gemeentehuis van het buiten **Goudestein**. De sloopplannen van het koetshuis zullen waarschijnlijk de reden zijn waarom dit niet als rijksmonument aangewezen werd. Om de handen vrij te hebben werd alleen het landhuis op de monumentenlijst geplaatst.

Ook in het interieur van het landhuis waren in 1954 nog rigoureuze verbouwingsplannen voorzien, waarbij op de eerste verdieping een grote trouwzaal gepland was en ter plaatse van de huidige eetkamer en spiltrap een groter trappenhuis met bordestrap (afb. 35). Gelukkig zijn ook deze plannen nooit ten uitvoer gekomen.⁵⁸ Blijkens de foto's van 1962, waarop het huis in een verwaarloosde toestand te zien is, was de gemeente sinds de aankoop van **Goudestein** gestopt met het plegen van onderhoud aan het huis (afb. 36 en 37).

De grote restauratie door Jacob Gieling (1962)

In 1962 werd het verwaarloosde buiten door de gemeente openbaar verkocht met de bijbehorende restauratieplicht. Het huis werd door de Utrechtse antiquair Jacob Gieling gekocht, die het met de nodige zorg liet restaureren. De planvorming geschiedde door de interieurarchitect B.O. van den Berg, die destijds woonachtig was op het huis **Bolenstein** te Maarsse.⁵⁹

Bij de restauratie werden de kluis uit 1937 en overige aanbouwen aan de linkerzijde gesloopt en in terrassen veranderd. Verder werden de 19de-eeuwse schuiframen vervangen door schuiframen met fijnere – laat 18de-eeuwse – roedeverdeling. In de voorgevel werden de 19de-eeuwse glasdeuren met het halfronde bovenlicht vervangen door een reconstructie van de 17de-eeuwse voordeur met poortje, naar tekeningen van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Hierbij

Afb. 29 Het huis gezien vanuit het noorden in 1962. Links is de kluis uit 1937 zichtbaar. (Coll. RCE)

werd het bovenlicht verwijderd, waarboven een schild met het zwarte varken, het wapen van Maarsseveen, werd aangebracht. Op de daken werden de huidige dakkapellen met frontons aangebracht.

In het interieur werd veel gewijzigd. Aan de voorzijde werd de sloop van de stucplafonds en de restauratie van de balklagen in de burgemeesterskamer en in de wethouderskamer ondernomen, waarbij de beschilderde plafonds met rankenversieringen in ere hersteld werden. Hierbij werd in de opkamer de voor het stucplafond destijds aan de onderzijde ingekorte balklaag weer met grenen aangeheeld en werd het ontbrekende decoratieve schilderwerk op deze balken opnieuw aangebracht. De nieuwe haarden in deze twee kamers werden niet volgens het ontwerp van architect Van den Berg uitgevoerd, doch volgens het ontwerp van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. De beschilder-

Afb. 30 Het huis met de dakopbouw aan de achterzijde gezien vanuit het oosten in 1962. De pijl wijst naar de sprong in het metselwerk, vermoedelijk behorend bij een voormalige pilaster. Het kleine raam op de eerste verdieping hoorde bij een WC uit 1924. (Foto: J. Gieling. Coll. RCE, inv.nr. 32.340)

derde plafonds van het trappenhuis en van de slaapkamer op de eerste verdieping bleven ongerestaureerd met ongedecoreerde balken in de slaapkamer. In het overige interieur werd de kleurstelling van het houtwerk – dat sinds 1924 in een donkere eikenhoutimitatie schildering voorzien was – donker olijfgroen uitgevoerd.

Ter plaatse van de voormalige secretarie werd de oude indeling met de tussenuitruimte tussen de voormalige keuken en bijkeuken grotendeels in ere hersteld. Hier werden de plafond delen in keuken, eetkamer en gang van een hardboard afwerking voorzien.

Verder werd ook de tuinkamer aangepakt. Hier vond een wijziging van het tentdak in een plat dak met balustrade erboven plaats (afb. 30). Tijdens de

Afb. 31 De tuinkamer met parket, stoffering en inrichting van Jacob Gieling. (Foto: A. van der Wal, januari 1967. Coll. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, inv.nr. 109.210)

restauratie van de tuinkamer werd ook de vernieuwing van de plafonddelen en het daarop aangebrachte lijstwerk uitgevoerd. Tevens werd besloten tot het aanbrengen van parket in dambordpatroon.

Voorts werd het interieur van de tuinkamer in grijstinten geschilderd met wit lijstwerk.⁶⁰ De kamer werd door Gieling voorzien van een nieuwe stoffering en ingericht met meubilair in empirestijl (afb. 31).

Enkele jaren later, in 1966, werd het koetshuis verbouwd tot de huidige situatie met woning en praktijkruimte naar plannen van architect H.J. Daamen te Maarssen. Daarvoor was de oude indeling met een kleine woning aan de voorzijde en erachter een paardenstal, garage en varkensstal nog aanwezig.⁶¹

1970-'75

In de jaren '70 van de 20ste eeuw werd het huis bewoond door ir Abraham W. Siewertsz van Reeseema en Johanna G. Schmidt (1970-'74) en aansluitend door de heer B. Vermeulen, die Huys ten Bosch in 1974 verwierf.

In die jaren is er relatief weinig aan het buiten gewijzigd. Eén van de weinige bekende veranderingen betreft de sloop van de balustrade op het platte dak van de tuinkamer. Deze werd wegens bouwvalligheid gesloopt,⁶² hetgeen erop wijst dat de bewoners na Jacob Gieling weinig onderhoud aan het huis hebben verricht. In een van de kamers van het huis werd in deze periode goudleerbehang aangetroffen en verwijderd.⁶³

1981

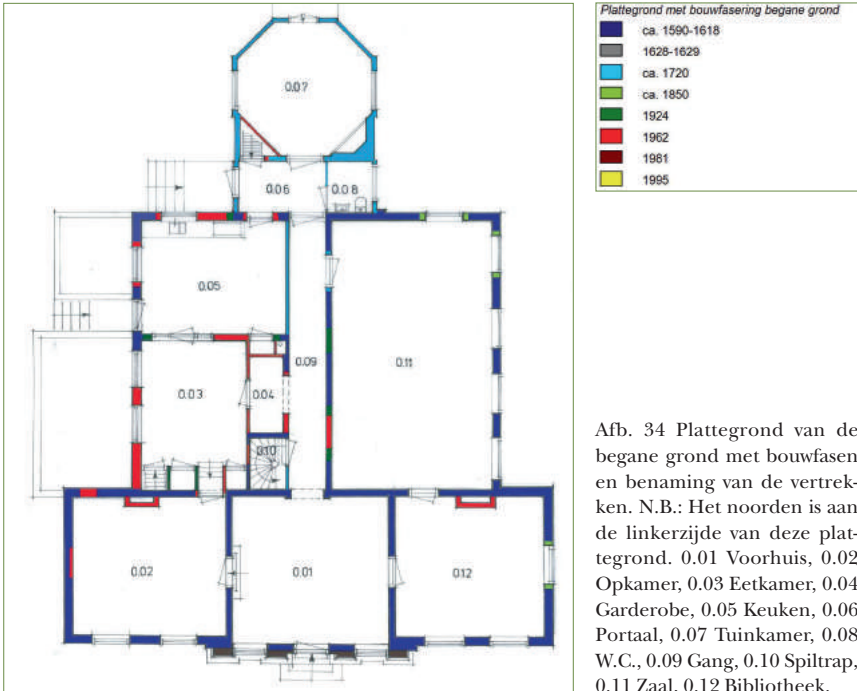
In 1981 komt het huis in handen van mr Zweder Otto Hubert Marie baron van Hövell tot Westerflier en Maria Pia Dreesmann. Zij renoveren het huis in 1981 en voeren in 1993 en 1995 groot onderhoud uit. In 1981 zal bij de interieur-

Afb. 32 De hal na de werkzaamheden uit 2009 met de gereconstrueerde 17de-eeuwse kleurstelling van het poortje en de wanden.

Afb. 33 De gang na de werkzaamheden uit 2009 met de op de kleurstelling van de balklagen van de hal en de zaal gebaseerde kleuren.

Afb. 34 Plattegrond van de begane grond met bouwfases en benaming van de vertrekken. N.B.: Het noorden is aan de linkerzijde van deze plattegrond. 0.01 Voorhuis, 0.02 Opkamer, 0.03 Eetkamer, 0.04 Garderobe, 0.05 Keuken, 0.06 Portaal, 0.07 Tuinkamer, 0.08 W.C., 0.09 Gang, 0.10 Spiltrap, 0.11 Zaal, 0.12 Bibliotheek.

werkzaamheden waarschijnlijk ook de reconstructie van het bovenlicht van de voordeur ter hand zijn genomen. De overige werkzaamheden betreffen het interieur, waar in de loop der jaren diverse verrotte balkkoppen zijn vervangen. Door de aankoop van het koetshuis in 1989 door de familie Van Hövell tot Westerflier kwamen huis en koetshuis eindelijk weer in één hand.

2009

Op 29 december 2008 werd het huis met koetshuis aangekocht door mr J.J.J. van Lanschot en mw drs M.R. van Lanschot-van Vloten. In het voorjaar lieten zij het huis renoveren om het in het najaar van 2009 te kunnen bewonen. Het grootonderhoud en de restauratie van de hal werden uitgevoerd door aannemingsbedrijf Verwoerd uit Loenen, waarbij ondergetekende verantwoordelijk was voor de bouwbegeleiding als restauratie-architect en in de gelegenheid werd gesteld diverse bouwhistorische waarnemingen te doen (afb. 34).

Teneinde meer over de oorspronkelijke kleurstelling van de vertrekken op de begane grond te kunnen achterhalen, werd een verkennend kleuronderzoek uitgevoerd.⁶⁴ Op basis van de resultaten uit het onderzoek werd de 17de-eeuwse kleurstelling, met okerkleurig pleisterwerk op de wanden en loodwit lijnolieverfwerk op de poortjes, zo goed mogelijk gereconstrueerd in de hal en de gang. In de gang werd het plafond geschilderd in de basiskleuren van de balklaag van de zaal en hal, waarbij tevens de voor deze plafonds kenmerkende biezen zijn aangebracht.

Voorts werd de oorspronkelijke toegangsdeur van de zaal, gesitueerd tegenover de trap, hersteld. Tenslotte werd ook het exterieur gerestaureerd, waarbij onder andere de zandstenen kapitelen en kroonlijst werden gereinigd en van de huidige oker kleurstelling voorzien.⁶⁵

Utrecht, 12 januari 2016

Noten

- 1 E. Munnig Schmidt en A.J.A.M. Lisman, *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel* (1997 Alphen aan de Rijn), p. 42.
- 2 A.T.E. Cruysheer, 'Kasteel "Huis ten Bosch" te Weesp', *Jaarboekje Nifftarlake* (2008), p. 31.
- 3 Zie noot 2, p. 32.
- 4 Zie noot 2, p. 32.
- 5 R. Meischke, 'De vroegste werken van Jacob van Campen', *Bull. KNOB*, Jg.65/afl.5 (1966) p. 136. Uit: *Jaarboekje Nifftarlake* (1913) p. 19-24.
- 6 I.M. Breedveldt Boer, *Plafonds in Nederland 1300-1800* (1991 's-Gravenhage) p. 35.
- 7 In de ruimte achter het fronton zijn twee grote platte delen aanwezig sinds de 17de eeuw, vermoedelijk destijds met lood afgewerkt. Normaliter werden de frontons doorgetrokken en geheel met lood bekleed.
- 8 De frontons van Goudestein en Spruytenburg werden beide in een latere fase toegevoegd en werden op een normale wijze van een kap onder ongeveer 30 graden voorzien. Zie ook afb. 12 en 23.
- 9 Zie noot 5, p. 134 en 145.
- 10 Zie noot 5, p. 142. Meischke noemt de segmentbogen 'die ook thans weer bij de restauratie zijn aangetroffen', vermoedelijk doelend op de bogen boven de keukenramen aan de noordzijde. Verder stelt hij dat op het schilderij van Van der Heijden ook segmentbogen zijn afgebeeld, doch nadere bestudering van de foto van het schilderij leert dat het korfbogen zijn.
- 11 Zie noot 5, p. 140.
- 12 Zie noot 5, p. 136.
- 13 Zie noot 5, p. 136, noot 15.
- 14 De huidige verblijfplaats van dit schilderij is echter onbekend. Het was in het bezit van de marquise D'Aoust in Parijs, door wie het in 1924 geveild werd.
- 15 Zie noot 5, p. 134.
- 16 Elske Gerritsen, *Zeventiende-eeuwse architectuurtekeningen. De tekening in de ontwerp- en bouwpraktijk in de Nederlandse Republiek* (2006 Zwolle), p. 165.

- 17 K.A. Ottenheim, J. Huisken en G. Schwartz, *Jacob van Campen. Het klassieke ideaal in de Gouden eeuw* (1995 Amsterdam), p. 162.
- 18 Onder andere de buitens Harteveld, Goudestein, Vreedenhoeve, etc.
- 19 Zie noot 17, p. 162. Als één van de weinige eerdere voorbeelden kan het stadhuis van Bolsward gelden (1614).
- 20 Zie noot 5, p. 135.
- 21 Zie noot 5, p. 142.
- 22 De toren diende oorspronkelijk als belvédère en was voorzien van een plat dak.
- 23 Zie noot 17, p. 162.
- 24 Zie noot 5, p. 133.
- 25 Zie noot 6, p. 43.
- 26 Zie noot 5, p. 140. Uit: HUA, archief Huydecoper, inv.nr. 109, fol. 18 en fol. 15v.
- 27 Zie noot 5, p. 140. Meischke gaat niet automatisch uit van een andere schilder. Stilistisch passen de schilderijen eerder in de Vlaamse Renaissance van de 16de eeuw. Anderzijds zijn in Nederland dergelijke schilderijen alleen uit de 17de eeuw bekend, zodat – indien er een faseverschil tussen beide soorten schilderijen zou zijn – de schilderijen met de cartouches niet veel ouder dan 1600 zouden kunnen zijn. Zie ook noot 6, p. 35.
- 28 Zie noot 5, p. 139. Meischke heeft dit niet opgemerkt tijdens zijn onderzoek in 1966 en ging uit van een doorgaande gang in 1628. De toelichting van Ottenheim dat het centraal plaatsen van het voorhuis gebruikelijk was, doch in de stedelijke context vaak niet mogelijk, wordt hier betwijfeld, aangezien diverse architecten, zoals Vingboons, ook vrijwel alle vrijstaande landhuizen in de eerste helft van de 17de eeuw van een asymmetrisch geïntegreerd voorhuis voorzagen. Pas vanaf 1650 komt met enige regelmaat een doorgetrokken centrale gang voor, zoals bij de huizen Gansenhoeft te Maarssen uit 1655 en Vegtvliet bij Breukelen uit 1665. Zie ook K. Ottenheim, *Philips Vingboons (1607-1678), Architect* (1989 Zutphen), p. 49-50.
- 29 Zie bijvoorbeeld de plattegrond van het Coymanshuis zoals gepubliceerd door Hendrick de Keyser in *Architectura Moderna (1631 Amsterdam)*, plaat XLIII. Zie ook noot 5, p. 138 afb. 41.
- 30 Dit stucplafond was blijkens het bestek in 1924 nog aanwezig en werd waarschijnlijk tezamen met het tentdak gesloopt in 1962.
- 31 De deur zou mogelijk de oude voordeur of een andere buitendeur kunnen zijn, die hier werd hergebruikt of omgewisseld met bijvoorbeeld de glasdeuren die in 1816 in de voordeur geplaatst werden. Een andere mogelijkheid kan zijn dat de koepel oorspronkelijk los stond van het huis en dat deze pas in een later stadium aan het huis werd verbonden door de bouw van het genoemde portaal.
- 32 Mogelijk werd ook hier een stucplafond aangebracht, zodat de balklagen niet in het zicht waren.
- 33 Blijkens het kleuronderzoek zijn zowel de deur van de spiltrap als die van de zaal van minder verf-lagen dan het 17de-eeuwse werk voorzien en vertonen als eerste afwerking mogelijk een blauwe of donkergroene kleur. Zie: Josefien Tegelaar, *Rapportage verkennend kleuronderzoek Huys ten Bosch* (2009 Aalsmeer).
- 34 De balusters werden vermoedelijk in 1981 verwijderd en bevinden zich thans in de ruimte onder de zaal.
- 35 De stucplafonds van de kamers in de zaal werden in 1924 verwijderd, terwijl die van de opkamer en bibliotheek in 1962 werden verwijderd. De schuiframen – vermoedelijk daterend uit 1816 – en de vermoedelijk 18de-eeuwse kozijnen werden in 1962 verwijderd. Indien de kozijnen behouden waren, had tijdens dit bouwhistorisch onderzoek eenvoudig kunnen worden aangetoond of de kozijnen uit 1720 stamden, omdat in dat geval de wisseldorpels zouden zijn aangepast ten behoeve van de latere empire ramen.

- 36 Het is merkwaardig dat men bij de reconstructie van de schuiframen in 1962 niet deze roede-verdeling hersteld heeft. De huidige heeft immers nooit in een eerdere bouwfase bestaan.
- 37 Nationaal Archief, archief van de familie Calkoen, 1131-1953, inv.nr. 1552.
- 38 HUA, notariële akten, inv.nr. U270a5, akte nr. 113, d.d. 3 juli 1781, testament Maria Bicker met als tweede partij N.N. marquis de Saint Simon de Sandricourt.
- 39 HUA, notariële akten, inv.nr. U270a5, akte nr. 113, fol. 389 vs.
- 40 HUA, notariële akten, inv.nr. U270a5, akte nr. 113, fol. 390.
- 41 HUA, notariële akten, inv.nr. U270a5, akte nr. 113, fol. 390 vs.
- 42 Zie noot 5, p. 136. Het is niet bekend op welke bron Meischke deze datering heeft gebaseerd. De koepel zou namelijk ook ouder kunnen zijn. Op de litho van Lutgers zijn kruiskozijnen met luiken zichtbaar. Deze tonen een voor de eerste helft van de 18de eeuw kenmerkende detaillering, waarbij onder het vaste kalf geen middenstijl aanwezig was. In *Jaarboekje Niftarlake* (1913) staat op p. 18 een tekening uit 'omstreeks 1780' van het huis met de koepel.
- 43 Zie noot 1, p. 42.
- 44 Zie noot 1, p. 42.
- 45 1 Rijnlandse morgen is ongeveer 0,85 hectare.
- 46 Indien de driedeling later had plaatsgevonden, bijvoorbeeld in de late 19de eeuw, was het waarschijnlijker geweest dat bij die renovatie nieuwe Tramen zouden zijn aangebracht. Uit het feit dat omstreeks 1900 bij deze drie kamers juist nog de oudere empire-roede-verdeling aanwezig was, zou verondersteld worden dat deze kamers niet in de late 19de eeuw in de zaal ingebouwd werden, maar vermoedelijk een bouwfase eerder (afb. 42).
- 47 Zie noot 5, p. 136.
- 48 Martinus Adrianus Harteveld, zoon van Adrianus Harteveld en Helena Johanna van Niel. Martinus, bierbrouwer, is geboren rond 1796 in Leiden (ZH). Hij was gehuwd met Margaretha Spoor Eland, dochter van Simon Eland en Elisabeth van den Briel, geboren rond 1800 in Koudekerk aan den Rijn (ZH). Martinus en Margaretha gingen in ondertrouw op zondag 28 april 1822 in Koudekerk aan den Rijn en op 5 mei 1822 te Leiden, en trouwden op woensdag 8 mei 1822 in Koudekerk aan den Rijn. (BS Koudekerk aan den Rijn inv.nr. D13; fol.2). Van Martinus en Margaretha is een kind bekend: Simonetta Elisabeth Harteveld is geboren rond 1825 in Leiden. Simonetta trouwt op donderdag 8 mei 1856 in Utrecht (Ut) (BS Utrecht akte 139) op ongeveer 31-jarige leeftijd met de 35-jarige Johan Rutger Boeije, zoon van Jacobus Boeije en Lena Moolenburgh. Johan is geboren op maandag 22 mei 1820 in Noordgouwe (Ze) (BS Noordgouwe akte 11). Johan was eerder gehuwd met Arendje Petronella Anemaet.
- 49 Johan Hendrik Floris van Ewijck, geboren op 02 november 1821 te Den Haag, overleden op 27 april 1885 te Maarssen. Zoon van Daniel Jacob van Ewijck, geboren op 13 november 1786 te Utrecht, overleden op 15 december 1858 te Utrecht en Johanna Wijnanda Hermina Ram, geboren op 27 maart 1798 te Utrecht, overleden op 29 juni 1835 te Assen, dochter van Philip Ram en Jacoba Aletta Francine Grothe. Johan Hendrik Floris van Ewijck was gehuwd (1) op 26-jarige leeftijd op 18 mei 1848 te Goes met Adriana Pauline van der Bilt, 24 jaar oud, geboren op 13 juli 1823 te Goes, overleden op 10 april 1860 te Maarssen, dochter van François Nicolaas van der Bilt en Geertruida Johanna van Hoorn. Gehuwd (2) op 46-jarige leeftijd op 14 november 1867 te Utrecht met Adolphine Johanna van Hoey Schilthouwer, 29 jaar oud, geboren op 21 januari 1838 te Utrecht, dochter van Adolph Joan van Hoey Schilthouwer en Johanna Jacoba Catharina Maria van der Crujse van Hoey. Leeftijden van overlijden geschrapt.
- 50 Kadastrale hulpkaart juli 1887, nr. 108 (dienstjaar 1888).
- 51 Deze eikenimitatie werd in de tuinkamer in 1924 nog bijgewerkt en moet derhalve tenminste één bouw/interieurfase eerder zijn aangebracht. Uit: Gemeente Maarssen archief BWT, bestek

- en voorwaarden verbouwen Huys ten Bosch tot gemeentehuis, d.d. 30 april 1924 (bouwkundig werk) en 12 mei 1924 (schilderwerk).
- 52 Zie noot 1, p. 42.
- 53 Vriendelijke mededeling mw drs M.R. van Lanschot-van Vloten 2010.
- 54 Gemeente Maarssen archief BWT, bestek en voorwaarden verbouwen Huys ten Bosch tot gemeentehuis, d.d. 30 april 1924 (bouwkundig werk) en 12 mei 1924 (schilderwerk).
- 55 De keukenschoorsteen is nog zichtbaar op de foto's van omstreeks 1900.
- 56 Gemeente Maarssen archief BWT, bestek en voorwaarden verbouwen 'Huys ten Bosch' tot gemeentehuis, d.d. 30 april 1924 (bouwkundig werk) en 12 mei 1924 (schilderwerk).
- 57 RCE, foto- en tekeningenarchief.
- 58 RCE, foto- en tekeningenarchief.
- 59 Gemeente Maarssen, archief BWT, bouwvergunning d.d. 12 november 1962.
- 60 B.O van den Berg, *Theekoepels en tuinhuizen in de Vechstreek en 's-Graveland* (1980) p. 49.
- 61 Gemeente Maarssen, archief BWT, bouwvergunning d.d. 24 januari 1966.
- 62 Zie noot 60, p. 49.
- 63 Informatie afkomstig van de heer Gerwig uit Vreeland. Het is niet bekend of het goudleer van origine op Huys ten Bosch hoorde, of dat dit door Gieling in 1962 was ingebracht. Vriendelijke mededeling A.J.A.M. Lisma 2009.
- 64 Josefien Tegelaar, *Rapportage verkennend kleuronderzoek Huys ten Bosch* (2009 Aalsmeer). Mw drs M.R. van Lanschot-van Vloten assisteerde bij het stratigrafisch onderzoek.
- 65 De kleurstelling van de kapitelen en de kroonlijst is diverse malen gewijzigd. In de 17de en 18de eeuw was de kleurstelling in okertinten uitgevoerd, waarbij de overige gevels nog uit schoonmet-selwerk bestonden. In de 19de eeuw werd het huis gepleisterd, waarbij deze onderdelen van een hardsteenkleur voorzien werden. Bij de restauratie in 1962 door Jacob Gieling bleef de pleister-laag gehandhaafd, maar werden de ramen van een 18de-eeuwse roedeverdeling voorzien, terwijl het lijstwerk in een okerkleur werd geschilderd. Bij de restauratie in 2009 werd de keuze van Gieling gerespecteerd en bleef het uitgangspunt van de okerkleur gehandhaafd, doch werd deze aan de aangetroffen verfsporen aangepast.

Jacob de Wit en Huijs te Loenen

De Amstel-titiaan met werk aan de Vecht op een verdwenen buitenplaats

N.J.H. Schoonderwoerd

De 18de-eeuwse schilder Jacob de Wit is een gevierd kunstenaar in de Nederlandse kunstgeschiedenis. In de eerste helft van de 18de eeuw decoreerde hij menig grachtenpand in Amsterdam en brachten zijn befaamde 'witjes', illusionistische voorstellingen in wit, grijs of kleur die reliëf in marmer nabootsen, hem internationale bekendheid.¹ In Amsterdam is hier en daar nog een plafondstuk te bezichtigen, zoals in het Bijbels Museum, of 'witjes', zoals in het Paleis op de Dam. Het oeuvre van De Wit reikte verder dan grisailles en plafondstukken; zo maakte de schilder regelmatig werk voor katholieke opdrachtgevers als decoratie van (schuil)kerken. Toch heeft De Wit ook werken vervaardigd die men niet meteen in zijn oeuvre zou verwachten. Twee mooie voorbeelden zijn te vinden in het Rijksmuseum: op de eerste verdieping van het museum hangen twee grote zaalstukken met mythologische voorstellingen. Die brachten de schilder eind jaren '20 van de 18de eeuw naar de Vechtstreek.

Huijs te Loenen

De twee decoratiestukken zijn in opdracht van Jan Baptiste de Surmont gemaakt voor de buitenplaats **Huijs te Loenen**. Huijs te Loenen verrees aan het begin van de 18de eeuw aan de noordkant van het dorp Loenen, langs de Vecht. Het buiten is vermoedelijk gesticht door Christiaan van Persijn. In 1716 kocht hij de ambachtsheerlijkheid Loenen en Nieuwersluis voor fl. 6100. In de jaren die volgden liet hij een buitenhuis bouwen met verschillende bijgebouwen. In *De Zegepraalende Vecht* van Daniel Stoopendaal uit 1719 is de buitenplaats al opgenomen. Platen 63-67 geven een goed beeld hoe Christiaan van Persijn in drie jaar tijd de buitenplaats tot stand bracht.

Uit 1724 dateren documenten waarin Christiaan van Persijn als Heer van Loenen wordt genoemd. Met deze titel gaf hij zichzelf het recht zijn buitenplaats 't *Huijs te Loenen* te dopen, wat het huis extra status gaf.² De buitenplaats bestond uit een hoofdgebouw met verschillende bijgebouwen, wat in die tijd gebruikelijk was. Het hoofdgebouw was blokvormig met een volledig onderhuis. Op het dak van het huis bevond zich een grote koepel, een opmerkelijk element dat

Afb. 1 Gravure van Jacob de Wit door Jacob Houbraken, 1760 (Coll. Rijksmuseum)

Afb. 2 Loenen met haere vleugels, van agteren te sien, gravure door D. Stoopendaal in *De Zegepraalende Vecht*, 1719.

alleen bij grotere buitens voorkwam. De koepel diende ter verlichting van een monumentale trappartij in het midden van het gebouw.³ Bij het huis stonden bijgebouwen zoals een koetshuis, een oranjerie en een tuinmanswoning.

In 1726 werd de buitenplaats verkocht aan Jan Baptist de Surmont, Heer van Vlooswijk. Hij was koopman en bankier en had van zijn vader een groot vermogen geërfd. Op de 'Nieuwe Kaert van Loenen' uit 1726 is de buitenplaats afgebeeld zoals die toen bestond. De plaats besloeg een groot terrein en was een van de grootste in Loenen en omgeving.

De plaats is daarna in het bezit geweest van de graaf De Hompêche die haar in 1774 voor fl. 21000 verkocht aan de Amsterdamse burgemeester mr. Pieter Cornelis Hasselaer. Tien jaar later deed deze het huis weer van de hand voor fl. 24000.⁴ De winst zat hem waarschijnlijk in een fraaiere aanleg of een uitbreiding van het grondgebied.

Afb. 3 Gedeelte van de 'Nieuwe Kaert van Loenen' gemaakt voor Jacob Balde (pijltje markeert de buitenplaats van Jan Bt. de Surmont), 1726. Het noorden is rechts. (Foto: Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen Breukelen)

Toen de buitenplaats in de Franse tijd in verval was geraakt, werd het geheel, op een hovenierswoning na, omstreeks 1810 gesloopt. Op de plaats van het buiten ligt nu een woonwijk uit begin jaren '70 van de 20ste eeuw. Met de sloop van de buitenplaats en de aanleg van de woonwijk zijn de laatste sporen verdwenen, op een paar oude scheislotten van de formele tuin na.⁵

Mythologische werken in opdracht

De twee schilderstukken die Jacob de Wit in 1727 voor dit huis vervaardigd heeft, beelden twee mythologische verhalen uit: *Jupiter, vermomd als Diana, verleidt de nimf Callisto* (afb. 4) en *Jupiter, vermomd als herder, verleidt Mnemosyne* (afb. 5). In de 18de eeuw dienden dit soort schilderijen als decoratie van een wand. In de meeste gevallen gaat het dan om een schildering aangebracht op doek. Jacob de Wit moet in zijn oeuvre meer wandschilderingen hebben vervaardigd, maar helaas hebben de meeste de tijd niet overleefd. De grootste hangt in de vergaderzaal van het Paleis op de Dam.

Beide werken hebben een rechthoekig formaat met een afmeting van 240 x 205 cm. De Wit maakte in de twee stukken gebruik van een centrale compositie. De soepele, vloeiende lijnen voegen daaraan de elegantie en een bepaalde zachtheid toe die zo kenmerkend is in zijn werk.

Diana is te herkennen aan haar jachtattributen en het sieraad in de vorm van de maansikkel dat zij op haar hoofd draagt. De adelaar in het schilderij, met de

Afb. 4 *Jupiter, vermomd als Diana, verleidt de nimf Callisto*. Jacob de Wit 1727. (Olieverf op doek. 240 x 205 cm. Coll. Rijksmuseum Amsterdam)

Afb. 5 *Jupiter, vermomd als herder, verleidt Mnemosyne, godin van het geheugen*. Jacob de Wit 1727. (Olieverf op doek. 240 x 205 cm. Coll. Rijksmuseum Amsterdam)

bliksemschichten in zijn snavel, duidt op de aanwezigheid van Jupiter. Het afgebeelde verhaal komt uit de *Metamorfosen* van Ovidius. De nimf Callisto was een metgezellin van Diana en tijdens het jagen in het Maenalusgebergte won zij Diana's voorkeur. Op een dag valt Jupiters oog op de jonge maagd en vermoed als Diana weet hij haar vertrouwen te winnen en verkracht hij haar. In het vervolg van het verhaal wordt Callisto door Diana verstoten wanneer zij erachter komt dat zij zwanger is van Jupiter. De nimfen van Diana dienden namelijk net als Diana zelf hun kuisheid te behouden.⁶ De Wit heeft ervoor gekozen het moment van de verleiding af te beelden, in plaats van de vaak afgebeelde verkrachting van Callisto of het moment dat Callisto verstoten wordt door Diana.

In het tweede schilderij *Jupiter, vermoed als herder, verleidt Mnemosyne* staat het verhaal van Jupiter, vermoed als herder, en Mnemosyne centraal. Ook dit verhaal stamt uit de *Metamorfosen* van Ovidius. Jupiter heeft zijn oog laten vallen op Mnemosyne en verkleed als herder verleidt hij de godin van het geheugen. In het verhaal brengt het tweetal negen aaneengesloten nachten met elkaar door waaruit de negen muzen ontstaan. Ook hier heeft De Wit ervoor gekozen om het moment van de verleiding af te beelden.

Ontwikkeling Jacob de Wit

Jacob de Wit (1695-1754) was een geboren Amsterdammer die opgroeide in het minder welvarende gedeelte van de Jordaan. Hij moet al vroeg belangstelling voor teken- en schilderkunst hebben getoond, want van zijn negende tot zijn dertiende was hij in de leer bij de Amsterdamse decoratieschilder Albert van Spiers (1665-1718). Van Spiers was voor zijn opleiding naar Italië geweest en was een bekend decoratieschilder van Amsterdamse grachtenhuizen. Iemand die een grote invloed op het leven van Jacob de Wit moet hebben gehad is zijn peetoom Jacomo de Wit, koopman in wijnen en kunsthandelaar in Antwerpen. Jacomo was kinderloos, wat een reden kan zijn geweest waarom hij zich over zijn petekind heeft ontfermd.⁷ Na zijn leertijd bij Van Spiers verhuisde De Wit naar Antwerpen om bij zijn oom in te trekken. Hij ging in de leer bij Jacob van Hal (1672-1750) en na twee jaar schreef de jonge schilder zich in bij de Koninklijke Academie van Antwerpen.⁸ Hij tekende van 1711 tot '13 naar levend model. Hij werd onderwezen in de bouwkunde, het perspectief, mathematica en ook bestudeerde hij afgietsels van antieke beelden. Tijdens zijn verblijf in Antwerpen raakte De Wit beïnvloed en geïnspireerd door de grote Antwerpse meesters als Rubens en Anthony van Dyck.⁹

In 1714 keerde De Wit terug naar Amsterdam waar hij meteen aan de slag kon als kunstschilder. Vrijwel direct na zijn aankomst kreeg hij verschillende opdrachten. Die kwamen van voortvarende katholieken, het geloof waarin hij zelf ook opgevoed was. Het waren stukken met religieuze onderwerpen die hij vervaardigde, met daarnaast aanvankelijk portretten, totdat hij erachter kwam dat er vraag was naar huisdecoraties. Vrijwel alle decoratieschilders van de vorige generatie waren inmiddels overleden, alleen zijn leermeester Van Spiers en leeftijdgenoot De Moucheron waren nog als zodanig werkzaam.¹⁰ De Wit

Afb. 6 Voorbeeld van een 'witje', een van de honderden grisailles van De Wit, die naar de beroemde vervaardiger in de volksmond 'witjes' zijn gaan heten. Het zijn in feite bedrieglijk echte reliëfs, in olie- verf uitgevoerd in plaats van gebeeldhouwd in steen of ge- boetseerd in stucwerk.

wist die kaart te spelen en kreeg van zijn katholieke klanten opdrachten voor hun schuilkerken en huizen langs de grachten. De Wits verblijf in Antwerpen was niet onopgemerkt gebleven bij deze opdrachtgevers. Tijdens de contrareformatie, die zich voornamelijk buiten de grenzen van de Republiek afspeelde, behoorden de barokke decoraties tot het vaste decoratieprogramma. Vanuit Amsterdam keek men daarvoor naar Antwerpen met de grote Rubens en Jordans als voorbeeld.¹¹ In Amsterdam waren niet veel kunstenaars bekend met deze barokke decoratieprogramma's. Dat maakte De Wit de ideale man om die lacune op te vullen. Katholieke opdrachtgevers bleven voor hem lang een belangrijke rol spelen.¹² Eén daarvan was Jacob Cromhout, die behoorde tot een aanzienlijke kapitaalachtige familie. Hij zou De Wit als een ware mecenas vele opdrachten verstrekken.

Na het schilderen van vele plafond- en altaarstukken begon De Wit zich vanaf ongeveer 1723 toe te leggen op het schilderen van grisailles; dit zijn in wit en

Afb. 7 *De dageraad verdrijft de nacht en De vier jaargetijden*, Plafondschildering door Jacob de Wit, Herengracht 250 te Amsterdam, 1744.

grijs en soms kleur geschilderde illusies van reliëfs. In de jaren die volgden groeide De Wit uit tot dé kunstenaar op dat gebied. De Wit wist zijn positie daarin zo uit te breiden dat hij zijn voorbeeld, Gerard de Lairese, overtrof.¹³ De vraag naar decoratieschilders was in gang gezet door deze laatste, die in zijn *Groot Schilderboek* uit 1707 pleitte voor kunst op een vaste plek zoals een plafondschildering of zaalstuk. In zijn boek geeft hij verschillende aanwijzingen voor het vervaardigen van decoratieschilderingen, maar ook voor geschikte onderwerpen en de uitbeelding ervan.¹⁴ Het zal niet alleen De Lairese zijn geweest die invloed op De Wits specialiteit in het schilderen van ‘witjes’ heeft gehad. Het verblijf van de schilder in Antwerpen, de stad van de beeldhouwers, zal hierin ongetwijfeld een rol hebben gespeeld.¹⁵

Het werk van De Wit wordt gekenmerkt door zijn trefzekerheid en vlotte schilderstijl waarin het decoratieve voorop staat.¹⁶ De mythologische scènes van zijn plafonddstukken zijn met moeite te herkennen, De Wit gaf voorkeur aan luchtige beweging, lichte kleuren en ijle doorzichten. De plafonds waren een feestelijke bekroning van een modieus versierd vertrek. De kindertjes die zijn ‘witjes’ bevolken vervullen diezelfde functie; met attributen worden zij tot een jaargetijf of een werelddeel bestempeld maar dat blijft voor de schilder een bijzaak voor de wezenlijke decoratieve rol.¹⁷

Anders dan andere opdrachten

De opdracht die De Wit in 1727 van De Surmont kreeg om twee decoratiestukken te vervaardigen voor een buitenplaats, was voor de schilder niet nieuw. De eerste schildering, een plafonddstuk, vervaardigde De Wit al in 1717 voor de buitenplaats van Jacob Cromhout, een neef van De Surmont, in de Beemster.

De Wit heeft meerdere opdrachten uitgevoerd voor de decoratie van een buitenplaats. Twee werden vervaardigd voor **Huijs te Loenen** en vormden de eerste bestelling die De Wit kreeg voor een buitenplaats langs de Vecht. Nog geen twee jaar later bestelde De Surmont een derde schilderij, een schoorsteenstuk. Een andere opdrachtgever kwam in 1738 in beeld. David van Mollem, de doopsgezinde eigenaar van de buitenplaats **Zijdebalen** (in het noorden van Utrecht), bestelde bij De Wit een schildering. Van Mollem moet zeer tevreden zijn geweest met het werk dat De Wit aan hem afleverde, want in 1742 gaf hij een tweede opdracht; het ging hierbij om vier schilderijen.¹⁸

In 1720 trouwde De Surmont met Margaretha Catharina Cromhout, een nicht van Jacob Cromhout. Het lijkt dan ook vanzelfsprekend dat De Surmont via

Afb. 8 Loenens gesigt, voorbij de Stalling naer het groote Cabinet te sien, gravure door D. Stoopendaal in *De Zegepraalende Vecht*, 1719.

de neef van zijn vrouw in contact is gekomen met De Wit. Een paar jaar na het huwelijk werd bij de schilder een plafondstuk besteld voor het Amsterdamse huis van het echtpaar aan de Amstel 216.

Kort na de aankoop van **Huijs te Loenen** schakelde De Surmont De Wit weer in om daarvoor de twee schilderstukken te maken. Het was in het eerste kwart van de 18de eeuw nog niet gangbaar om zulke kostbare decoratiestukken te laten vervaardigen voor een buitenplaats die maar een aantal maanden per jaar bewoond werd. De decoratie van het **Huijs te Loenen** vertelt ons op die manier iets over de rijkdom van De Surmont maar ook over de status en allure van de buitenplaats. Het werd allengs meer de gewoonte om belangrijke gasten op de buitenplaats te ontvangen, wat meebracht dat de aankleding daarvan inclusief die van het park aan belang toenam.

Kijkend naar andere buitenplaatsen die De Wit gedecoreerd heeft, is te zien dat hij voor De Surmont iets anders heeft gedaan dan voor de andere opdrachten. De plafondstukken die de Wit maakte voor de buitenplaats van Jacob Cromhout in de Beemster en die van Hasselaer in Heemstede passen stilistisch gezien geheel in het oeuvre van De Wit. De plafondstukken hier verschillen niet in onderwerpkeuze en decoratie van de plafondstukken die zijn gemaakt voor de grachtenhuizen. Als er gekeken wordt naar de thematiek van de onderwerpen die De Wit op de buitenplaatsen heeft verbeeld, valt het op dat deze niet in verband staan met de omgeving. Op de plafondstukken worden goden en nimfen in een wolkenlucht afgebeeld en de opdrachten voor David van Mollem staan in het teken van zijn bedrijf in de zijdehandel, de koophandel, wiskunde, geografie en scheepsbouw. De opdracht van De Surmont heeft een arcadisch onderwerp dat bij uitstek geschikt is voor de decoratie van een buitenplaats.

In het oeuvre van De Wit zijn verschillende tekeningen teruggevonden die de scènes van *Jupiter, vermomd als Diana, verleidt de nimf Callisto* en *Jupiter, vermomd als herder, verleidt Mnemosyne* uitbeelden. Van de eerste *Jupiter, vermomd als Diana, verleidt Callisto* zijn meerdere tekeningen bekend. Tekeningen van *Jupiter, vermomd als herder, en Mnemosyne* zijn schaarser. De combinatie van de twee onderwerpen voor de zaalstukken van De Surmont is in De Wits oeuvre ook niet uniek. Naast de opdracht voor De Surmont zijn er twee andere opdrachten bekend waarin de schilder twee decoratiestukken maakte met die voorstellingen. De eerste bestelling is van 1719-'20 door Cornelis van Schuylenburch voor zijn huis aan de Lange Vijverberg in Den Haag.¹⁹ De tweede was in 1733. Daarvan zijn tekeningen bekend waarin De Wit de twee voorstellingen (vervaardigd voor De Surmont) heeft aangepast voor Jonas Witsen. De tekeningen tonen veel overeenkomsten met de schilderijen uit 1727 maar zijn in detail net iets anders uitgevoerd. Bij Witsen kwamen de zaalstukken in zijn grachtenhuis.

De verbeelding van de onderwerpen *Jupiter, vermomd als Diana, verleidt Callisto* en *Jupiter, vermomd als herder, en Mnemosyne* heeft De Wit meer gebruikt. Hij kreeg drie keer de opdracht om de twee onderwerpen, gecombineerd als twee zaalstukken, te produceren. In de verbeelding van de voorstelling tonen de opdrachten veel overeenkomsten. Het gegeven dat De Wit een zelfde decoratieprogramma voor meerdere opdrachtgevers vervaardigde, kan iets zeggen over de functie, betekenis en de opdrachtgevers van de zaalstukken.

Bij de twee stukken voor **Huys te Loenen** lijkt het er op dat de schilder zijn decoratieprogramma heeft aangepast aan de omgeving en de sfeer van deze buitenplaatsen. De mythologische voorstellingen zijn geplaatst in een arcadisch landschap. Het accent in de voorstelling ligt vanzelfsprekend op de hoofdpersonen in het verhaal, maar De Wit heeft ook de omgeving waarin het verhaal zich afspeelt, met precisie weergegeven. Deze nauwkeurige verbeelding van het landschap is niet heel gangbaar in het oeuvre van de schilder. De Wit zal daarom bewust bezig zijn geweest met de locatie waar de werken voor besteld waren.

Onderwerpen volgens de tijdgeest

De totstandkoming van de twee zaalstukken is vooralsnog niet duidelijk. Het was gebruikelijk in de 18de eeuw dat dit soort decoratiestukken in de omgeving paste, in dit geval de arcadische omgeving van de Vecht. De illusies van de landschapsschilderingen werden vaak doorgetrokken met het zicht uit het raam.²⁰ Daarnaast werden voorstellingen waarin liefde, verleiding en het buitenleven een rol speelde als passend ervaren voor decoratie van buitenplaatsen. De Wit moest voor deze opdracht dus afwijken van zijn gebruikelijke wolkenluchten met zwevende figuren, maar bevond zich niet op onbekend terrein. De Wit zal aan onderwerpen gedacht hebben die afgebeeld kunnen worden in een arcadisch landschap. Misschien zal hij zijn portfolio erbij gepakt hebben om het decoratieprogramma van Van Schuylenburch te laten zien. De schilder zou het werk van De Lairese erop hebben kunnen naslaan waarin hij voorbeelden geeft van zaalstukken voor verschillende ruimten, maar dit zal niet de enige reden geweest zijn waarom er gekozen is voor de twee voorstellingen. De populariteit van de *Metamorfosen* van Ovidius zal zeker een rol gespeeld hebben. Het was niet ongebruikelijk dat wanneer men zalen decoreerde, gekozen werd voor verheven onderwerpen uit de klassieke mythologie. Wellicht is het antwoord, in de keuze van de mythologische voorstellingen, niet te vinden bij de opdrachtgever maar dient dit in de tijdgeest geplaatst te worden. De onderwerpen kenden een lange traditie waarin de verhalen voor een grote groep mensen bekend waren, zodat er in de kunst nauwelijks verwezen hoefde te worden naar het verhaal en er zo een lieflijke voorstelling gecreëerd kon worden. De veelvoudig toegepaste moralisering in de onderwerpen zullen niet de reden geweest zijn waarom ze zijn geschilderd en door kopers zijn aangeschaft. In dit soort decoratiestukken uit de vroege 18de eeuw blijft over het algemeen liefde de hoofdrol spelen.²¹

De twee decoratiestukken nemen in het oeuvre van De Wit een bijzondere plaats in. De arcadische omgeving van de buitenplaats en de lieflijke sfeer van het buitenleven komen naar voren. De werken passen daarmee perfect in het decorum van een buitenplaats, iets wat De Wit niet toegepast heeft bij zijn andere opdrachten voor buitenplaatsen. Helaas is niet bekend of De Wit ook werkelijk een bezoek heeft gebracht aan de Vechtstreek.

Duidelijk is dat er in de eerste helft van de 18de eeuw een groep decorateurs was, allen van katholieke huize, die vaak samen aan de decoratie van een huis, in een stad of buiten, werkten. Die groep bestond uit De Moucheron, vader en zoon Van Logteren en De Wit. Herengracht 168, het vroegere Toneelmuseum te Amsterdam, is daarvan een luisterrijk voorbeeld. De Moucheron nam de wandschilderingen voor zijn rekening, het stucwerk in de gang is van de Van Logterens en de bovendeurstukken van De Wit.

Zo bezit het huis **Nieuwerhoek** aan de Vecht stucwerk van Jan van Logteren uit 1737. In de voorkamer bevindt zich een bovendeurstuk door De Wit uit 1742: een op eiken paneel geschilderd wijtje van een putto die een mand bloemen ophoudt, dat de Lente uitbeeldt. Boven de dubbele deuren naar de kamer aan de Vecht zouden de Zomer en de Herfst samen een plaats hebben gevonden en de Winter zoals gebruikelijk een boven de haard. Bij de modernisering van het huis in 1825 zijn waarschijnlijk de twee laatste schilderijen verkocht.

In het huis **Bosch en Hoven** te Haarlem bevond zich voor de afbraak in de jaren twintig eveneens een dergelijke tetralogie van de seizoenen door De Wit en een hardstenen bijzondere zonnwijzer in de vorm van de aardbol door Ignatius van Logteren. De theekoepel bij dat huis was eveneens door hem van steenhouwersieringen voorzien. Of er stucwerk van zijn hand in het huis is geweest, is niet bekend. Van de vier seizoenen is de Lente tijdig uit het huis gehaald. Dat op linnen geschilderde wijtje toont vijf putti die met bloemslingers in de weer zijn. Het siert nu een huis aan de Vecht.

Noten

- 1 R. Baarsen, R.-J. te Rijdt en F. Scholten, *Nederlandse kunst in het Rijksmuseum 1700-1800*. [mus.cat.] Zwolle: Waanders, (2006), p. 15.
- 2 E. Munnig Schmidt en A.J.A.M. Lisman, *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel* (1997 Alphen aan de Rijn), p. 158.
- 3 A.M. Fafianie, MIP Gemeente Loenen, Prov. Utrecht – Dienst Ruimte en Groen (2000), p. 448-449.
- 4 Zie noot 3.
- 5 Zie noot 3.

- 6 Ovidius, *Metamorphosen*, vert. M. d'Hane-Scheltema, 19^e druk (1993 Amsterdam: Athenaeum) p. 43-45.
- 7 G. van den Hout en R. Schillemans, *Putti en Cherubijntjes. Het religieuze werk van Jacob de Wit (1695-1754)*, [tent.cat.] Haarlem: Origine (1995), p. 15-17.
- 8 Zie noot 7, p. 20-21. E.-J. Goossens, *Jacob de Wit 1695-1754: een bedrieger in het paleis*, [tent.cat.] Amsterdam: Stichting Koninklijk Paleis (2003), p. 2.
- 9 Zie noot 7, p. 21.
- 10 Zie noot 8, Goossens (2003), p. 5.
- 11 Zie noot 7, p. 75.
- 12 Zie noot 7, p. 21-22.
- 13 Zie noot 8, p. 22-26.
- 14 Zie noot 1, p. 15.
- 15 Zie noot 7, p. 21.
- 16 J. Boonstra, e.a. *In de wolken: Jacob de Wit als plafondschilder*. [tent.cat.] Amsterdam: Bijbels Museum (2000), p.7.
- 17 Zie noot 1, p. 106-107.
- 18 A. Staring, *Jacob de Wit, 1695-1754*. (1958 Amsterdam: Van Kampen) p. 143-157.
- 19 Zie noot 18, p. 80.
- 20 Zie noot 1, p. 15.
- 21 E.J. Sluijter, *De 'heydensche fabulen' in de schilderkunst van de Gouden Eeuw: Schilderijen met verhalende onderwerpen uit de klassieke mythologie in de Noordelijke Nederlanden, ca. 1590-1670* (2000 Leiden: Primavera pers) p. 163.

De laatste Chappe-installatie opgezet in Vreeland

J. Jonker-Duynstee

Tijdens het diner voorafgaand aan de ledenvergadering op 3 mei jl. lichtte Juliette Jonker de leden in over de Chappe-telegraaf die begin 19de eeuw gedurende drie jaar op de Vreelandse kerktoeren heeft gestaan. Aanleiding voor haar verhaal waren de televisieopnames de dag ervoor voor de VPRO-serie 'Verborgen Nederland'. Onderwerp van de eerste aflevering (uitgezonden op 17 november 2016) was de invloed van telecommunicatie op het Nederlandse landschap. De Chappe-telegraaflijn, actief in de Napoleontische tijd, was een van de onderdelen van deze aflevering. Van diverse kerktoeren was destijds de spits verwijderd en op het zo ontstane platte dak was een seininstallatie, ook wel semafoor genoemd, geplaatst, ontwikkeld door Franse gebroeders Chappe. In Nederland is deze communicatielijn werkzaam geweest van 1810 tot '13. Direct na de nederlaag van Napoleon zijn de semaforen van de kerkdaken verwijderd en ofwel opgeborgen ofwel 'ritueel' verbrand.

De laatste bestaande semafoor is vanuit het depot van het museum in Sint Nikolaas (België) naar Vreeland getransporteerd en ter gelegenheid van de televisieopnames weer opgezet en in werking gesteld. Dit kon natuurlijk niet meer op de kerktoeren, waarvan de spits al lang weer in ere is hersteld. Gekozen werd voor een weiland aan de rand van het dorp, dat vanuit de kerk goed zichtbaar was. Na het opzetten van het toestel – wat overigens een ingewikkelde klus was – werden vanuit de kerktoeren televisieopnames gemaakt van de diverse seinen die met het apparaat werden gegeven. Juliette Jonker en Saskia Spiekman van het Communicatiemuseum in Den Haag lichtten voor de camera de geschiedenis en werking van de Chappe telegraaf en de situatie in Vreeland toe.

Ontstaan telegraaf

Claude Chappe ontwikkelde rond 1792 een nieuw communicatiemiddel, de optische telegraaf. Aan zijn comfortabele bestaan als priester was door de Franse revolutie in 1789 een einde gekomen, waarna hij zich richtte op de ontwikkeling van een systeem om snel over grote afstanden berichten te sturen. Na diverse experimenten kwam hij uit op een toestel dat optische signalen kon

Afb. 1 Linksboven, de installatie in werking met de filmploeg en de kraan ernaast.

Afb. 2 Linksonder, Saskia Spiekman (Communicatiemuseum Den Haag) en Juliette Jonker-Duynstee bij de Chappe-installatie, net voor de opbouw ervan.

Afb. 3 Rechts, de Chappe-installatie wordt rechtop getakeld door een kraan.

doorgeven; elk signaal had volgens een vooraf gemaakte afspraak een bepaalde betekenis. Dit seintoestel – een houten constructie waarvan de ‘armen’ in een groot aantal standen konden worden gezet – bestond uit vijf onderdelen: een ladder (échelle), een horizontale balk (régulateur), twee verticale balken (indicateurs) en een bedieningsmechanisme (manipulateur). Met behulp van hendels, katrollen en koperen koorden konden de verschillende onderdelen los van elkaar in een aantal standen worden geplaatst. De ontvanger – zo’n

10 tot 15 kilometer verderop – kon het sein lezen met een verrekijker en zijn toestel in dezelfde stand zetten. Zo konden in een verrassend hoog tempo codes worden overgesend. De telegrafisten zelf hadden geen benul van wat zij doorseinden; alleen de eindontvanger kon met een codeboek de signalen ontcijferen.

De posten werden voor een goede zichtbaarheid zo hoog mogelijk opgesteld. Vaak werden hier speciale torens voor gebouwd. In het dichtbevolkte Nederland konden openbare gebouwen en kerktorens worden gebruikt.

De uitvinding van Chappe werd na enkele overtuigende demonstraties omarmd en al in 1792 stelde de Franse overheid geld beschikbaar voor de bouw van twee telegraaflijnen: de noordelijke lijn van Parijs naar Rijssel (Lille) (220 kilometer, 16 seinposten) en de oostelijke lijn van Parijs via Metz en Strasbourg naar Landau. De broers van Claude werden ingeschakeld om het systeem te vervolmaken: Ignace stelde een codeboek samen, Abraham zorgde

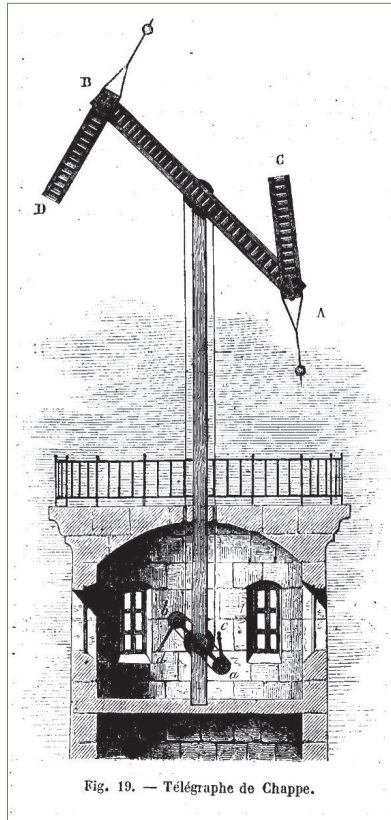

Fig. 19. — Télégraphe de Chappe.

Afb. 4 Werktekening Chappe-telegraaf.

Afb. 5 Voorbeeld van een ‘Lunette Chappe’, een verrekijker die gebruikt werd om de seinen te lezen. Deze kijker is tijdens de televisieopnames gebruikt. Het was een bruikleen van de collectie Zuylenburgh te Oud Zuilen. Het betreft kijker nr. 14, die destijds in Vlissingen is gebruikt.

Afb. 6 Demonstratie Chappe-telegraaf.

optische semafoorlijnen ook buiten Frankrijk aangelegd. Zo ontstonden vertakkingen naar Italië, Spanje en Duitsland en – na de inlijving in 1810 bij het Franse Keizerrijk – de Nederlanden. De noordelijke lijn werd toen doorgetrokken naar Amsterdam via Antwerpen, Merksem, 's-Gravenweezel, Brecht, Hoogstraten, Meerle, Bavel, Dongen, Sprang, Heusden, Veen, Slot Loevestein, Leerdam, Hagestein, Houten, Utrecht, Westbroek, Vreeland en Ouderkerk aan de Amstel. Een geoefend semaforist kon drie signalen per minuut verzenden. Zo kon een bericht vanuit Amsterdam binnen een goed uur Parijs bereiken.

Al in 1798 waren de kerktorens gevorderd van de kerkelijke gemeenten om als militaire uitkijkpost te dienen. Zodoende beschikte men in de Nederlanden – waar in alle steden en dorpen immers kerken stonden – over vele plaatsingsmogelijkheden. De torens waarop een semafoor geplaatst werd, werden zoals gezegd ontdaan van hun spits. Zo ontstond een bordes waarop de installatie stevig geplaatst kon worden. Er werd een muurtje omheen gemetseld met gaten waarin twee verrekijkers konden steunen, gericht op de zendende en de ontvangende kerktoren. De voet van de semafoor met daaraan de bedieningshendels stond binnen. Hier werd ook een kachelkje geplaatst om de twee

in Rijssel voor de bouw van de noordelijke posten en Claude zelf schreef de instructies voor de seinmeesters. Binnen twee jaar was de noordelijke lijn in werking. Zijn nut werd direct op spectaculaire wijze bewezen doordat op 30 augustus 1794 het grote oorlogsnieuws, dat Condé op de Oostenrijkers heroverd was, binnen een kwartier van Rijssel naar Parijs overgeseind werd. Een koerier te paard zou hier minstens 20 uur voor nodig gehad hebben.

Europees netwerk

Toen Napoleon in 1799 aan de macht kwam, stimuleerde hij de uitbreiding van het semafoornet. Hij zag het militaire belang van snelle communicatie en tijdens zijn veldtochten werden

telegrafisten warm te houden. De stand van de hendels correspondeerde direct met de stand van de *régulateurs*. Zo was het niet nodig om het bovenste deel van de semafoor in het zicht te hebben.

Einde van het systeem in Nederland

Na de nederlaag van Napoleon in 1813 bij Leipzig werden alle optische semafoorlijnen buiten Frankrijk opgeheven. Onder luid gejoel werd de semafoor van de Amsterdamse Weesperpoort naar beneden gegooid en verbrand. In andere gevallen werd de semafoor uit elkaar gehaald en opgeborgen. Men wist niet zeker of dit systeem niet nog eens in werking gesteld zou worden. Na verloop van tijd raakten de houten toestellen in zo'n slechte staat dat zij niet meer bruikbaar waren en zijn zij weggedaan. Het exemplaar uit het Belgische museum is het enige dat de tand des tijds overleefd heeft.

Overigens bleek bij het in elkaar zetten van dit exemplaar hoe zwaar het was (circa 500 kilo) en hoe ingenieus het katrollenstelsel werkte. Een zware heftruck was nodig om het geheel rechtop te plaatsen en het in elkaar zetten van de losse onderdelen duurde uren. Dat een dergelijk apparaat op een hoge kerktoeren geplaatst werd moet een behoorlijk zware klus zijn geweest.

De Chappe-semafoor heeft in Frankrijk tot 1853 dienst gedaan. Met de komst van de elektrische telegraaf, die niet afhankelijk was van zicht bij nacht, mist of slecht weer en van menskracht, was het gedaan met de optische semafoor.

Situatie in Vreeland

Vreeland bleef in 1813 achter met een kerktoeren met een plat dak. Geld om de spits te herstellen was er niet. Pas 22 jaar later kwam hier verandering in, toen de ambachtsheer van Vreeland, Jacob Hooft, toezegde het herstel van de torenspits te betalen. Dit gebeurde onder leiding van timmerman Wouter Boes. De kruisconstructie werd vernieuwd door Gerrit Wennekendonk, Hendrik Donker verrichtte het leidekkers- en loodgieterswerk en Hendrik van Hilten vergulde de haan opnieuw en voorzag de balustrade weer van verf. Bij de oplevering van de spits werd een groot diner aangericht voor Hooft, waarbij de mannen die aan het herstel gewerkt hadden, ook aanwezig waren. Een uitgebreid lofdicht op de ambachtsheer werd voorgedragen door burgemeester Hendrik Ruys, die ook als opzichter bij het herstel was opgetreden. Een brief met in het kort de geschiedenis van de semafoor op de Vreelandse kerktoeren en het herstel van de spits werd opgetekend door Boes en in een

13.

Copij

In het jaar achttienhonderd
tien is dit bovenste gedeelte van den
torenspits afgebroken en op denzelfden
een telegraaf geplaatst, welken het jaar
achttienhonderdertien daar mede af-
genomen is en het afgebroken spits te
plaat digt gemaakt. — terwijl in het
jaar achttienhonderd zeventien en dertig
door mij en er geteekend is geplaatst en de
Kisten van den Heer Ed. geboren Eel
giltrengen Heer J. J. C. P. van heer
van Veetland met den Heer W. J. C. van
en er opzigt van den Heer Hendrik van
Burgemeester dieser gemeente Veetland,
dit torenspits mede opgebouwd is, zoodat
het te zeven geweest is, zynde het Kruis
gecelyt & vernieuwd door Christ Wen
nekintenk, het Leuckker en Toog-
kers merk gedaan door Hendrik van
en het zelve Kruis geschilderd en verguld
den Hendrik van Helton allen te zee-
land vromachtig
geteekend / W. J. C. van Meerwaard te
Veetland.

Het Originael is bewaard in een flesch, ten
in den spits van den torenspitskamer.

Afb. 7 Kopie van de verklaring van Wouter Boes inzake de optische semafoor en het herstel van de torenspits, die in een fles achter het houtwerk van de spits moet zijn weggetimmerd. (coll. HUA)

Het Dorp VREELAND, te sien van ontrent de plaats (u) Vreederust, over de Vecht.

Le Village de VREELAND qui se voit d'environ la place (u) Vreederust par dessus le Vecht. 73

Afb. 8 In 1836 werd de torenspits hersteld naar de situatie zoals hier afgebeeld in 1719 (*De Zegepraalende Vecht*).

fles boven in de spits 'vastgetimmerd'. Een kopie van deze brief bevindt zich in Het Utrechts Archief. De torenspits is eind jaren '60 wederom hersteld. Of de *message in a bottle* zich nog steeds achter het houtwerk bevindt, is onbekend.

Bronnen

Archief van de heerlijkheid Vreeland, HUA Ig. 306, inv.nr. 96.

G.J. Verhagen, Vreeland, schakelstation voor telecommunicatie in de 18de eeuw, *Vechtchroniek* 18 (mei 2003).

De ambachtsheren van Vreeland

J. Jonker-Duynstee

In 2015 vierde Vreeland dat het 750 jaar eerder stadsrechten had ontvangen van de Utrechtse bisschop Hendrik van Vianden. Reden om in dit jaarboek extra aandacht aan dit fraaie plaatsje te geven.

In 1631 is het Stichtse maarschalksambacht van Vreeland omgezet in een ambachtsheerlijkheid. Tot de Napoleontische tijd hadden de ambachtsheren van Vreeland verregaande bevoegdheden op het gebied van bestuur en rechtspraak. Wie waren deze ambachtsheren, wat hield hun functie in en wat was hun invloed in en buiten Vreeland? Daarover leest u in dit artikel.

De familie Van Reede

Om zich te beschermen tegen de toenemende macht van zijn leenmannen, de heren van Amstel, bouwde bisschop Hendrik van Vianden rond 1250 een kasteel in een scherpe bocht aan de Vecht, op de grens tussen Holland en Utrecht. Dit kasteel Vredelant zou zijn naam geen eer aandoen; er is veel en vaak gevochten bij het slot. De nederzetting die bij het kasteel ontstond, ontving in 1265 stadsrechten uit handen van de bisschop.

In 1529 werd kasteel Vredelant op last van keizer Karel V afgebroken. Hij had het jaar daarvoor de wereldlijke macht van de bisschop overgenomen en wilde zijn nieuwe machtspositie versterken door de bouw van een dwangburcht binnen de stad Utrecht: Vredenburg. De stenen voor de bouw waren afkomstig van de toen afgebroken kastelen Vredelant en Abcoude. Het Vreelandse kasteelterrein ging over in handen van de Staten van Utrecht. Zij stonden het terrein – de Heuvel genoemd – in eeuwigdurende erfpacht af aan de kerkmeesters van Vreeland, evenals het recht van visserij in de oude Vechtbocht.

Onder het gezag van Karel V bleef het middeleeuwse maarschalksambt bestaan. De maarschalk vervolgde overtredingen en misdrijven op het platteland en trad als rechtsvorderaar op. Hij wees een schout en schepenen aan om hem bij te staan in het spreken van recht. Zo was de situatie ook in Vreeland, toen in 1631 **Godard van Reede**, heer van Nederhorst (1588-1648) (afb. 1), aan de

Afb. 1 Godard van Reede met zijn gezin, waaronder zowel zijn levende als zijn overleden vrouw, 1634, door Cornelis en Herman Saftleven. (Coll. Stichting Slot Zuylen te Oud Zuilen)

Staten van Utrecht verzocht het Stichtse maarschalksambacht om te zetten in een ambachtsheerlijkheid en – tegen een jaarlijkse betaling – aan hem af te staan (afb. 1). Ondanks heftig protest van de stad Utrecht kreeg Van Reede dit voor elkaar, onder de voorwaarde dat noch hij noch zijn erfgenamen hier ooit een ‘fort of sterkten’ zouden bouwen. Stadhouder Frederik Hendrik verhief de ambachtsheerlijkheid op 28 januari 1637 tot een vrij en onsterfelijk leen. De heerlijkheid was hiermee losgemaakt uit het bezit van de Staten van Utrecht en was privébezit geworden.

Het bezit van een ambachtsheerlijkheid hield niet zozeer het bezitten van grond in, maar gaf het gebied aan waarbinnen de ambachtsheer de bevoegdheid had overheidsgezag uit te oefenen door middel van bestuur en rechtspraak. Binnen de grenzen van de heerlijkheid mocht recht gesproken worden door het gerecht, dat bestond uit een schout (de voorzitter, een soort officier van justitie), de drost (soort rechter) en zes schepenen. De ambachtsheer benoemde de schout, de drost en de gadermeester (belastinginnehmer), functies die

Afb. 2 Portret van Godard van Reede door Gerard ter Borch II, 1646-48. (Coll. Rijksmuseum Amsterdam)

in de praktijk overigens meestal door één persoon vervuld werden. Ook koos de ambachtsheer ieder jaar drie schepenen uit een voordracht van het schepencollege. Elke schepenen had twee jaar zitting. Het gerecht was verantwoordelijk voor het dagelijks bestuur in het rechtsgebied, zoals waterstaatsbeheer en het innen van belastingen.

Vreeland was een zogenaamde 'vrije en hoge heerlijkheid', wat inhield dat hier de zwaardere misdrijven (halszaken) berecht mochten worden. Een galg om een dergelijk vonnis uit te voeren stond in de polder Dorssewaard. Dit in tegenstelling tot lage ambachtsheerlijkheden, waar de bevoegdheden van de ambachtsheer beperkt bleven tot lichte overtredingen.

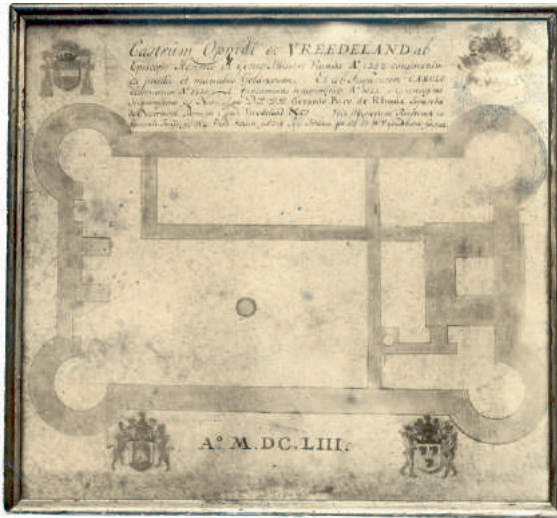
Vreelands eerste ambachtsheer was een markante man. Godard van Reede stamde uit een uitgebreid van oorsprong Overijssels, later Utrechts geslacht dat in bezit was/ raakte van verschillende kastelen, waaronder Amerongen, Nederhorst, Renswoude, Zuylesteijn en Drakestein en dat diverse hoge ambten uitoefende. Hij was niet alleen heer van Vreeland, maar ook van Nederhorst, Kortenhoef, Horstermeer en Overmeer. Als stadhouder 'van de leenen des lands Utrechts' was hij gevlmachtigde van de provincie Utrecht bij de vredesonderhandelingen te Munster in 1648. Als ambachtsheer was zijn invloed ook lokaal merkbaar. Zo bevorderde hij de scheepvaart over de Vecht door een grote Vechtbocht ter hoogte van Nederhorst af te snijden. De naar hem genoemde Reevaart is in 1969 gedempt en heet nu Dammerweg. Hij voerde een grootscheepse verbouwing uit van zijn kasteel Nederhorst tot de huidige vorm. Ook investeerde hij in het droogleggen van het Horster- en het Naardermeer. Ondanks zijn projecten stierf Godard als een bijna failliet man; het Gooise kwelwater in de voorziene polders bleek sterker dan de molens aankonden. Zijn zoon, **Gerard van Reede van Nederhorst** (1624-'70), erfde in 1648 de bezittingen van zijn vader. Hij kocht van de kerkmeesters de visserijrechten en

het recht van erfpacht van 'den Heuvel', de benaming van het voormalige kasteelterrein en omgeving. Door deze aankoop werd hij ook eigenaar van andere bezittingen in Vreeland, zoals 'landerijen, boomgaarden, henniphofsteden, tobaxtuinen, den Hoeffdijk enz enz.' (interessant te weten dat hier hennep en tabak werd verbouwd).

Gerard trouwde in 1649 met Anna Elisabeth van Lokhorst (1626-'52), wier vader Adam heer van Zuilen, Westbroek en Lockhorstergerecht was en wier moeder Swane van Ledenberg. Van Lokhorst hielp zijn schoonzoon uit de schulden door diens kasteel in Nederhorst te kopen. Lang duurde dit huwelijk niet: Anna overleed al na drie jaar, op 30 oktober 1652, een paar weken na de geboorte van hun eerste kind. Het meisje heette, net als haar moeder, Anna Elisabeth. Zij was nu de enige erfgenaam van haar grootvader, Adam van Lokhorst.

Afb. 3 Familieportret van Hendrik Jacob van Tuyl van Serooskerken (1642-'92), zijn echtgenote Anna Elisabeth van Reede (1652-'82) en hun kinderen Trajectina Anna Elisabeth (1675-1720) en Reinout Gerard (1677-1729), toegeschreven aan Gerard Hoet. (Coll. Stichting Slot Zuylen te Oud-Zuilen)

Afb. 4 'Castrum oppidi de Vreedeland', fundamenten van het kasteel Vreedelant in kaart gebracht in opdracht van Gerard van Reede. (Coll. HUA)

Nadat Van Lokhorst in 1657 overleed, werd dit kleine meisje vrouwe van Zuylen en Nederhorst, en hiermee een belangrijke 'vangst'. Gerard van Reede hertrouwde een jaar later met zijn nicht, Agnes van Reede tot Drakestein, die weduwe was geworden van René van Tuyll van Serooskerken. Zij had een zoon uit dat huwelijk, Hendrik Jacob (1624-'92). Door Agnes' zoon en Gerards dochter aan elkaar te verbinden, zouden de bezittingen in de familie blijven. Kleine Anna Elisabeth trouwde dan ook in 1665 met haar stiefbroer. Zij was pas 13 en hij was 28 jaar ouder (afb. 3). Door dit huwelijk kwam onder andere slot Zuylen in handen van de familie Van Tuyll van Serooskerken.

Toen Gerard eigenaar was geworden van het kasteelterrein en de ambachtsheerlijkheid Vreeland, wilde hij kennelijk de status van zijn bezit vergroten door dit tot ridderhofstad te laten verklaren. Het bezit van een ridderhofstad betekende niet alleen status, want men kreeg plaats in de ridderschap van Utrecht, maar ook financieel voordeel: vrijstelling van het betalen van 'huisgeld', te vergelijken met de huidige OZB. Vereisten voor de toekenning van de ridderhofstad-status waren echter een paar uiterlijke kenmerken zoals het bezit van een kasteel met slotgracht, een ophaalbrug en een toren. Van Reede liet de fundamenten van het gesloopte kasteel Vreedelant in kaart brengen als eerste aanzet van de plannen tot herbouw van het kasteel (afb. 4).

De familie Van Tuyll van Serooskerken

Zijn schoonzoon **Hendrik Jacob van Tuyll van Serooskerken** volgde Gerard in 1674 op als ambachtsheer van de vrije en hoge heerlijkheid Vreeland. Ook hij was erg gebrand op de status van ridderhofstad. Van Tuyll had al zitting in de ridderschap van Utrecht, omdat hij boedelhouder was van zijn vrouw, Anna Elisabeth van Reede, vrouwe van Zuylen (afb. 6). Maar als zijn eigen bezit nu ook als ridderhofstad erkend zou worden, zou hij een eigen plaats in de ridderschap kunnen krijgen. Hij bouwde op de opgegraven fundamenten een klein huis, bij wijze van 'herbouw' van het kasteel. Kennelijk was deze magere poging voldoende bewijs voor de Staten van Utrecht dat een serieus kasteel herbouwd ging worden, want in 1680 werd 'kasteel' Vreeland – als laatste in de rij ridderhofsteden – erkend als ridderhofstad (afb. 5).

Afb. 5 Nieuwe grondslag van het afgebroken Huys te Vreeland, gravure Jacob Schijnvoet in *Schatkamer der Nederlandse Oudheden*, 1711. (Part. coll.)

Afb. 6 Hendrik Jacob van Tuyl van Serooskerken en Anna Elisabeth van Reede. (Coll. HUA, archief Slot Zuilen te Oud Zuilen)

De familie Reael

In 1682 overleed Anna, bijna tien jaar later overleed Hendrik Jacob. Het echtpaar had twee kinderen gekregen, dochter Trajectina (1675) en zoon Reinoud Gerard (1677). Toen hun vader overleed waren de kinderen nog minderjarig. Hun voogden veilden de hoge en vrije heerlijkheid Vreeland op 24 november 1694. **Pieter Reael**, sinds 1685 heer van Nigtevecht, werd de nieuwe eigenaar. In de catalogus van de openbare veiling staat onder meer vermeld: ‘de fundamenten voor ’t voorsz. Huis binnen dubbele grachten met vier torens, omtrent een manslengte uit het water gehaald en het zelve huis rondom beplant met verscheidene lanen van cierlijk opgaande sparrenbomen’.

Pieter Reael (1650-1701) was in 1683 getrouwd met Maria Eleonora Huydecoper (1658-1706), dochter van Joan Huydecoper en Sophia Coymans. Een

De nieuwe ambachtsheer, Pieter Reael, had via zijn schoonfamilie al sterke banden met de Vechtstreek voordat hij de heerlijkheid Vreeland kocht. Joan Huydecoper, de vader van Pieters echtgenote Maria Reael-Huydecoper, was in feite de eerste projectontwikkelaar aan de Vecht. Hij verbouwde rond 1629 de boerderij 'De Gulden Hoef', door zijn vader in 1606 gekocht, tot buitenplaats. Architect Philips Vingboons ontwierp een huis in de voor die tijd uiterst moderne classicistische stijl. Huydecoper kocht de landerijen rondom zijn huis op en liet hier diverse buitenplaatsjes op bouwen die hij doorverkocht aan zijn Amsterdamse familie en vrienden. De moeder van Maria was een dochter van Balthasar Coymans, een van de rijkste kooplieden van Amsterdam. Haar zuster, Maria Constantia, was getrouwd met Pieter Belten, die in 1628 **Huys ten Bosch** in Maarssen liet bouwen, de oudste buitenplaats aan de Vecht die nog in originele staat is. Architect hiervan was zeer waarschijnlijk Jacob van Campen, die 20 jaar later het Paleis op de Dam zou ontwerpen (afb. 7).

Afb. 7 Aquarel van het Huys te Nigtevecht. (Coll. Lisman)

Pieter Reael (1650-1701) woonde aan het Singel te Amsterdam in het door Philips Vingboons gebouwde huis van zijn schoonvader Joan Huydecoper. Hij vervulde diverse bestuurlijke functies, waaronder schepen van de stad Amsterdam, commissaris van het zandpad op Muident en Naarden en van het jaagpad op Weesp. Daarnaast was hij ossenweider, een lucratieve bijverdiens­te van diverse Amsterdamse regenten. Zij mestten ossen, afkomstig uit Noord Europa, vet op de grazige weiden rond hun buitens en verkochten het malse vlees met veel winst. In 1687 bouwde Pieter een schitterende buitenplaats op het eiland De Nes, dat zijn grootvader in 1633 had gekocht en tot ‘Realeneiland’ had omgedoopt. Het eiland was ontstaan doordat in 1629 een Vechtbocht was afgesneden om de reistijd langs en over het water te verkorten. Architect Herbert Kramer, stadsmetselaar van Amsterdam, tekende voor het toen zeer moderne ontwerp (afb. 7).

strategisch zeer interessant huwelijk, want de families Huydecoper en Coymans waren gefortuneerde kooplieden die behoorden tot de meest invloedrijke regenten­families van Amsterdam. Joan Huydecoper en de zwager van Sophia Coymans waren al vanaf 1626 als eerste Amsterdamse kooplieden in het bezit van een buitenplaats aan de Vecht (zie kadertekst).

Pieter en Maria kregen twee zonen en vier dochters. De jongste zoon Hendrik stierf voortijdig in 1732, waardoor zoon Jan (Johan, 1685-1740) de enige stamhouder was. Hij erfde op zijn zestiende de titel Vrijheer van Vreeland van zijn vader, toen die in 1701 overleed. Jan vervulde net als zijn vader diverse bestuurlijke functies in Amsterdam. Zo was hij schepen van de stad Amsterdam en bewindhebber van de VOC. In 1723 trouwde hij met Bregitta Rendorp, hun huwelijk bleef kinderloos. Jacob Bicker Raye, stads­croniqueur van Amsterdam, noemt in zijn dagboek Bregitta’s plotselinge dood in 1734:

De huisvrouw van den heer Jan Reaal, vrijheer van Vreeland, Schepen en Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie, is zeer schielijk overleden; zij was redelijk gezond naar bed gegaan en lag ’s morgens dood naast haar man. Zij liet een vermogen van vier ton na.

Gedurende 39 jaar zou Jan ambachtsheer van Vreeland zijn, toen hij – net als zijn vrouw, maar dan op een andere wijze – totaal onverwacht overleed. Tijdens een tocht met de trekschuit over de ’s-Gravelandse vaart kwam deze door de harde wind in de zeilen in botsing met een waterschuit. De helmstok van de

Afb. 8 Portret van Daniel Hooft door Arnold Houbraken. (Coll. RKD, nr. 46431)

Afb. 9 Portret van Sophia Reael door Arnold Houbraken. (Coll. RKD nr. 46432)

waterschuit stak uit en maaide het hele dak van de roef (de overkapping). Vervolgens raakte de helmstok het hoofd van Reael waardoor deze 'ter plekke morsdood' bleef.

Door het overlijden van de kinderloos gebleven Jan, erfde zijn oudste zuster Sophia Maria (1687-1724) de heerlijkheid Vreeland. Doordat zij in 1709 met de 12 jaar oudere **Daniel Hooft** (1675-1743) was getrouwd, werd deze ambachtsheer van Vreeland (afb. 8 en 9).

De familie Hooft

De familie Hooft was een aanzienlijke Amsterdamse familie die decennialang bestuursleden voor de stad leverde. Onder zijn talloze functies was Daniel Hooft schepen van Amsterdam in 1709, burgemeester van Amsterdam in 1737 en Raad van de Admiraliteit in 1729-'36. Het echtpaar kreeg negen kinderen, zes zonen en drie dochters. Dochter Elisabeth trouwde met Wouter Valckenier, eigenaar van de buitenplaats **Valck en Heining** in Baambrugge. Zoon Hendrik zou fortuin maken onder meer als eigenaar van koffie-, cacao- en katoenplantages en zou furore maken als patriottenleider, waarover zo dadelijk meer. Het gezin woonde eerst aan de Heren-, later aan de Keizersgracht.

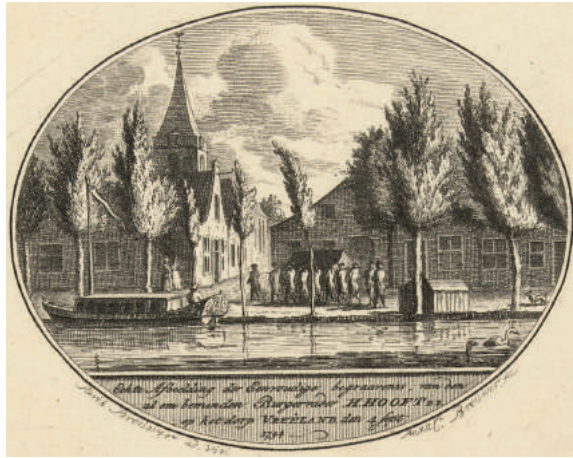
In 1713 werd de eerste zoon, Gerrit (1713-'50), geboren, die zijn vader in 1743, na diens dood, als ambachtsheer zou opvolgen. Gerrit woonde eveneens aan de Herengracht in Amsterdam en vervulde vele functies, waaronder die van regent van het Burgerweeshuis, kapitein der Burgerij en lid van het Hoogheemraadschap van den Hoogen Zeeburg en Diemerdijk. Hij trouwde in 1739 met Maria van der Dussen, dochter van Jacob van der Dussen en Johanna Clara Pels. Het echtpaar kreeg zes kinderen, drie zoons en drie dochters. Ook de vermogende familie Pels was overigens bekend in de Vechtstreek; familielid Andries Pels stichtte in 1703 een buitenplaats in Nieuwersluis, de voorganger van het huidige **VreedenHoff**.

Toen Gerrit in 1750 overleed, erfde zijn oudste zoon Daniel Hooft Gerritszoon (1741-1803) de titel vrijheer van Vreeland. Bestuurlijke ervaring deed hij – net als zijn voorvaders – ruimschoots op in zijn werkzame leven, want hij was schepen en zat van 1768 tot '87 in de Vroedschap van de stad Amsterdam. Hij woonde met zijn vrouw Agnes Maria Geelvinck en zoon Gerrit (1769-'86) op de Herengracht en kocht in 1772 de hofstede **Velscherbos** bij Velzen, die hij tot een prachtige buitenplaats uitbouwde.

Eenvoudige begrafenissen

Onder zijn gezag vond er in 1794 een historisch gezien unieke begrafenissen plaats in Vreeland van zijn oom Hendrik Hooft, die als bijnamen 'Vader des Vaderlands' en 'Vadertje Hooft' had. Koopman/bankier Hendrik Hooft (1716-'94) was maar liefst acht keer burgemeester van Amsterdam geweest en was het boegbeeld van de patriotten, de democratische beweging die meer politieke macht voor de burgers wilde uit onvrede met het bestuur van prins Willem V. Hooft was een van de belangrijkste aanvoerders van deze groep, maar moest in 1787 vluchten toen Willem V met hulp van het Pruisische leger zijn macht opeiste. De laatste jaren van zijn leven sleet Hooft bij zijn zuster Elisabeth op **Valck en Heining**. Na zijn overlijden wilde de familie hem niet in Amsterdam begraven, uit angst voor oproer. Er moet haast wel intensief familieberaad gevoerd zijn. Neef Daniel Hooft bracht uitkomst en stelde een van de drie nog onbezette familiegraven in de Hervormde kerk in Vreeland ter beschikking. In de vroege ochtend van 4 september 1794 om half vijf, in alle stilte, zonder klokgelui werd deze ooit zo bejubelde man begraven (afb. 10). Was hij een paar maanden later overleden, dan was Hendrik waarschijnlijk een grootse begrafenissen in Amsterdam te beurt gevallen. In januari 1795 vielen immers de

Afb. 10 De begrafenis Hendrik Hooft te Vreeland, gravure van Anna Brouwer, 1794. (Part. coll.)

Fransen Nederland binnen waarna Willem V naar Engeland vluchtte en een revolutionair patriottisch comité de macht in Amsterdam overnam van de zittende burgemeesters. De Bataafse republiek was een feit. Nederland werd een vazalstaat van het Franse rijk. Dit zou grote gevolgen hebben, ook voor de ambachtsheer van Vreeland.

De ambachtsheerlijkheden werden in deze periode van 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' opgeheven en verloren hun rechtsprekende taak. De ambachtsheer van Vreeland probeerde nog wel het heft in eigen hand te houden. Op 25 januari 1795 ontsloeg hij de zittende schout en schepenen van hun eed en riep hij de bevolking in vergadering bijeen. Tijdens die bijeenkomst werden de oude functionarissen opnieuw gekozen, maar nu door de burgers van Vreeland. Op papier veranderde er dus van alles, maar in de praktijk bleef veel bij het oude.

Met het instellen van gemeentebesturen bleef de naam 'Heer van Vreeland' slechts als eretitel bestaan. Onder koning Willem I werd het Heerlijke recht om het gemeentebestuur te benoemen gedeeltelijk hersteld. De Heer van Vreeland mocht een voordracht doen aan de koning voor de benoeming van een burgemeester of raadsleden. Met de herziene grondwet van 1848 en de daaruit voortvloeiende Gemeentewet van 1851 werd ook dit recht ontnomen. De rechterlijke macht werd vanaf nu door de landelijke overheid geregeld. Wat formeel overbleef van de vrije en hoge heerlijkheid Vreeland, waren diverse

percelen grond en huizen, twee banken in de kerk, het visrecht in de oude Vechtbocht, de helft van de brugwachterswoning en het halve recht van tolheffing over en door de tolbrug van Vreeland.

In 1803 overleed Daniel Hooft. Zijn enige zoon, Gerrit, was al in 1786 op 15-jarige leeftijd overleden. De weduwe liet de ambachtsheerlijkheid – of wat er van over was aan rechten – vererven op haar achterneef **Jacob Hooft** (1795-1873), zoon van Gerrit Hooft en Suzanna Muilman. Jacob trouwde met Constantia Aletta Witsen Elias, met wie hij vijf dochters en één zoon kreeg, die binnen het jaar overleed. Twee jaar na de geboorte van de laatste dochter werd alsnog een zoon, en dus stamhouder, geboren: wederom **Gerrit** geheten (1829-1900).

Jacob Hooft startte rond 1832 de bouw van een 'herenoptrekje' tegenover het voormalige kasteelterrein. Het huis bestond uit een verdieping met een rieten dak (afb. 13). Tegelijkertijd legde hij, samen met Henriette Voomborg van de nabijgelegen buitenplaats **Slotzicht**, een openbare wandeling aan langs de oude Vechtarm, het huidige Boerenlaantje en Jubileumlaantje.

Na zijn overlijden erfde de titel Heer van Vreeland over op zijn zoon Gerrit. Gerrit en zijn vrouw Henriëtte Bicker kregen vier dochters en twee zoons, waarvan de oudste – hoe verrassend – **Gerrit Hendrik** heette (1869-1926). Gerrit sr.

Afb. 11 Het Plantagehuis in 1907. (Coll. W. Mooij)

Afb. 12 Het Plantagehuis, ook wel Moorse huis genoemd, vandaag de dag. (Foto: Thomas Roëll 2006)

overleed in 1900 en Gerrit jr. erfde de heerlijkheid via zijn moeder in 1908. Hij breidde het huis uit in Oriëntaalse stijl (afb. 11) er kwam een verdieping bovenop, de achterkant werd met een aanbouw uitgebreid en de boogvensters werden vervangen door Moors aandoende bogen. Op het dak werd een koperen koepel geplaatst zodat het geheel een zeer Moorse uitstraling kreeg (afb. 12). Met het overlijden van Gerrit jr. in 1926 stierf de tak Hooft van Vreeland uit. In opdracht van zijn kinderloos gebleven weduwe Hooft-Galjaard werden de familiegoederen op 24 januari 1927 geveild in hotel-restaurant De Nederlanden. Uit de veilingcatalogus blijkt wat er tot de heerlijkheid behoorde:

Afb. 13 'Het inkomen van de openbare wandeling of Plantage te Vreeland' met links het 'herenop-trekje' dat later verbouwd zou worden tot het huidige 'Moorse huis'. Litho door P.J. Lutgers, uitgegeven in 1836, dus slechts enkele jaren na de bouw van het huis.

117 hectare grond bestaande uit percelen weiland en water in Vreeland en Kortenhoef, aan de Dorpsweg en achter het gemeentehuis, een dubbel woonhuis bij de Kortenhoefse sluis, boerenhofstede het Vossenhol met woonhuis, stalling voor hoornvee, koetshuis, paardenstal, hooiberg, schuren, erf en tuin, diverse woonhuizen en het herenhuis (Plantagehuis).

De heerlijkheid werd dus verkaveld. Het 13de kavel, het water van de oude Vechtbocht met de visrechten bleef in de familie en behoort tot op de dag van vandaag aan de 'Heer van Vreeland'. Deze titel bestaat nog steeds en is een aantal jaren geleden overgedragen door Pieter C. Hoofd van Woudenberg aan zijn oudste zoon.

Bronnen

Brouwer, F., 'De geschiedenis van Vreeland', *Vechtkroniek* 1 (november 1994).

Elias, A., *De vroedschap van Amsterdam*, Haarlem (1903-'05).

Genealogie van de familie Hooft, 'Alle begijnen van Amsterdam', www.genealogieonline.nl.

'Geschiedenis van de Provincie Utrecht van 1528 tot 1780', *Het Spectrum* (1976).

Jagt, B., 'Vreeland in de Franse tijd', *Vechtkroniek* 40 (november 2013).

Jonker-Duynstee, J. en E. Brandes-Delestrieux, 'Een eenvoudige begrafenis', *Vechtkroniek* 18 (mei 2003).

Janssen, H.L., 'Het bisschoppelijk kasteel Vreeland ca 1258-1700', *Castellogica* III.

Tromp, H., 'De historie van kasteel Nederhorst', www.kasteelnederhorst.nl.

Van een verknijpte polder en een vermeende huisgeest

M. de Graaf

Inleiding

Wie regelmatig gebruik maakt van de A2 tussen Utrecht en Amsterdam, kent ongetwijfeld de plek ten zuiden van de afslag Vinkeveen, waar aan de oostkant naast de snelweg een wipmolen staat en aan de westkant een (tot voor kort) verzakte boerderij (afb. 1). De boerderij wordt nu (oktober 2016) gerestaureerd; met behulp van vernuftige techniek is zij onlangs rechtgezet. De molen (Oukoper Molen) en de boerderij (Het Hondert) lagen tot de komst van de A2 op loopafstand van elkaar aan het riviertje de Angstel in de Honderdsche polder. De uit het zuiden komende Angstel eindigt nu even voorbij de boerderij bij de snelweg om aan de oostkant van de A2 zijn loop te vervolgen richting Loenersloot en Abcoude.

Afb. 1 Tussen Nieuwersluis en Nieuwer Ter Aa.

Afb. 2 De voorgevel van de boerderij 'Het Hondert' in 2013.

Van eind 2013 tot medio 2016 is bouwhistorisch onderzoek verricht aan de leegstaande boerderij (afb. 2). Hij is vanouds bekend als 'Het Hondert'. In 2015 heeft een nieuwe eigenaar de niet geringe taak op zich genomen de boerderij te restaureren. Het is een bijzonder gebouw – de oudste bouwdelen stammen waarschijnlijk uit 1581 of kort daarna – dat is neergezet op één of meer oudere voorgangers. Uit de archieven is bekend dat het tot 1650 als schuilkerk diende waar illegaal katholieke diensten werden gehouden.¹ Het krukhuis is na 1681 vernieuwd.

De Honderdsche polder

De naam 'Het Hondert' heeft betrekking op de 'Honderdsche polder' waarin de boerderij ligt. Dit is waarschijnlijk een oud toponiem voor een middeleeuwse ontginning aan de linkeroever van de Vecht. De boerderij en de polder zijn het onderwerp van dit verhaal. Enige toelichting op de ligging is noodzakelijk, want de huidige Vechtloop ligt een paar kilometer oostwaarts. Rivieren meanderen en regelmatig verdwijnt er een meander, door natuurlijke oorzaken

Afb. 3 De vroegmiddeleeuwse meander van de Vecht en de Honderdsche Polder.²

of door kanalisatie. De verdwenen meander waar het hier om gaat, liep ongeveer ter hoogte van het kasteel **Nijenrode** aan de Vecht westwaarts, vervolgens noordwaarts en tenslotte bij Nieuwer ter Aa weer oostwaarts tot net onder Nieuwersluis. Het gebied binnen de meander heet de Breukelerwaard. De Honderdsche polder ligt ten noorden hiervan (afb. 3).

Op de topografische kaart is te zien dat de boerderij 'Het Hondert' op een strokenontginning ligt die begrensd wordt door de Honderdsche Wetering. Hiernaast ligt weer een strokenontginning, met een verkaveling die haaks staat op de eerste. Op de kaart van het historisch grondgebied in de provincie Utrecht³ staat aangegeven dat het perceel ernaast 'De Eng' heet. Verondersteld mag worden dat dit toponiem teruggaat op het akkerland bij een vroegmiddeleeuwse nederzetting. Een en ander past in het beeld zoals dat van het ontstaan van de Vechtstreek ontwikkeld is. Vanaf de 6de eeuw vond na een eeuwenlange onderbreking weer bewoning plaats op de oeverwallen en vóór de grote veenontginningen vanaf de 11de eeuw was het oude land op en achter de oeverwallen al verkaveld. De twee strokenontginningen op het oude land zijn samen 100 morgen groot en dit is de aannemelijke verklaring voor het topo-

niem 'Honderd'. Dit heeft zich dan vertaald in 'de Honderdsche polder', die nu het gehele gebied omvat tussen de weg langs de Vecht, de Nieuwe Wetering, de Angstel en de Ter Aaseweg.

Zowel de Honderdsche polder als 'Het Hondert' zijn op 17de- en 18de-eeuwse kaarten afgebeeld. Aardig is dat op de 17de-eeuwse waterstaatskaart⁴ in de Honderdsche polder slechts twee molens te zien zijn en dat het in de daarboven gelegen Stichtse en Hollandse polders wemelt van de molens (afb. 4). Deze molens werden gebruikt om het waterniveau in de polders op peil te houden. Op de fysisch-geografische kaart is te zien dat de grond van de Honderdsche polder bestaat uit oeverwallen, rivieruitbraken en een meervulling en dat die van de andere twee polders lager gelegen komgebieden van de Vecht zijn. Vandaar. Waar komt die kleiige en zandige meervulling vandaan? In *Natuur en landschap van de Vechtstreek* van Weijs e.a. wordt dit beschreven. Voordat de Vecht rond 1000 v. Chr. ontstond, bevond zich tussen de Noordzee-duinen en de Utrechtse Heuvelrug een enorm moeras. De ontginning van dit moeras in de Middeleeuwen heeft het Utrechts-Hollandse veenweidegebied doen ontstaan.

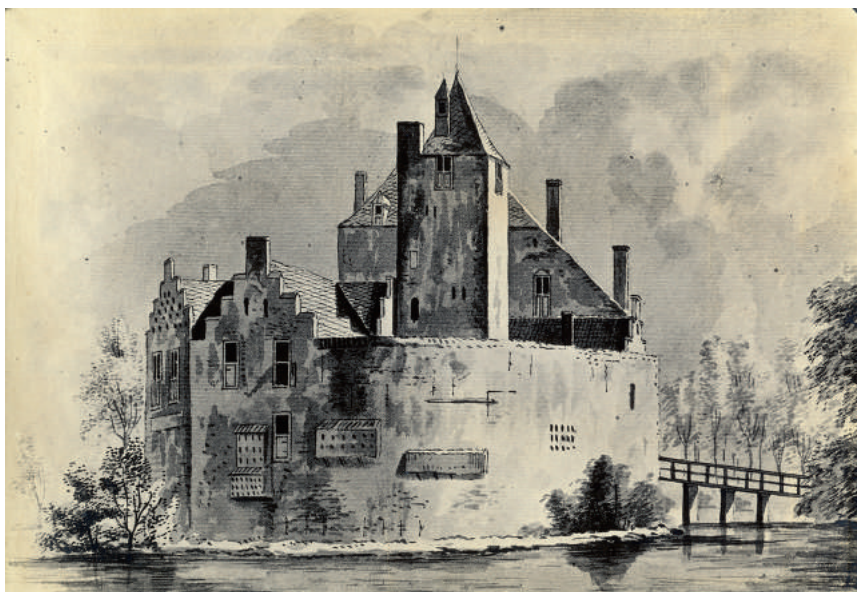

Afb. 4 Kaart uit ca. 1660 met de Honderdsche, Stichtse en Hollandse polder (noorden rechts).

Echter, op de lijn Utrecht-Muiden lagen van noord naar zuid vijf grote veenmeren. Het Naardermeer en het Horstermeer zijn hiervan de overblijfselen. Toen bij Utrecht rond 1000 v. Chr. een aftakking van de Rijn ontstond – de Vecht – verlandden de eerste drie meren. Dit wordt meervulling genoemd. Verder ontstonden er oeverwallen, rivieruitbraken en komgronden. Er was sprake van een Vechtsysteem waarbij diverse rivierlopen te onderscheiden waren. De huidige Vecht is een deels gekanaliseerde rivierloop.⁵

In de Middeleeuwen

Buitelaar beschrijft in zijn dissertatie hoe de samenleving hier vóór en tijdens de grote veenontginningen georganiseerd was.⁶ De Utrechtse bisschop maakte in een groot deel van Nederland namens de Duitse keizer de dienst uit. In 953 was de Vechtstreek door de keizer aan de Utrechtse Sint-Maartenskerk (de latere Domkerk) geschonken. Het voordeel voor de keizer van schenken aan de kerk was dat er geen regionale vorstelijke familiodynamieën konden ontstaan. Dit laatste fenomeen veroorzaakte overal in het Duitse rijk problemen voor

Afb. 5 Kasteel Ruwiel.

het centrale gezag. Tot 1122 kon de keizer ook zelf de bisschoppen benoemen. Het bezit van de Utrechtse kerk was georganiseerd als grootgrondbezit. Overal waren domeinen met een centrale vestiging waar een meier namens de bisschop het gezag uitoefende. Buitelaar veronderstelt dat de bisschop onder meer uit deze kring de functionarissen rekruteerde die belast werden met de grote veenontginningen. Zij kregen hierover het gezag, dit werd erfelijk en de betrokken families werden later in de ridderstand verheven. Ten zuiden van de Honderdsche polder waren dit de families Ter Aa en Ruwiel. Het ging hier om domeinen en ontginningen ter plaatse van de toen nog actieve meander van de Vecht. Buitelaar vermeldt een eng ter plaatse van het latere kasteel **Ruwiel** (nu Oud-Aa) (afb. 5). De hiervoor vermelde eng in de Honderdsche polder zou wel eens bij het **Huis Ter Aa** (nu Nieuwer Ter Aa) gehoord kunnen hebben. In de 15de eeuw ligt de eng in Loenen-Bisschopsgerecht, maar ook de opvolger van het **Huis Ter Aa, Aastein**, ligt in dit gerecht, dat aan het gerecht Ter Aa grenst. Het gezagsgebied van de familie Ter Aa was voorheen waarschijnlijk veel groter dan het latere gerecht. Afbeelding 5 toont een tekening van het middeleeuwse

Afb. 6 De ruïne van kasteel Ruwiel na de Franse bezetting (1672/'73).

Afb. 7 De ruïne van kasteel Aastein na de Franse bezetting (1672-'73).

kasteel **Ruwiel**,⁷ afbeelding 6 is een tekening van de ruïne die resteerde na de verwoesting tijdens de Franse bezetting (1672-'73).⁸ Op afbeelding 7 is het toen eveneens verwoeste middeleeuwse kasteel **Aastein** afgebeeld.⁹ De boerderij 'Het Hondert' heeft waarschijnlijk hetzelfde lot getroffen.

Loenen-Bisschopsgerecht is ontstaan na de moord in Muiden op de Hollandse graaf Floris V. De moordenaar Gerard van Velzen vluchtte na zijn daad naar het in Loenen gelegen kasteel **Kronenburg** aan de Vecht, bezit van Gijsbrecht van Amstel, één van de medeplichtigen en de belangrijkste machtshebber in de regio. Zijn bezit werd door de opvolger van Floris V geconfisqueerd. Het vroegere domein Loenen werd gesplitst in Loenen-Hollands (Kronenburg) en Loenen-Bisschopsgerecht. Het eerste stak als een dolk in het bisdom Utrecht en omvatte mede het noordwestelijke deel van de Honderdsche polder.

De verknippte Honderdsche polder

Terug naar de titel. Er zijn nu twee knippen in de Honderdsche polder besproken, de A2 die er doorheen loopt en de scheiding in de beide Loenense gerechten, maar er zijn er nog twee. Ten oosten van de polder liggen aan de Vecht de buitenplaatsen **Rupelmonde**, **Sterreschans** en **Over-Holland**. Ten westen van de polder ligt de 11de-eeuwse ontginning Oukoop, waarvan volgens Buitelaar de familie Ter Aa de projectontwikkelaar was.¹⁰ Twee boerderijen daar dragen de namen **Sterreschans** en **Over Holland**. De boerderij 'Het Hondert' werd tot 1975 verpacht door de eigenaren van **Rupelmonde**.¹¹ Ook buitens dichterbij Loenen bezaten land tot aan de Angstel. Het gebied vanaf de Vecht tot ver in het veenweidegebied ten westen ervan heeft dus eeuwenlang een eenheid gevormd.

Hieraan kwam een einde met de aanleg van de spoorlijn van Amsterdam naar Utrecht in 1843 en het graven van het Merwedekanaal over hetzelfde traject in 1881. Het Amsterdam-Rijnkanaal, de opvolger van het Merwedekanaal, en de spoorlijn liggen vlak naast elkaar en vormen nu, samen met de A2, een barrière tussen de oorspronkelijk bij elkaar horende delen ten westen en ten oosten ervan. Alleen een brug over de snelweg, een tunnel onder de spoorlijn en een pontje over het kanaal faciliteren de fietsers uit Nieuwer Ter Aa die naar Breukelen gaan. De Honderdsche polder is alleen op de kaart nog herkenbaar.

De boerderij 'Het Hondert'

Als door een wonder is de al genoemde boerderij 'Het Hondert' overeind gebleven. Hij ligt op 100 meter afstand van de onlangs verbrede A2. De wind komt meestal uit het westen of zuidwesten, zodat het lawaai minder storend is. Vanuit de boerderij gezien trekt het verkeer als in een eindeloos durende film voorbij. De laatste veehouder zag door de verbreding van de A2 geen toekomst meer voor zijn bedrijf en liet zich in 2010 uitkopen door de Dienst Landelijk Gebied. Hij boert nu verder in Friesland. De oude krukhuisboerderij was bij een monumenteninventarisatie in 1990 als zeer waardevol aangemerkt, maar kreeg nooit een beschermde status.¹² Toen de laatste eigenaar in 2003 zijn bedrijf moderniseerde gaf hij aan de welstandscommissie te kennen dat de boerderij wel kon blijven staan omdat ze een geluidsscherm vormde voor de nieuwe woning die hij liet bouwen.¹³ Er hadden altijd al scheuren in het muurwerk gezeten, maar dit was de laatste 25 jaar sterk toegenomen en het voorhuis helde voorover.

Afb. 8 De boerderij 'Het Hondert' in de 50er jaren.

Er was inmiddels wel wat over de boerderij bekend. De lokale historicus Manten had in het blad van de Historische Kring Breukelen over de boerderij en de geschiedenis ter plaatse gepubliceerd. De moeder van de laatste veehouder, die vóór de oorlog in de boerderij geboren was en er later met haar gezin woonde, bezit een luchtfoto uit 1956 waarop de boerderij in volle glorie te zien is (afb. 8). Nog in 2008 kreeg hij in *Breukelen – geschiedenis en architectuur* uit de zogeheten Gele MIP Reeks drie sterren toebedeeld.¹⁴ In het bestemmingsplan had hij het predicaat 'ontginningsboerderij' gekregen. Pas begin 2016, naar aanleiding van een korte publicatie en een onderzoeksrapport uit 2014 van schrijver dezes, en nadat de gemeente wist dat de nieuwe eigenaar ging restaureren (sic), kreeg hij de status van gemeentelijk monument.

De boerderij is waarschijnlijk kort na het Plakkaat van Willem van Oranje inzake het verbod op de katholieke eredienst in 1581 gebouwd, op een voorganger die in het begin van de 80-jarige Oorlog door de Spanjaarden of de Geuzen verwoest zal zijn. Manten heeft ontdekt dat hij tot 1650 gebruikt werd

Afb. 9 De ingegraven kookpot.

als schuilkerk¹⁵ en dit is bij het onderzoek bevestigd. De voorkamer, die altijd in gebruik was als kaaskamer, en de daarachter liggende woonkamer en gang zijn 1581 gebouwd als één ruimte van ongeveer 70 m². De oudste witkalklagen op de muren zijn alle sterk verkleurd, wat bij dezelfde lagen op andere plaatsen niet het geval is. Dit wijst op het branden van wierook en walmende kaarsen. De priester die de kerk bediende, werd in een protestbrief van protestantse zijde aangeduid als 'de paep op 't Hondert'.¹⁶ De boerderij ligt aan de Angstel, waar deze een kleine meander naar het noorden heeft en het gebied daarbinnen staat vanouds bekend als 'het Papenessie'.¹⁷

Bouwoffers

Bij de voorbereiding op het cascoherstel van de boerderij, begin 2016, kwamen bovenkanten van funderingen van voor 1581 te voorschijn en ook stukken muurwerk en de rest van een vloertje van een voorganger. Verder werd een grote aardewerken pot, een zogeheten grape, aangetroffen, ter plaatse van de stenen trap van de naast de schuilkerk gelegen gang naar de kaaskelder in de kruk (afb. 9). De pot stond rechtop ingepakt in de klei en kon gered worden. Het moet hier wel gaan om een zogeheten bouwoffer.¹⁸ Elders werden pakketten gebroken aardewerk aangetroffen, onder de drempel van de deur van de spoelkeuken naar de kaaskelder en bij de overgang van de schuilkerk naar de deel. Waarschijnlijk deposities met dezelfde rituele betekenis. Bouwoffers zijn bedoeld om de magische huisgeest gunstig te stemmen. Een boze geest kan er

Afb. 10 Het sleutelstuk met het wapen van Van Lynden.

bijvoorbeeld voor zorgen dat de melk, de basis van het bestaan op de boerderij, ineens zuur wordt. In de Nederlandse literatuur is er slechts incidenteel sprake van bouwoffers uit deze periode. Rituele deposities, zoals bouwoffers, zijn zo oud als de mensheid. Bij archeologisch onderzoek naar de prehistorie worden ze regelmatig aangetroffen. Het gaat terug op animistisch denken, dat al bestond vóór de religies die wij kennen. Het berust op het denkbeeld dat alles om ons heen een geest heeft en dat deze geesten je goed of kwaad kunnen doen. Dit bijgeloof bestaat tot op de dag van vandaag. Een Zuid-Amerikaanse prostituee legt een paar sigaretten op de vloer van haar peeskamertje zodat haar hopelijk niets zal overkomen. Dat is begrijpelijk met zo'n beroep. In een huis uit 1600 in Tsjechië trof schrijver dezes in de stal, bij de toegang naar de woonkamer, onder een lemen vloertje, dat rond 1800 op de oude was gelegd, een schede van een mes aan (tegen blikseminslag) en een munt (voorspoed). Een paar doorgewinterde bouwhistorici uit Utrecht is gevraagd of zij dit soort deposities bij hun onderzoek in de stad wel eens tegen waren gekomen, maar dat was niet het geval.¹⁹ Komt het in Nederland alleen op het platteland voor? Zijn zij

er wel en worden zij niet als zodanig herkend? Bevinden zij zich over het algemeen op plekken die niet onderzocht worden, zoals in dit geval onder de vloer?

Einde schuilkerk

Terug naar de schuilkerk. Van Lynden, vanaf 1578 gerechtsheer van Kronenburg, was na de Reformatie waarschijnlijk voor de vorm protestants geworden. Het familiewapen van Van Lynden staat afgebeeld op de sleutelstukken in de boerderij (afb. 10). Zijn tweede vrouw voedde de kinderen al weer katholiek op en zorgde in 1652 voor de bouw van een kapel, tussen Loenen en Loenersloot.²⁰ De schuilkerk verloor hierdoor zijn functie. Hij lag in het zuidelijkste puntje van het gerecht en zal meerdere voormalige parochies bediend hebben. Tijdens het onderzoek bleek dat de boerderij waarschijnlijk tijdens de Franse bezetting in 1672-'73 opnieuw ernstig beschadigd is en geruime tijd leeg heeft gestaan. In 1681 is er een nieuwe eigenaar, de bekende bierbrouwer Van Dorssen uit Vreeland, die de boerderij weer opgebouwd heeft, waarbij er een nieuwe kruk aan het voorhuis gebouwd werd. Rond 1880 werd het voorhuis vergroot en de deel vernieuwd. Toen zal ook het in 2003 afgebroken zomerhuis gebouwd zijn.²¹ Delen van het muurwerk, de vloeren en de houten constructies (balklagen, kapsanten en vensters) uit na 1581 en na 1681 zijn bewaard gebleven. Bij de laatste vernieuwing heeft de boerderij een typisch 19de-eeuws uiterlijk gekregen. Dat is wellicht ook de reden geweest dat zij eerder nooit een beschermde status heeft gekregen. De ruimtes in het voorhuis en de kruk zijn, mogelijk vanouds, voornamelijk gebruikt voor de kaasbereiding en niet als woonhuis in de winterperiode. Ook het zomerhuis werd voor dit doel gebruikt. De eerder aangehaalde moeder van de laatste veehouder herinnert zich nog levendig hoe er van de kaaskamer en -kelder naar het zomerhuis gesjouwd werd met kazen.²² Dit was de *core-business*, de kaas werd op de kaasmarkt in Breukelen verkocht.²³ De brandmuur tussen de kaaskamer, de slaapkamer en de woonkamer is circa 1681 op de plavuizen vloer uit circa 1581 van de schuilkerk gezet. De schouw zat aan de kant van de woonkamer. Van de schouw zelf, de tegels op de muren eromheen en de bedsteden uit 1880 zijn alleen resten achtergebleven. Het woongedeelte is steeds aangepast aan de modernere tijd, voor het laatst in 1960 en 1980. De keuken die zich altijd onder de kap van de deel bevond, is op enig moment mogelijk clandestien recht opgetrokken.²⁴ Hij ligt in de holte tussen de boerderij en de kruk en vormt een weinig fraaie toevoeging. De naastgelegen schuur uit 1880 onttrekt hem nog enigszins aan het zicht. Ten gerieve van de nieuwe bewoners

Afb. 11 Mogelijke gevelindeling van ca. 1581.

is deze situatie in het restauratieplan gehandhaafd.²⁵ Op de verdieping van de kruk, die toegankelijk is via een houten trap in de kaaskamer, waren tot 1960 twee achter elkaar gelegen ruimtes. De eerste had een houten vloer en twee bedsteden en fungeerde als kamer voor gasten, daarachter was een ruimte met een plavuizen vloer die als berging werd gebruikt.²⁶

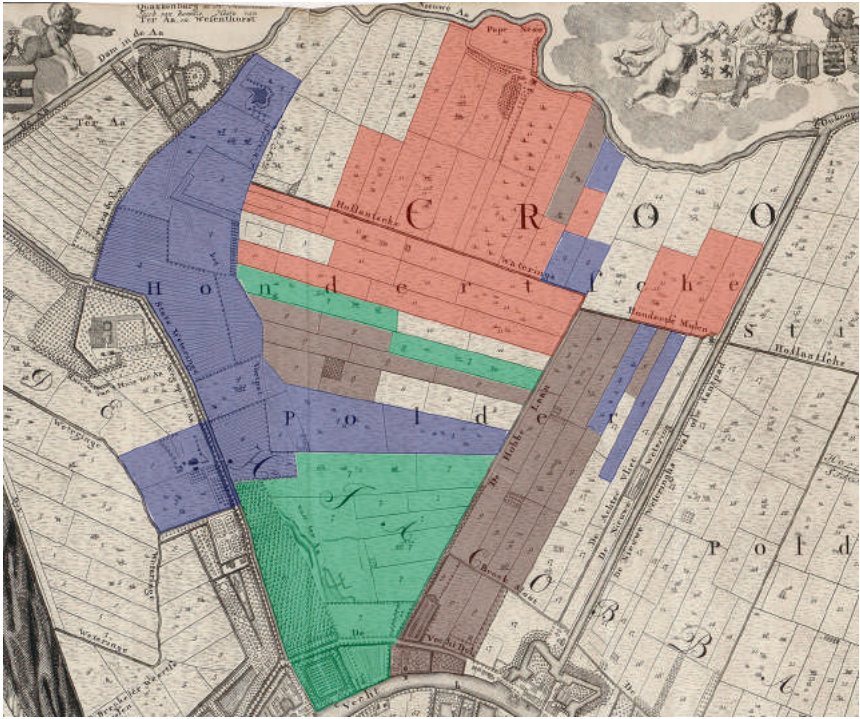
Nog even over de Honderdsche polder

In de Honderdsche polder, althans in het oorspronkelijke deel van 100 morgen, heeft lange tijd alleen de boerderij 'Het Hondert' gestaan. Op een oude kaart uit 1596 staan tussen Nieuwer Ter Aa en de Nieuwe Wetering drie boerderijen afgebeeld. De middelste daarvan kan de voorganger van 'Het Hondert' zijn geweest. In 1633 was de molenmeester van de Honderdse molen pachter van de boerderij met 24 morgen land.²⁷ De schuilkerk bestond toen nog. Er is een anekdote overgeleverd uit die tijd.²⁸ De pachters in de Honderdsche polder waren onder andere verantwoordelijk voor het onderhoud van de elzensingels bij de omringende waterlopen. Doordat de percelen van de pachters aan de Angstel loodrecht op de waterloop stonden en die van de pachter langs de Stadswetering hier parallel aan lagen, was er sprake van een onrechtvaardige situatie. Laatstgenoemde pachter moest een onevenredig groot deel van het

Alsoo Sacckere Different ende verschil verreesen was,
 tusschen die gemeene Ingeelanden van de Hondertse Polder
 aenlangende de Wint water Molen van de Polder of de Eenre, ende
 willem Janse Pachtter vande Brughel aende Vecht gelegen kemp-
 terende den Ed. Heere van Schoonnanwen, in zijn Prive Mede
 onder de Hondertse Polder ende Wintwater Molen Besortende,
 ter andere zijden, noyende het onderhouden van de Elsch Wal
 en de Lage Enijlen Langs die Noortzijde van de Riviere genaemt
 de Hants wateringe gelegen op de Landen van den voorgemelden
 Ed. Heere van Schoonnanwen, streckende vnijt den Oosten vande
 Steenen Brugghe ofte Vecht Dijk of, westmaert op tot aen de
 Hennip Werf toe die Heyndrick geybertsz in t gebruik heeft,
 Computerende die gemeene Erfghemen vande Ed. va. vnijn Franse
 van

Afb. 12 Aanhef van de uitspraak in een geschil.

onderhoud voor zijn rekening nemen. De oplossing die gevonden werd, was dat hij voortaan hiervoor van de molenmeester een tegemoetkoming kreeg.²² Op de pre-kadastrale ‘Nieuwe kaart van Loenen’ van Bloemswaerdts uit 1726 (het noorden rechts) zijn in de Hondersche polder vier grote landeigenaren te onderscheiden.²⁹ Drie ervan zijn telgen van welgestelde families uit Amsterdam, waaronder Hermannus Bols, achterkleinzoon van de oprichter van de gelijknamige distilleerderij Lucas Bols (bruin) (afb. 13). Dit past in de contemporaine ontwikkeling dat families die rijk waren geworden in de 17de eeuw, hun na het afkopen van de Franse bezetting overgebleven vermogen veilig belegden in landbouwgrond en aan de oever van de Vecht hierop buitenplaatsen vestigden. De Hondersche polder was het achterland van de buitenplaatsen **Sterreschans** (David Rutgers – groen) en **Rupelmonde** (Hermannus Bols). De derde grootgrondbezitter was mevrouw Van Nieuwerkerk uit de familie Cromhout (paars). De vierde, de weduwe Van Dorssen, (roze) vormt een uitzondering. De naam Van Dorssen gaat terug op een vroegmiddeleeuwse nederzetting ter plaatse van waar nu Vreeland ligt.³⁰ Net als bijvoorbeeld Van Breukelen is de naam een verwijzing naar de herkomst van een familie die naar elders verhuisd was. Abraham van Dorssen was bierbrouwer te Vreeland. Hij was pachter van de tolleren aan het begin en het einde van de in die tijd belangrijke scheep-

Afb. 13 Eigendom in de Honderdsche Polder in 1726.

vaartroute van Nieuwersluis naar Amsterdam. Deze liep via de huidige Vecht tot Nieuwersluis en verder via de Nieuwe Wetering en de Angstel/Gein en eindigde bij Ouderkerk aan de Amstel. Aan het toluhuis was een herberg verbonden en voor de tol in Nieuwersluis gold zelfs dat alleen de reizigers van deze herberg gebruik mochten maken. Ondanks de (begrijpelijk) hoge pacht prijs was dit een lucratieve onderneming voor Abraham van Dorssen en zijn broer Tieleman. Eerstgenoemde komt frequent voor als nieuwe eigenaar of pachter in de notarisarchieven uit die tijd. Zo ook kwam hij in 1681 in het bezit van de boerderij 'Het Hondert'. Hij en zijn zoon bekleedden publieke ambten. De weduwe Van Dorssen bezat in 1726 de boerderij met 36,5 morgen wei- en hooiland in de Honderdsche polder.³¹ Het is aannemelijk dat Abraham van Dorssen

de boerderij, na de schade die hij tijdens de Franse bezetting geleden had, weer heeft opgebouwd.³²

Slot

De laatste eigenaar van de boerderij die herinnert aan de oude, onverknipte situatie was Wilhelmina Louise van Notten. Zij bezat **Rupelmonde** tot haar dood in 1975. In 1962 had nog een verbouwing aan de boerderij plaatsgevonden waarbij het woongedeelte was gemoderniseerd en het zomerhuis tot woning was verbouwd.³³ Het echtpaar Fokker ging in het zomerhuis wonen en hun dochter en schoonzoon Treur zetten de boerderij voort. In 1975 kocht het gezin Treur de boerderij uit de nalatenschap van mevrouw Van Notten.³⁴ Daarna was nog één generatie Treur eigenaar van de boerderij. Door de modernisering in de landbouw verloor de boerderij haar functie.

Wie wil er nu iets met een bouwvallig geworden boerderij die aan het eind van een doodlopend dijkje op honderd meter van de A2 ligt? Een nachtclub of een zorgboerderij leken de enige opties. Gelukkig hebben de laatste huurders van het voorhuis de boerderij in 2015 gekocht. Zij zijn nu bezig met de niet eenvoudige opgave haar te bewaren voor de toekomst. De geschiedenis geeft daar alle aanleiding toe en zo blijft de boerderij zichtbaar vanaf de A2.

Noten

- 1 A.A. Mantén, *Tijdschrift Hist. Kring Breukelen* 9(1994) 1. Huis Het Honderd te Nieuwer Ter Aa was van 1578 tot 1652 een RK schuilkerk.
- 2 W. Weijts, *Natuur en landschap van de Vechtstreek* (2011) KNNV Uitgeverij.
- 3 www.hisgis.nl/hisgis/gewesten/utrecht/utrecht-1.
- 4 Waterstaatskaart, ca. 1660, tekeningenarchief HUA.
- 5 Zie noot 2.
- 6 A.L.P. Buitelaar, *De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek* (1993) Uitgeverij Kostverloren.
- 7 Cat.nr. 107451, Beeldmateriaal HUA.
- 8 Cat.nr. 201812, Beeldmateriaal HUA.
- 9 Cat.nr. 201015, Beeldmateriaal HUA.
- 10 Zie noot 6.
- 11 Mededeling mw Treur-Fokker, die op de boerderij is geboren en er een groot deel van haar leven heeft gewoond.
- 12 W. v.d. Hamsvoord en R.F.S.M. Horbach, MIP Gemeente Breukelen, (1992) Prov. Utrecht – Dienst Ruimte en Groen.
- 13 Mededeling mw W. Dubelaar, Welstand en Monumenten Midden-Nederland.

- 14 A.A. Manten en M. Laméris, *Breukelen, Geschiedenis en Architectuur* (2008) St. Pub. Oud-Utrecht. De suggestie dat het bij de boerderij om een zogeheten Stenen Kamer zou gaan, wordt door schrijver niet gedeeld.
- 15 Zie noot 1.
- 16 Zie noot 1.
- 17 Zie noot 1.
- 18 Van bouwoffers uit deze periode wordt incidenteel melding gemaakt in de literatuur. Er is geen onderzoek naar verricht.
- 19 Mededelingen van de heren Kipp en Klück, voorheen werkzaam bij het Archeologisch en Bouw-historisch Centrum van de Gemeente Utrecht.
- 20 Zie noot 1.
- 21 Kaartsysteem SHBO, archief van RCE, 728.6(-.836.22)04 en tekening Breukelen 866, (2003) en www.agriwiki.nl/wiki/Zomerhuis.
- 22 Mededeling mw Treur-Fokker.
- 23 H.J. van Es, 'De kaasmarkt in Breukelen', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen* 4 (1989) 4 en 5 (1990) 1 en 3.
- 24 RHC Vecht en Venen, Bouwvergunningenarchief Gem. Loenen, Aanvraag bouwvergunning boerderij-woning J. Fokker Wzn in het Honderd, (1962). Op de bouwtekening van de bestaande situatie wordt mogelijk de keuken zoals die er na de verbouwing uit kwam te zien weergegeven.
- 25 P. Bos, *Bouw en Monumenten, Boerderij Het Honderd* (2015).
- 26 Mededeling mw Treur-Fokker.
- 27 Inventaris van het archief van de heerlijkheid Kronenburg 1455-1876, 31.3.77, p. 311-322, HUA.
- 28 Zie noot 27.
- 29 C.C. van Bloemswaerd, 'Nieuwe Kaert van Loenen', (1726), tekeningenarchief HUA.
- 30 P. van Dorssen en W. van, 'De familie Van Dorssen en het Zandpad Breukelen – Ouderkerk', *Vechtkroniek* 38 (2012).
- 31 www.hisgis.nl/atlas_utrecht en www.hisgis.nl/hisgis/gewesten/utrecht/utrecht-1.
- 32 Mededeling de heer E. Munnig Schmidt, bestuurslid O. G. Niftarlake.
- 33 Zie noot 24.
- 34 Mededeling mw Treur-Fokker.

Over de auteur: Menze de Graaf is bouw- en cultuurhistorisch onderzoeker (menze@casema.nl). De definitieve versie van het bouwhistorisch onderzoek, die zomer 2016 gereed kwam, is nog niet gepubliceerd. De foto's (m.u.v. de luchtfoto uit 1956) en de bewerkingen van kaartmateriaal zijn van zijn hand.

Jaarverslag Vechtplassencommissie 2015

S. de Clercq en F. Cladder

Water speelde een belangrijke rol in veel onderwerpen die de Vechtplassencommissie in 2015 behandelde. ‘Met een schone Vecht begint het pas’ luidde de uitnodiging voor symposium rond het thema water dat de Vechtplassencommissie op 5 september 2015 in samenwerking met de Vrienden van de Vecht hield. Aanleiding was het succesvol afronden van het baggerproject waarbij in vier jaar tijd ruim 2,5 miljoen kuub vervuild slib uit de Vecht is gebaggerd. Daarmee kon het Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht de Vecht schoon en het Restauratieplan Vecht voltooid verklaren. Na een terugblik op alle verbeteringen die in de afgelopen jaren zijn bereikt, door mevrouw Marie-Josée Leloup, ging het over de toekomst, zoals het verbeteren van het doorzicht van het water om het aantal soorten water- en oeverplanten op niveau te brengen en om te voldoen aan de norm van de Europese Kader Richtlijn Water. Ecoloog Bart Specken noemde ook de natuurlijke inrichting van oeverlandjes langs de Vecht, het beschermen van de oevers tegen golfslag om plantengroei te bevorderen en het herstel van de jaagpadenstructuur langs de Vecht om meer mensen van de mooie rivier te laten genieten. Dijkgraaf Gerhard van den Top sprak over het grote belang dat hij hecht aan begrip bij de inwoners voor de werkzaamheden die Waternet in opdracht van het Hoogheemraadschap uitvoert. Hij wees daarbij nadrukkelijk op de gevolgen van de klimaatverandering. Het zeer geslaagde symposium werd afgesloten door een boeiende voordracht van de hydroloog Frank Smit over drinkwater voor de stad Amsterdam.

Baggerproject – oeverbeschoeiingen

Het baggerproject heeft weliswaar een schone Vecht opgeleverd, maar helaas ook de nodige nevenschade. Op verschillende plekken waar te diep of te dicht bij de oever is gebaggerd, zijn delen van de Vechtoever ingestort. Zoals voor Gunterstein, waar de oorspronkelijke dakpanbeschoeiing ten koste van cultuurhistorie en ecologie is vervangen door een foeilelijke stalen damwand. Wij proberen met de gemeente in gesprek te blijven over de uitvoering van het achterstallig onderhoud.

Afmeren in de Vecht – recreatiedruk

Het ligplaatsenbeleid van Maarssen verbodt *boatsavers*. En toch liggen er steeds meer in de Vecht. Ons verzoek om handhaving bij de twee *boatsavers* voor Vechoever, Maarssen, kon de gemeente niet honoreren omdat het ligplaatsenbeleid na de samenvoeging van Maarssen, Breukelen, Loenen niet tijdig was geharmoniseerd. Het zogenaamde ligplaatsenbeleid dat nu door Stichtse Vecht wordt ontwikkeld, gaat éézijdig over watertoerisme en -recreatie en de – vermeende – economische betekenis van de recreatievaart, zonder de samenhang met natuur en landschap en cultuurhistorie daarbij te betrekken.

Oeverlandjes – werk aan de Vecht

Met het doel oeverlandjes bij de Glashut, het IJsvogelpad en de Garstermolen terug te brengen naar een natuurlijke, streekeigen Vechoever en ze onder het Natuurnetwerk Nederland (voorheen EHS) te brengen, hebben de provincie Utrecht en de VPC voor een periode van vijf jaar een gebruiksovereenkomst getekend waarbij deze oeverlandjes aan de Vechtplassencommissie in beheer gegeven worden. Werk aan de Vecht, dat weer op verschillende plekken langs de Vecht en op de buitenplaatsen werkte, heeft het beheer op zich genomen. Werk aan de Vecht deed ook mee met het project 'Je school kan de boom in', waarbij leerlingen van groep 8 een dagdeel in de natuur werken. In totaal zijn ruim 1030 uren gewerkt waarmee een gekapitaliseerde bijdrage van € 23.175 aan landschapsbeheer is geleverd.

Bestemmingsplannen, bouwen, R.O.

De afronding van het bestemmingsplan Landelijk Gebied Noord heeft veel voeten in de aarde gehad. Zowel bij het voorontwerp als bij het ontwerp bestemmingsplan had de VPC samen met de NMU en Natuurmonumenten zienswijzen ingediend en beide keren vonden wij de afhandeling onder de maat. Wij missen de ambitie en het bewustzijn van de waarden en kwetsbaarheden van het gebied. De VPC was intensief betrokken bij de klankbordgroep rond het in ontwikkeling zijnde voorontwerp bestemmingsplan Landelijk Gebied Rondom de Vecht. Het voorontwerp werd medio 2016 ter visie gelegd.

Bloemendalerpolder (Weesp) en De Krijgsman (Muiden)

Het eerste bestemmingsplan vroeg om aandacht voor het gevaar van het 'dichtslibben' van de open ruimte tussen de steden Muiden en Weesp, welk open landschap zo karakteristiek is voor het mondingsgebied van de Vecht (afb. 1).

Om zoveel mogelijk van deze open ruimte te behouden zou ook streng moeten worden vastgehouden aan de (parlementaire) basisvoorwaarde van 2/3 strategisch groen-blauw in het plangebied. In de voorliggende plannen werd dit naar onze mening onvoldoende gedaan en dat werd wederom in een zienswijze vastgelegd. Bij De Krijgsman blijft er zorg over de inrichting met 1300 woningen van dit door de natuur op de Kruitfabriek 'veroverde' gebied.

Megastallen – grondgebonden melkveehouderij

Bij twee omgevingsvergunningen in het werkgebied werd de grondgebondenheid van de agrarische ligboxen-bouwplannen beoordeeld. Aan de voorwaarde dat de capaciteit van de nieuwe stallen overeen moet komen met de hoeveelheid beschikbare grond, werd in één geval naar ons oordeel onvoldoende voldaan.

Buitenplaatsen

Bij de vaststelling van het bestemmingsplan Landelijk Gebied Noord heeft de gemeente Stichtse Vecht de door de provincie Utrecht opgestelde Buitenplaatsbiotoop omarmd. De daarbij verschenen 'Leidraad Behoud door Ont-

Afb. 1 Impressie van de wijk Leeuwendaal 2 in de Bloemendalerpolder. (Afb. Blauwhoed)

wikkeling op Historische Buitenplaatsen' is een zeer bruikbaar instrument gebleken bij de planontwikkeling voor een nieuwe buitenplaats op Hunthum. De VPC behoorde met de RCE en de provincie tot de partijen die met succes bezwaar hebben gemaakt tegen de plannen van de kopers van Beek en Hoff, het gemeentehuis van de voormalige gemeente Loenen, om de buitenplaats in vier delen op te splitsen en twee villa's langs de Molendijk te bouwen.

Ook tegen het plan om een tweede villa te bouwen op het terrein van de voormalige boerderij van Slotzicht, aan de Boslaan 13 in Vreeland, is met succes bezwaar gemaakt omdat het plan geen rekening hield met de bestemming buitenplaats, noch met de agrarische geschiedenis van het perceel.

Het was lang stil rond de planontwikkeling op Nyenrode. In december is de VPC als lid van de klankbordgroep geïnformeerd over de vertaling van de al eerder goedgekeurde ruimtelijke visie naar een beeldkwaliteitsplan. Centraal in het plan – dat werd toegelicht door een stedenbouwkundige van het bureau van Jo Coenen en mevrouw Haver Droeze – is het 'academisch hart': de open ruimte die ontstaat tussen het bestaande Dr. Albert Heijn gebouw en een te realiseren – gespiegeld – tweelinggebouw. De centrale hoofdas doorsnijdt deze open ruimte. Daar ligt een spanningsveld.

Monumenten

De VPC is er niet in geslaagd tot goede werkafspraken te komen met de gemeente Stichtse Vecht over de bijdrage van de VPC aan het monumentenbeleid. Met lede ogen moet vastgesteld worden dat regelmatig wordt gebouwd in afwijking van de verleende omgevingsvergunning en dat illegale verbouwingen worden gedoogd zonder tijdig te handhaven. Wel is op 15 december 2015 het verzoek van de VPC gehonoreerd om de monumentale 16de-eeuwse krukhuisboerderij 't Hondert, Nieuwer Ter Aa, vanwege architectuur en cultuurhistorische aspecten op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. De boerderij ligt in een van de oudste ontginningen en diende tot 1652 als schuilkerk voor de katholieken, nadat de kerk van Loenen in 1578 overging naar het protestantse geloof. Van het gebruik als schuilkerk zijn nog sporen aanwezig en aan dat gebruik ontleent de boerderij zijn bijnaam 'Papenessie'.

Een foto van boerderij 't Hondert aan het eind van het Honderdsche Laantje in Nieuwer ter Aa staat op pagina 105.

Kennis – Vechtologie

In 2015 werden twee modules georganiseerd: in het voorjaar rond het thema Water; in de najaarsmodule stond Kunst en Bedrijvigheid centraal. Hilga Sikma en Bart Speken (beiden Waternet) introduceerden de module Water door te spreken over kwantitatief en kwalitatief waterbeheer. De onderwaterfilmpjes spraken boekdelen! Onderwaterfotograaf Willem Kolvoort nam ons mee op reis in die doorgaans onzichtbare wereld. Luuc Mur sprak over de processen in het water: eten en gegeten worden. Wim Weijs besprak de moerasontwikkeling en de nieuwe trek- of petgaten bij Tienhoven. Tenslotte spraken Klaas Pater en Hans van Bommel over het vervoer over de Vecht door de eeuwen heen. Tot slot van de module konden de deelnemers kiezen uit drie excursies naar resp. Loenderveense plas/Terra Nova, naar de petgaten in Tienhoven of naar het diepe water van de Vinkeveense Plassen.

In de module Kunst en Bedrijvigheid liet Gary Schwartz zien hoe Johan Huydecoper zijn status (ambachtsheer van Maarsseveen), kunst (Jan van der Heijden), architectuur (David Vingboons) en literatuur (Constantijn Huygens) inzette om als projectontwikkelaar zijn 'Gouden Bocht' te ontwikkelen. Jaap Versteegh schetste een beeld van het kunstleven in de Vechtstreek gedurende de 18de en 19de eeuw en gaf een introductie tot de beeldhouwkunst in de 20ste eeuw. Met voorbeelden uit haar eigen werk vertelde Barbara de Clercq over het proces van het maken van een beeld. Hans van Bommel vertelde over de opkomende industrie en bedrijvigheid in de zuidelijke Vechtstreek. Ter voorbereiding op de afsluitende excursie naar Kasteel Sypesteyn vertelde conservator Rik van Wegen over het initiatief van dominee Joannes de Mol om ter bestrijding van de armoede in Loosdrecht een porseleinfabriek te beginnen.

Kennis – publicaties

Voor het Jaarboekje 2014 beschreef Steven de Clercq in 'Land uit water' het boeiende proces hoe het land van de Vechtstreek uit water ontstond, hoe wij dat land wonnen en weer verloren en tegen het water vochten en vechten. Processen die tot op de huidige dag doorgaan en die ons fascinerende cultuurlandschap hebben gevormd. In het boekje *Gouden Bochten. Amsterdam en de Vechtstreek* beschrijven Juliette Jonker-Duynstee en Steven de Clercq de achtergronden van de verwevenheid tussen de 'gouden bochten' van de Amsterdamse grachtengordel in de 17de en 18de eeuw en de 'gouden bochten' van de rivieren ten zuidoosten van de stad, waar concentraties buitenplaatsen verrezen, gebouwd door de grachtenbewoners. Er wordt aandacht besteed aan de gelijktijdige

metamorfose van stad en platteland, de bouw van grachtenpanden en buitenplaatsen en aan aspecten als het buiten genieten, pronken en sociale netwerken. Maar ook wordt ingegaan op vraag en aanbod van voedsel, brandstof en water, het transport over en weer en het verval en de wederopstanding van de buitens. De banden tussen stad en platteland zijn ook zichtbaar gemaakt in vier Gouden Bochten fietsroutes, die van de Gouden Bochten van Amsterdam naar de Gouden Bochten van de Amstel, Angstel, Vecht en Gein en door 's-Graveland lopen. Deze routes zijn in digitale vorm te zien op www.goudenbochten.nl. De Koninklijke Bibliotheek heeft besloten www.vensteropvecht.nl, dé encyclopedie van de Vechtstreek, voor de lange termijn te bewaren en zo voor toekomstig onderzoek beschikbaar te houden.

Archief

De voormalige stadsarchivaris van Weesp, Ida Kemperman, heeft in 2015 het monnikenwerk voltooid van de ordening van het archief van de Vechtplassencommissie. Dat archief is vervolgens overgedragen aan het Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, alwaar het te bezoeken is: www.rhcvechtenvenen.nl. De door Ida Kemperman gemaakte inventaris is ook digitaal bereikbaar via vecht.nl.

In 2015 werd de algemene site www.vecht.nl 'omgebouwd' naar een Wordpress-versie waarmee geleidelijk afscheid wordt genomen van de onvolprezen Vecht-Wiki. Tevens werd een voorzichtig begin gemaakt met een 'eigen' site voor de Vechtplassencommissie die ook voor de interne communicatie gebruikt kan worden: vechtplassencommissie.nl, met als hoofdredacteur Pieter Kroon.

Vrienden van de Vecht – excursie

De Vrienden van de Vecht maken het werk mogelijk van de Vechtplassencommissie en van de werkgroep Werk aan de Vecht en zij verzorgen de Nieuwsbrief (ruim 1000 adressen). De Vrienden worden uitgenodigd voor de activiteiten van de Vechtplassencommissie, zoals de leergangen Vechtologie en de jaarvergadering met aansluitend een op het thema afgestemde excursie. Om veiligheidsredenen bleek het niet mogelijk aansluitend aan het symposium het pompstation van Waternet in Weesperkarspel te bezoeken. Als alternatief begeleidde Juliette Jonker de Vrienden op 26 september – na een inleidende lezing – op een stadswandeling door Vreeland dat in 2015 zijn 750-jarig bestaan vierde.

Inhoudsopgave

Ereleden en bestuur	2
Ledenlijst 2016	3
Jaaroverzicht 2016	18
Waterstoep bij buitenplaats Herteveld geeft haar geheimen prijs – E.J. Bos	22
Huys ten Bosch Maarssen. Bouwgeschiedenis van het classicistische buiten nader beschouwd – L. Wevers	29
Jacob de Wit en Huijs te Loenen – N. Schoonderwoerd	67
De laatste Chappe-installatie opgezet in Vreeland – J. Jonker-Duynstee	81
De Ambachtsheren van Vreeland – J. Jonker-Duynstee	88
Een verknijpte polder en een vermeende huisgeest – M. de Graaf	104
Jaarverslag Vechtplassencommissie 2015 – S. de Clercq en F. Cladder	121